

CORVINA

B. SZABÓ JÁNOS

A MOHÁCSI
CSATA

A Német-római Császárság határa 1526-ban

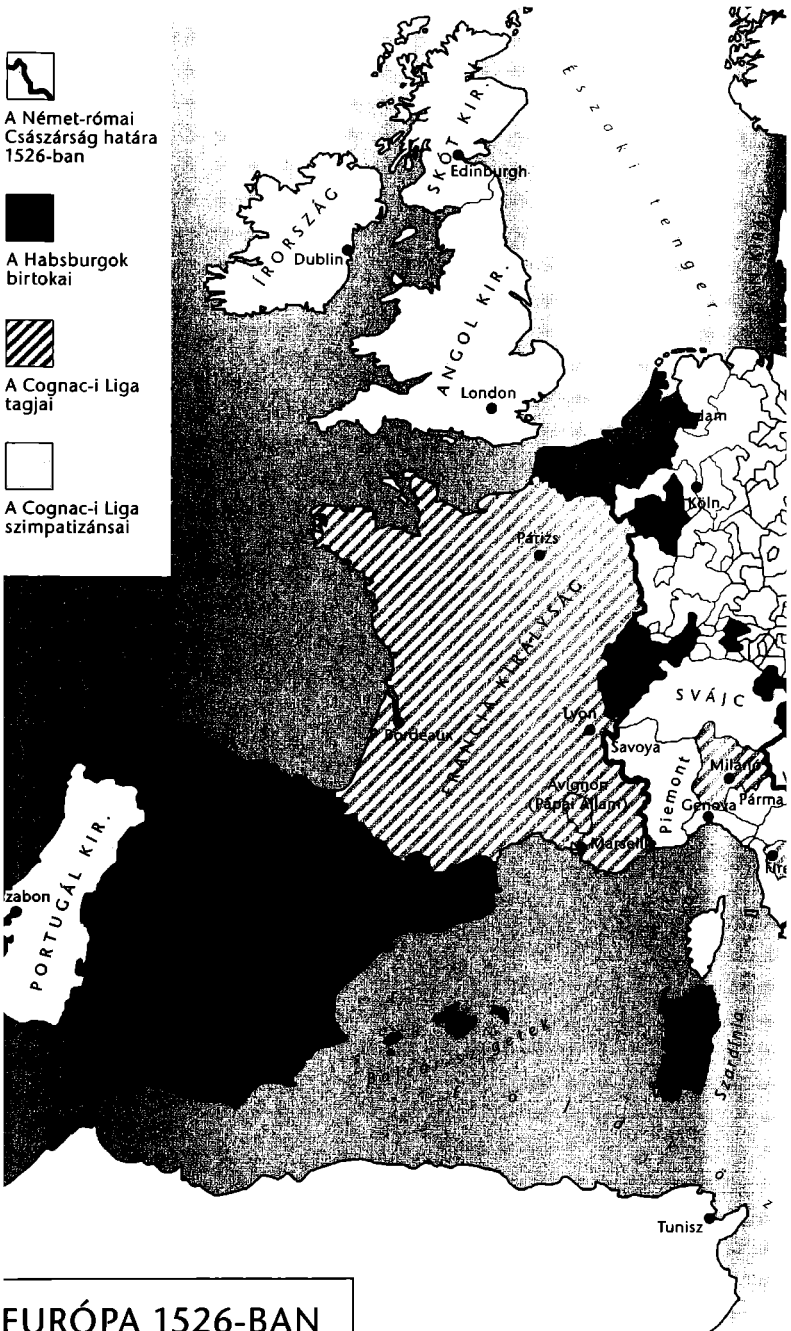
A Habsburgok birtokai

A Cognac-i Liga tagjai

A Cognac-i Liga szimpatizánsai

EURÓPA 1526-BAN

B. Szabó János

A mohácsi csata

21001000487453

Miskolci Egyetem

B. Szabó János

A mohácsi csata

CORVINA

© B. Szabó János, 2006

A kötetet Kiss István tervezte

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem részben, sem egészben nem másolható, sem elektronikus, sem mechanikus eljárással, ideértve a fénymásolást, számítógépes rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is.

Második, javított kiadás

Kiadja a Corvina Kiadó Kft., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

1086 Budapest, Dankó utca 4–8.

e-mail: corvina@lira.hu

www.corvinakiado.hu

Felelős kiadó: Kúnos László, a Corvina igazgatója

Felelős szerkesztő: Gspann Veronika

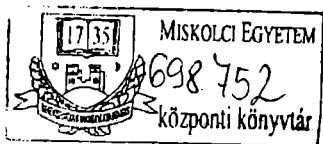
Műszaki vezető: Illyés Éva

ISBN 978 963 13 6010 3

Nyomdai előkészítés: Aldus Stúdió

Készült a Dürer Nyomdában, 2011-ben

Felelős vezető: Kovács János

Tartalom

Volt egyszer egy ország	7
A lavina útjában	13
A görgeteg	13
...megindul..	20
Az első akadály..	25
Háborúban az ország	29
Hiányzott-e a „fekete sereg”?	32
Kinek a dolga az ország védelme?	37
Az 1521. évi hadjárat	42
Vihar előtti csend (1522–1525)	47
A szultán ismét Budára tart	53
Lajos király koronái	58
Egy halott herceg szelleme	64
A cognac-i liga és a speyeri gyűlés	68
Az 1526. évi hadjárat	72
A nándorfehérvári hadiszemle	72
A Szerémség védelme	77
A királyi tábor	80
Nemesek, parasztok, zsoldosok	85
Fegyveresek, huszárok, darabontok	90
Mi kell még a háborúhoz?	100
A magyar vezérek	102
A mohácsi csata	110
Miért pont Mohács?	110
Támadni vagy védekezni?	116
Ibrahim nagyvezír jövedele	127
Hol is volt a csata?	132
Tomori támad	142

A király megindul	146
Veszélyben volt-e a szultán élete?	155
Mi is veszett Mohácsnál?	161
Mohács után	163
Appendix: Hitek és tévhitek	166
Szapolyai és Frangepán hada	166
Szándékosan késett-e az erdélyi vajda?	168
Hogyan halt meg Lajos király?	171
A mohácsi tömegsírok	174
Válogatott bibliográfia	177
Képjegyzék	179

Volt egyszer egy ország ...

Nemrégiben jelent meg egy török történeti munka magyar fordítása. Szerzője, İlber Ortaylı úgy véli: *„egy szerzőt nem érhet nagyobb öröm és megtiszteltetés annál, hogy egy olyan nép nyelvén szólalhat meg, amely – akárha nemzeti sport volna – a legmagasabb szinten műveli a történettudományt”*¹ Ez az elismerés egy szomorú paradoxont foglal magába: a mai magyarság jelentős részét aligha foglalkoztatná a nemzet múltja, ha a török történész könyvének tárgya, az Oszmán Birodalom egykor nem juttatta volna országunkat a megsemmisülés szélére, s nem terelte volna hazánk sorsát máig ható kényszerpályákra. Valószínűleg nem véletlen, hogy épp a romlás kezdetét szimbolizáló mohácsi csata kutatása az, amit a hazai történettudományon belül szinte „sportszerűen” művelnek. Csak az elmúlt ötven évben majd harminc szakmai cikk, tanulmány és könyv foglalkozott behatóbban ezzel az eseménnyel – emellett legfeljebb a magyar őstörténet számít ennyire népszerű témának a régmúltból.

Az emberi lélek hajlik rá, hogy egy-egy kudarc vagy siker magyarzatát a körülményektől függetlenül magában vagy abban a közösségben keresse, melyhez tartozik. Így igazolódik a szerencsés körülmények közé került népek kiválósága történelmükben visszamenőleg is, de így fedezik fel a kudarcok „okait” is egy nép múltjában. Ez a szemlélet jellemezte a hazai közélet és a történettudomány számos szereplőjét is, emiatt válhatott az idők folyamán „Mohács”-ból előbb az ország népét sújtó isteni büntetés, majd a nemzet erkölcsi romlását felmutató példázat,

¹ İlber Ortaylı: Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2004, 5. o.

holott a csata előtt kevesen jósoltak volna végromlást országunknak.

Ha felütünk néhány 16. század eleji történeti munkát vagy belelapozunk az egykori diplomaták jelentéseibe, úgy tűnhet, hogy akkoriban szinte mesebeli országnak számított hazánk az idegenek szemében. *„Először vegyük szemügyre – írta egy Habsburg szolgálatban álló humanista diplomata, Cuspinianus – a föld jóságát, a mező termékenységét, mely szőlővel, mindenfajta gyümölcssel, kertektől viruló hegyekkel, dús rétekkel annyira kitűnő, hogy Itália sem múlja felül [...] Hosszú tapasztalat bizonyítja, hogy Temesvár közelében, ha valaki kavicsot vet, az három év múlva búzává változik. Melyik paraszt megy öltre ebben az országban szomszédjával a mezsgye átlépése miatt? Hiszen mindenkinek szabadságában áll annyi holdon vetni és aratni, amennyin akar. ... egyébként ez a föld, ha művelik, annyi termést ad, hogy két királyságnak is elég lenne [...] Vannak vásárok Ausztriában ... ahová sok ezer ökröt hajtanak föl, melyet Bajorországon keresztül a tiroli hercegségbe és Svábföldre visznek. Azon kívül, melyeket egész éven át hetenként két-, háromezerével adnak el Bécs városában, hogy az ember azt hihetné, egész Magyarország kifogyott az ökrökből, baromból. [...] Most a különféle ásványokra térek, melyeket e föld bőségesen termel, hogy ebből bárki megítélhesse, egyedül Magyarország rendelkezik bőségesen és gazdagon annyi ásvánnyal, amennyit más vidékek csak apránként és szűköskén teremnek. Hogy a hitványabbjával kezdjem, dúskál ez a tartomány kénben, mániumban, lazúrkőben, higanyban, vasban, ólomban, rézben, akkora tömeggel, hogy kereskedelmével sok vidéket ellát. Tiszta, középfinom és gyenge – tehát mindhárom létező minőségű – ezüstben, ugyanígy aranyban is, amit a legtisztább alakban bőségesen ásnak az aranybányákban, továbbá, amit ügyesen a vizekből mosnak ki, és a fövényből gyűjtenek, és ami a hegyekben, mint valami forrás, gazdagon terem. [...] Úgyhogy ami a természet jóságát*

II. Lajos

Hieronimus Wirix
rézmetszete,
1536 k.

illeti, e földet bízvást a többi elé helyezhetjük, és méltán nevezhető a királyságok királyságának.”²

Ennek a pompás országnak a trónjára 1516-ban egy tízéves árva gyermek, a Jagelló-családból származó II. Lajos került, aki idővel nagy reményekre jogosító, délceg fiatalemberré vált. „Nyúlánk, kortársainál magasabb, – számolt be róla Velence követe, Vincenzo Guidoto, aki az ifjú uralkodóval már huszadik születésnapja után találkozott – széles vállú, szép testű, de nem oly szép arcú, jóságos szemű, orra, ajka és többi arcvonása meglehetősen erős. Jól fejlett, erőteljes, minden fáradtságra alkalmas, igen kiváló a fegyverhordozásban, az ő sajátos lovagjátékukban, vadászaton is a legjobb, nem fél sem hidegtől sem melegtől. Szereti a nyilat,

² Katona Tamás szerk.: Mohács emlékezete. Budapest, 1979, Európa, 260-263. o.
A továbbiakban: Mohács emlékezete.

a kézijat, a puskát és hasonló dolgokat, melyeket használ is. Amikor szabadideje van, gyönyörködik a zenében és főként a zenejátszásban, jó felfogása van, és emberséges mindenki-vel, sohasem bánkódik, mindig vidám, bőkezű, minden tanulmányra alkalmas. Gyönyörködteti a saját kezű faragás és más hasonló munkák. Beszéli a magyar, cseh, lengyel, latin és német nyelvet, ért valamit olaszul, és néhány szót beszél is. Őfelsége szeret mindenkit, és nem tud haragudni vagy megsérteni bárkit, nem kíván semmit másoktól, nem tud senkitől semmit megtagadni, nagylelkű, jámbor, mindennap misét hallgat, ünnepnapkor prédikációs és zenés misén van jelen.”³ Kívánhatott volna-e keresztény ország nála derekabb királyt?

A gazdag földeket nem csekély hadinépe védte, mert „a magyaroknak az a szokásuk, – írta Pierre Choque, a bretagne-i hercegség heroldja – *hogy ha a király hadba száll a török ellen, mindenki, aki botot tud venni a kezébe, a maga szabad akaratából vele megy. Ez az a nemzet, amelytől a törökök leginkább félnek, mert jó harcosok és vakmerők: hozzá vannak szokva ahhoz, hogy 3–4 hónapot is a szabad ég alatt töltsenek, nem fekszenek ágyban, nincs egyebük, mint egyetlen köpeny, azt hordja mindenki, még ha herceg vagy báró is.”⁴*

E spártai erényekhez Ludovicus Tubero ragusai történetíró szerint szinte spártai mintájú államszervezet társult. Szerinte az országot ugyan „sok nép lakja, ... mégis egyedül a magyar nemesség rendelkezik szavazati joggal a gyűléseken a főpapsággal együtt, akik a legfőbb helyet bírják náluk. A magyaroknál pedig azokat tartják nemeseknek, akiknek egész élete katonáskodással telik el, és akik messze távol vannak a városi műveltségtől – ugyanis úgy tartják, hogy a kézművesekre és a kereskedőkre jellemző, hogy a városokban laknak ... mivel Magyarország ereje nem a városok-

3 Mohács emlékezete, 170–171. o.

4 Birkás Endre: Francia utazók Magyarországon. Szeged, 1948, 29. o.

ban és várakban vagy más efféle építményekben rejlik, hanem a hadseregben, ami pedig nemesekből áll. A nemesek pedig nem a városokban laknak, amelyekből Magyarországon – mint mondtam – kevés van, hanem a nemesek mind-egyike birtokának falvában él tetszése szerint, senki parancsának nem engedelmeskedvén, kivéve a királyt”.⁵

Öt évszázad távlatából talán ma is ilyen szemmel tekintenénk vissza a középkori Magyar Királyságra, ha 1526. augusztus 29-én egy nyáresti zivatarral nem foszlik szét az aranykor délibábja. Azóta minden generáció próbálta valahogyan megmagyarázni a mohácsi kudarcot, amely a nemzeti sorstragédia szimbólumává vált a magyar történeti tudatban. Az esemény magyar kortársai a vereség okaként még csak a magyar hadvezetés hibáit, az ellenség hatalmas túlerejét és a törökök „hadicselét” emlegették, a külföldiek pedig ezeken kívül a főurak árulását és a magyarok gyávaságát, fegyelmetlenségét és csata előtti fékezhetetlen elbizakodottságát bírálták.

A későbbi korok historikusai – miután Világos és főként Trianon már jócskán beárnyékolta a magyarság történelmét – még szigorúbbak voltak, de nem tértek el lényegesen a kortársak ítéletétől. A reneszánsz történetírók jellemrajzokra és az emberi erényekre támaszkodó magyarázatainak nyomán a 19. században tovább éltek a moralizáló magyarázatok, amik az aktuális ideológiának megfelelően átszínezve még az 1960-as években is elfogadottnak számítottak. Sokat emlegették, hogy a magyar sereg „kicsinységért” elsősorban az önző nagyurak voltak felelősek, mivel rövidlátó módon szétzüllesztették Mátyás király (1458–1490) nagyszerű hadigépezetét, s felelőtlenül elhanyagolták honvédelmi kötelességeiket. Az meg a nemzeti büszkeséget sértette, hogy az egyes számítások szerint a

⁵ Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994, 66–70., 156. o. (Középkortörténeti Könyvtár, 4.) A továbbiakban: Kortörténeti feljegyzések.

csatatéren felvonultatott had jelentős része külföldiekből állott. Végül, a szinte egybehangzó vélemények szerint a harc színterének megválasztását és a csata levezénylését is teljesen elhibázták a magyar vezérek.

Legutóbb a csata 450. évfordulója kapcsán, az 1970-es években került ismét az országos közbeszéd előterébe a téma. Ennek az időszaknak az egyik legérdekesebb jelensége a Nemeskürty István *Ez történt Mohács után* című könyve nyomán fellobbant Mohács-vita volt. Ebben a hagyományosan nemzeti „gyászeseeményként” számon tartott csata jelentőségét meglepő módon egyfelől Nemeskürty István, másfelől egyik neves bírálója, Szakály Ferenc történész is radikálisan tagadta. Nemeskürty azért, mert 16. századi emberek véleménye alapján úgy vélte, hogy a csatamezőn valójában még nem dőlt el semmi, Szakály pedig azért, mert vizsgálatai során arra a következtetésre jutott, hogy Európa hatalmi átrendezésének köszönhetően 1526-ra már lényegében megpecsételődött az ország sorsa. Mellettük külön színt jelentett a vitában a második világháborús veterán, Perjés Géza, aki magának a csatának a menetét és tágabb összefüggéseit, Magyarország és a szomszédos Oszmán Birodalom kapcsolatát kívánta újragondolni. Akad hát számos régebbi munka a témáról, amit még ma is nagy haszonnal lehet forgatni. Ezért ez a kis könyv Perjés Géza nyomdokain járva főként a „háború logikája” segítségével próbálja elmesélni a történeteket, tudván, hogy a nemrégiben elhunyt kiváló hadtörténészt is tévutakra vitte időnként a saját logikája. Nem őseink szigorú bírálata a kitűzött cél, hanem egy rég letűnt világ megértése, mert enélkül még múltunkból sem lehet igazán okulni.

A lavina útjában

A görgeteg...

Tubero, a dalmát történetíró – sok későbbi utódjához hasonlóan – azzal magyarázta az ország romlását, hogy inkább „a közös haza iránti szeretet, valamint a királyi tekintély hiányzott, ... mintsem a pénz vagy katonák. Hiszen Magyarországot férfiakban, lovakban, fegyverben, aranyban, ezüstben a keresztény világ egyetlen országa sem előzte meg, így önmagában is elég lett volna akkor saját maga megvédésére [...] Közel 60 ezer olyan nemest számláltak abban az időben Magyarországon, akik lovas szolgálatot teljesítettek; legyőzhetetlen sereg lett volna, ha alkalmas vezére lett volna, és ha egyformán lelkesedtek volna a közügyért, és egyformán gondjuk lett volna az egyetértésre”.⁶

Valóban, a 16. század elején egyetlen keresztény hatalom sem jelenthetett volna komoly veszélyt a Magyar Királyságra, amivel maguk a magyarok is tisztában voltak. Királyuk követe még a mohácsi csata után, 1528-ban is kevélyen emlékeztette az Oszmán Birodalom hatalmasságait, hogy az ő ura „a harmadik helyen áll a keresztény királyok között, anyagiakban és erőforrásokban viszont az első, aki azelőtt a ti [a törökök] és a mi [keresztény] császárainkat is tönkverte, a velenceieket adófizetőjévé tette, aki Csehországot, Ausztriát és más tartományokat a saját hatalma alá vetette ...”⁷

Ráadásul a harcias Mátyás halála után valamennyi keresztény szomszédjával jó viszonyba került az ország. Havasalföld és Moldva ortodox hitű román vajdái II. Lajos alattvalóinak ismerték el magukat, a hatalmas északi szomszéd, a lengyel-litván állam trónján épp a magyar király

6 Kortörténeti feljegyzések, 298., 304. o.

7 Két tárgyalás Sztambulban. A kötetet összeállította Barta Gábor. Budapest, 1996, Balassi, 118. o. (Régi Magyar Könyvtár, Források 5.) A továbbiakban: Két tárgyalás.

A mohácsi csata emlékérmé

II. Lajos és Mária portréjával, Kristof Fuessel, 1530 után

nagybátyja, Zsigmond ült, az Európában kis államnak számító Csehországban maga Lajos volt a király, a még gyöngébb Ausztriát pedig a király rajongva szeretett feleségének testvére, Habsburg Ferdinánd főherceg kormányozta. Az egykor félelmetes Német-római Birodalom császáranak címét a másik sógora, V. Károly viselte, aki azonban főként távoli hispániai királyságaiban tartózkodott, a birodalmi tartományok fejedelmei meg vagy vele vagy egymással marakodtak. A délnyugati szomszéd, a gazdag Velencei Köztársaság pedig évtizedek óta el volt foglalva az Itáliában zajló háborúkkal, igyekezett hát legalább semleges kapcsolatokat fenntartani a magyarokkal. A hatalmas Fran-

ciaország vagy a gazdag Anglia pedig sokkal távolabb esett annál, semhogy érdemben bele tudtak volna szólni Közép-Európa ügyeibe. Az éles szemű dalmát történetíró azonban mintha megfeledkezett volna egy igen fontos körülményről, ami pedig kérlelhetetlen politikai realitás volt az ő szülővárosa számára is. Ragusa és Magyarország egyaránt határos volt az iszlám világgal, ahol igencsak mások voltak az erőviszonyok, mint a keresztény Európában.

A 14. században egy kis anatóliai turkomán emírség vezetői, az Oszmánok egyetlen évszázad alatt egy olyan két kontinensre is kiterjedő muszlim birodalmat hoztak létre, amelyhez a térségben korábban csak – a 12. században még Magyarországot is fenyegető – Bizánc volt fogható. Ezt a soknemzetiségű hatalmat a korabeli magyarok egyszerűen a törökök országának tartották, annak ellenére, hogy a 16. századra a birodalom határain belül csak a nomád turkománokat, vagy a lenézett falusiakat nevezték töröknek, míg a hatalom birtokosai magukat a dinasztiahoz való tartozást jelképező „oszmánli” névvel illették. Ezért többféle elnevezést is találni manapság a történeti irodalomban, a magyar hagyományok okán e könyvben a török elnevezés is szerepel.

Az újszülött birodalmat csak a nagy közép-ázsiai hódító, Timur Lenk fergeteges hadjáratai tudták néhány évtizedre megingatni a 15. század elején. Ezután valamelyest lassult a terjeszkedés sebessége, de az Oszmánok előnye mégis egyre nőtt az európai keresztény hatalmakkal szemben. Országuk területe és népessége már az 1456. évi nándorfehérvári vereségük idején is felülmúlta a Magyar Királyságét, ám később, az 1510-es években még meghódították Szíriát, Palesztinát és Egyiptomot is. Ennek köszönhetően nemcsak az egykori Kelet-római Birodalom legnagyobb kiterjedését sikerült elérni, hanem ezután a fűszerekből és más ázsiai drágaságokból származó távolsági kereskedelem haszna is jórészt az isztambuli kincstárat gyarapította.

I. Szelim szultán (1512–1520) halálakor így már három kontinensre kiterjedő, közel 1,5 millió km² nagyságú, legalább 12-13 millió lakost számláló birodalmat, s évi 4 millió aranyat is meghaladó jövedelmet hagyott örökül utódjára.

Az Oszmán-dinasztia szultánjai ezeket a félelmetes méretű erőforrásokat túlnyomó részben hadseregekre fordították: egy 1527-es kimutatás szerint a fővárosban, Isztambulban a kiképzetlen újoncokon kívül 5088 zsoldos gárdalovas, 7886, a birodalom keresztény alattvalóinak gyermekeiből kinevelt híres janicsár gyalogos, valamint 1638 tüzér állomásozott. Emellett a birodalom határait őrző várakban további 40 000 zsoldos katona szolgált, többségük – 24 000 fő – az európai tartományokban.

Mivel az Oszmán Birodalom földje gyakorlatilag teljes egészében a szultán tulajdona volt, óriási területeket osztogatott szét katonái között, és a szultánok sosem voltak finnyások, ha a hadseregük gyarapításáról volt szó. A kezdeti időkben még a meghódított területek behódolt keresztény katonasága is helyet kaphatott csapataikban, a született törökök pedig egy idő után már egyáltalán nem élveztek előnyöket a ranglétrán való előrejutásban. Így a birodalom ereje valóban lavina módjára gyarapodott: a 16. századra már a Balkán – túlnyomórészt keresztény – bolgár, görög, albán és szerb népességének hatalmas tömegei szolgáltak valamilyen formában a szultánok seregében.

A birodalom távoli vidékein élő lovas katonák, a szpáhik a számukra kiutalt birtok jövedelmének arányában állítottak ki saját magukon kívül újabb lovasokat. Mivel a háborús hőstettekért cserébe az állam nagyobbra cserélte a régi birtokot, mindig sokkal több volt a javadalomra áhítózó vitéz, mint a kiosztható birtok. Sok szpáhi még túl is teljesítette kötelezettségeit, így a szultánok akár 80 000 jó lovasra is számíthattak a tartományokból. Ezeken a vitézeken kívül többféle alakulatba sorolva igen sok adómentességet élvező paraszt is katonáskodott az oszmánok seregében, akik

mint a lovas akindzsik, vojnyukok, a lovon és gyalog is szolgáló martalócok és eflakok, valamint a gyalogos azabok, jaják, dzserehorok, műszellemek, derbendzsik harci vagy kisegítő feladatokat is elláttak, mint a szállítás, útépités, útbiztosítás.

Ennek a hatalmas katonatömegnek a jóléte és boldogulása a sikeres háborúktól és a dús hadizsákmánytól függött, ezért a szultánok szinte folyamatos hadakozásra kényszerültek. Ugyanakkor a szomszédok elleni háborúk meglepően sokáig tudták garantálni az ország belső békéjét, biztonságát. Így a tétlenkedő fegyveresek sem csináltak galibákat a hátszágban, s amerre a hadak elvonultak, a rablóbandáknak is befellegzett. A parasztok terményei is jó pénzért találtak gazdára, végeredményben pedig újra és újra megcsapolták azoknak a forrófejű hadfiaknak a vérét, akik fenyegetést jelenthettek volna a szultánok hatalmára a fővárosban. Célpontokban sem szenvedtek hiányt, mivel magára valamit is adó iszlám hatalom hivatalosan sosem köthetett békét – legfeljebb néhány éves fegyverszünetet – a hitetlenekkel, akiknek meghódítása és áttérítése a dzsihád részeként minden hithű muszlim uralkodó szent kötelessége volt.

Jóllehet az egész mozgósítható hadsereget sosem vonták össze, hiszen a birodalom fél szemét mindig a szomszédokon kellett tartani, a 16. század elején a szultánok serege egy-egy hadjáraton már elérhette a 100 000 főt – míg az 1400-as évek első felében Hunyadi Jánosnak még legfeljebb csak 40–50 000 fős hadakkal kellett birokra kelnie. Ekkora hadseregek felállítása és huzamosabb ideig való együtt tartása a 17. század végéig szinte minden európai hatalom lehetőségeit meghaladta. Összehasonlításképpen: a legnagyobb angol haderő, mely átkelt a La Manche csatornán 1475-ben 1278 nehézlovasból és 10173 íjászból állt, s a százéves háború alatt Franciaországban működő angol had létszáma talán csak Calais 1437-es ostromakor érthette el a 30 000-ret. Az 1494-ben a Nápolyi Királyság meg-

hódítására Itáliába vonuló francia seregben, – melynél nagyobb akkoriban nem látott Európa –, valamivel több mint 30 000 katona volt, és 1495-ben az ellenük csatasorba állított itáliai szövetséges hadak sem számláltak 25 000 főnél többet.

Manapság alighanem sokaknak nehéz lehet elképzelni, hogy a török túlerő főként azon múltott, hogy az Oszmánok logisztikai rendszere minden tekintetben messze felülmúlta a középkor végi európai hatalmakét. Míg Magyarországon – és a legtöbb helyen Európában – egy nagy létszámú hadsereg összehívásához alapvető feltétel volt, hogy legyen elég frissen aratott gabona, a szultánok hatalmasra duzzadt erőforrásaiknak köszönhetően jóval kevésbé függtek a természeti tényezőktől. Ha időben elhatározták, hogy háborút indítanak valahol, akkor már a hadjárat előtti évben kezdetét vette az élelmiszerek begyűjtése a térségben, aminek mind az anyagi fedezetét, mind a szervezeti háttérét képes volt a birodalom biztosítani. A raktárakban felhalmozott készleteknek köszönhetően pedig az európaiakkal ellentétben késő nyár helyett már tavasszal hadba tudtak szállni. Igaz, október 15-e táján, a híres Kászim-napon az idő rosszra fordulása miatt általában véget is vetettek a hadakozásnak.

Ráadásul jobban tudtak gazdálkodni javaikkal, és a nagy tömegek mozgatásával járó feladatokat is sikeresebben oldották meg, mint a keresztény hatalmak zöme. Kis Péter, aki az 1541-es budai táborozás alkalmával látta a török hadat, ezért is volt igen jó véleményrel róluk: *„Egyik halandó sem merészel, fővesztés terhe mellett, a török táborban a másikkal veszekedni, civakodni, sértegetni vagy harciasan beszélni, a másokra fegyvert fogni vagy megsebesíteni, átkozódni, szitkozódni vagy társát orgyilkos módjára megtámadni, senki sem szánja rá magát, hogy bárkit is levágjon vagy keresztülszúrjon ... Kiabálás vagy vad kocsmái kiáltás közöttük bizony egyáltalán nincsen ... Olyan nagy hall-*

gatásban és hallatlan csendben vannak, hogy mormogni vagy lármázni sem mernek, sőt maguk között csak halk suttogással és csendes baráti hangon beszélnek, úgyhogy az öszvérek, tevék és szamarak kis csengettyűin és a lovak nyerítésén kívül semmi nem hallatszik. ... A táborban nem fordítanak gondot arra, hogy kitűnő és pompás ételeket főzzenek, nem gondoskodnak válogatott táplálékról, napi mámorról vagy boritalról sem, csak szárított húsról, mazsolaszőlőről; főképpen marhahúst főznek vagy sütnek. Ezen felül levest vajból, árpát vagy rizst főznek, nekik az elegendő. ... A borivás a táborban fővesztés terhe mellett teljesen tiltva van; tiszta vizet isznak a közemberek, a főemberek pedig ugyanazt forralás után. Igen keveset esznek, nyers ételeket nem fálnak farkasok módjára, hanem igen mértékletesen élnek és keveset esznek, hogy annál serényebben és éberebben alkalmasak legyenek a harcra. Igaz lelkemre mondom ... hogy ezer keresztény lánzdzás mértéktelen és rendetlen falánkságával egyetlen nap és éjszaka több ételmet fogyaszt a táborban, mint tízezer török, olyan mértékletes módja van köztök az evésnek. ...A járvány elűzésére, a bűdösség és a dögvészes betegség elkerülésére a tábort mindenütt olyan tisztán tartják, hogy fővesztés terhe mellett egy halandó sem merészeli bemocskolni az utcákat, a közöket, magát a tábort, hanem a vizezésre és a természetes dolgok elvégzésére a tábor egy elkülönített részében két nagy nyilvános sátor van összekötve, ahol sok szükséges ülőhely van sorban elhelyezve, mindegyiknek arra a helyre kell mennie szükségét végezni; nehogy valaki paraszt módjára, magát a török tábort mocskokkal és járvánnyal barbár módra beszennyezze. ... Ha megteltek, mocskukat rögtön földdel fedik be, legfőképpen azért, nehogy bűdösségükből a török táborban valamilyen járvány keletkezzék.”⁸

8 Zay Ferenc: János király árultatása – Kis Péter: Magyarázat... – [BÁNFFY György], Második János török császárhoz menetele. Összeállította Kis Péter. Magyarázatát fordította, a bevezetőket és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Balassi Kiadó, Budapest, 1993, 74–78. o. (Régi Magyar Könyvtár, Források 2.)

A leírásból kitűnik a keresztény hadak sok-sok fogyaté-
kossága, melyek közül nem feltétlenül a békétlenség volt
a legsúlyosabb. Egy Mátyás mellé rendelt velencei követ
1458-ban egyenesen azt jelentette: „*bor nélkül ezek nem
tudnak háborúzni.*”⁹; és sajnos a keresztény hadak nem
egy komoly kudarca vezethető vissza a mértéktelenné váló
ívászatokra. Igaz, a vallási törvények ellenére sok kereszt-
ény származású muszlim sem vetette meg a bort, de az
igazhitűek jelentős része inkább a különféle bódító sze-
rekben – például a magyar irodalomban áfium néven el-
híresült ópiumban – találta meg a maga mámorának for-
rását, és ezek közül némelyek állítólag még a delinek (őrült,
vakmerő) szerdengecstinek (fejevesztett) nevezett csapa-
tok harcosainak bátorságát és elszántságát is fokozták.

...megindul

1520 őszén a véreskezű, dühös természetű Szelim szultán
trónját huszonhat éves fia, I. Szülejmán foglalta el. Neki
addig nem nagyon volt még alkalmá harci tapasztalatokat
szerezni, s különben is szelíd természetű ember hírében
állt, így az uralkodóváltást elégedetten nyugtázták a ke-
resztény udvarokban. Ekkor egy éve volt érvényben a bi-
rodalom és Magyarország között némi huzavona után alá-
írt fegyverszünet, ami azonban a szultán halálával rö-
vest érvényét veszítette. Az ilyenkor szokásos módon az új
szultán 1520 novemberében elküldte egyik udvari embe-
rét Budára, hogy tudassa trónra lépését és javaslatot te-
gyen a fegyverszünet meghosszabbítására. Nagyjából ez-
zel egy időben kezdetét vették a tanácskozások egy követ-
kező évi hadjáratról, mivel a kemény katonák által össze-

9 Jászay Magda: *Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes törté-
nete.* Budapest, 1990, Gondolat, 144. o. A továbbiakban: *Velence és Magyar-
ország.*

I. Szülejmán
Augustino Veneziano
(Musi) rézmetszete,
1531

kovácsolt birodalomban az új uralkodónak minél hamarabb bizonyosságot kellett tennie hadvezéri alkalmasságáról, ha el akarta nyerni harcias alattvalói tiszteletét.

Apja kegyetlen, embert próbáló keleti háborúi nagyon népszerűtlenek voltak a seregben, és a muszlim népek ellen vívott harcok jogosságát is sokan kétségbe vonták, így nem tűnt bölcs dolognak ismét kelet felé indulni. Az elődök sikertelen vállalkozásai nyomán azonban maradt épp elég réges-rég megkívánt célpont a keresztény világban: a muszlimokat zaklató kalózok, a johannita lovagok bevehetetlennek tűnő támaszpontja Rodosz szigetén, az északi határfolyó, a Duna déli partján fekvő Nándorfehérvár, ami kiváló hídfőként szolgált a szultán balkáni birtokait prédáló hitetlenek számára, és végül maga a kincses Itália, ahol a keresztény vallás feje, a pápa is székelt.

Budán mégsem aggódtak különösebben, mert azt is tudták, hogy a távoli Szíria helytartója fellázadt az új szul-

tán ellen, így nem számítottak támadásra a közeljövőben. A magyar politikusok már hozzászórtak az 1510-es években, hogy a hatalmas szomszéd erejét a keleti ügyek kötik le Ázsiában. A hódítások után most a felkelések ideje jött el: 1519-ben egy Dzelál nevű ázsiai szpáhi robbantott ki felkelést az oszmánok ellen Anatóliában, most pedig a legyőzött egyiptomi mameluk szultánoktól átpártolt Dzsánberdi Gazáli szíriai helytartó kiáltotta ki a függetlenségét a Közel-Keleten. Némelyek szerint ez az időszak jó alkalomnak tűnt, hogy a magyar határvidéken fel-fel parázsló harcok tüzét végre az Oszmán Birodalom területére vigyék. (A magyar vezetők 1514-ben ugyanígy a szultán ázsiai lekötöttsége miatt egyeztek bele a szerencsétlen sorsú török elleni keresztes hadjárat meghirdetésébe, ami aztán az országot lángba borító parasztháborúvá változott.)

A korábbi évek gyakorlatához hasonlóan tehát most sem mondtak egyből igent a fegyverszünet meghosszabbítására. Mivel a szultánnal szemben a magyar király elméletileg az egész keresztény világot képviselte a tárgyalásokon, ahogyan az eddig is szokásban volt, előbb elküldték követeket a keresztény fejedelmek udvaraiba, hogy felmérjék részvételi hajlandóságukat egy törökellenes szövetségben. Mivel a válaszokra sokáig kellett várni, nyílt elutasítás helyett egyszerűen visszatartották a szultán követét. (Később híre járt, hogy még a követ orrát, fülét is lemetélték, vagy a tatai tóba fojtották.) A magyarok nem kis meglepetésére ezek után, 1521 tavaszán I. Szülejmán – többek között a szolgáját ért sérelmekre való hivatkozással – az országot ellen fordította hadait.

Nem csoda, hogy az utókor egyértelműen súlyos hibaként értékelte a magyar döntést, hiszen látszólag emiatt tört ki a rendkívül súlyos következményekkel járó háború az Oszmánokkal. Könnyű azonban utólag, a történetek ismeretében pálcát törni az akkori politikusok fölött. Ma már kialakult a nemzetközi jogrend, így nem szokás külföldi diplomatákat fogságba vetni, de ez akkoriban még nem

számított kivételesnek, sőt török-magyar viszonylatban szinte bevett gyakorlat volt. II. Ulászló király követe, Bélay Barnabás például hét évig élvezte az oszmánok kényszerű vendégszeretetét. Ez a fajta időhúzás tehát kifejezetten gyakori volt a diplomáciai eszköztárban: tartottak már vissza török követet máskor is. A legutóbbi fegyverszünet is úgy kötött, hogy az 1518 őszen a bácsi országgyűlésre megjelenő török követ nem kapott rögtön beleegyező választ, hanem a magyar király a szokásos európai diplomáciai tapogatózások után csak 1519. március 28-án írta alá a szerződést. (Ami meg a követ megcsonkításáról szóló vádakat illeti, Tubero szerint ezeket maga I. Szülejmán híreszteltette el, hogy támadásának jogosságát igazolja.)

Az a vélekedés sem állja meg teljesen a helyét, hogy értelmetlen időpocsékolás volt csupán az európai hatalmak véleményének kikérése. A 1515. évi Habsburg-Jagelló család szerződés értelmében 1521-ben végre sor került a két család kapcsolatainak szorosabbá tételére. Az alig 15 éves II. Lajos feleségül vehette Miksa császár egyik unokáját, Máriát, míg Ferdinánd osztrák főherceg az ő nővérét, Annát vezette oltár elé. Látszólag tehát épp ekkor erősödött meg a Habsburgok és Magyarország szövetsége. Miután I. Ferenc francia király győzelmei 1516-ban kikényszerítették a nyonai békét az Itáliában dulakodó hatalmak között, ismét sok szó esett egy nagy összeurópai keresztes hadjáratról, aminek az idős német-római császár, Miksa volt a legfőbb szószólója. Amikor az ő halála után, 1519-ben unokáját, Károlyt is császárrá választották, a 19 éves Habsburg a cseh királyi címet, azaz választófejedelmi rangot viselő II. Lajos szavazatát is megkapta. Ennek fejében a magyar politikusok nem titkoltan segítséget vártak tőle az Oszmán Birodalom ellenében. Igaz ugyan, hogy V. Károly 1519 elején különbékét kötött I. Szelimmal, de a szultán halála azt a szerződést is érvénytelenné tette, s 1520-ban a spanyol csapatok már ismét az Oszmánokhoz csatlakozott észak-afrikai

mór kalózkok ellen harcoltak. A magyar külpolitika irányítói tehát nem láthatták rögtön a császárválasztás számukra cseppet sem kedvező következményeit.

Többen úgy tudták a kortársak közül, hogy azért nem egyeztek bele Budán az egyezség megkötésébe, mert I. Szülejmán 1520-ban jóval többet követelt elődeinél. Volt aki azt állította, hogy a szultán katonái átengedését kérte II. Lajos országain, hogy ilyen módon támadhasson rá más európai országokra, de akadtak olyan magyarázatok is, melyek szerint egyenesen adót kívánt a magyar királytól. A történészek között erről parázs vita alakult, amely szinte napjainkig húzódott az új török követelések mellett érvelő Perjés Géza és vitapartnerei között. Ebből a vitából végül is az derült ki, hogy a magyar király engedélyéhez kötött átvonulás lehetősége már korábban is szerepelt a magyar-török szerződésekben, s bizony Ausztria kárára több ízben is sor került ilyen portyákra Mátyás alatt. Ennek felvetése tehát nem számított volna újdonságnak, viszont alkalmas lehetett a budai udvar provokálására: Bonfini szerint az 1490-es években II. Ulászló is emiatt nem tudott évekig megegyezni II. Bajezid szultánnal a fegyverszünetben, de akkor a szultán nem vállalkozott nagyobb háborúra Magyarország ellen. Az adókérésről szóló források pedig igencsak késeiek, és nem minden tekintetben szolgálnak megbízható információkkal más ügyekről sem, és a hasonló török követelések sem teszik azt bizonyossá. Így a korábbi évek diplomáciai gyakorlata – az esetleges új és provokatív török követelések nélkül – önmagában is elégséges magyarázatnak tűnik a magyar politikusok viselkedésére, s egyáltalán nem magától értetődő az a feltevés, hogy *„a magyar kormány azért nem kötött békét, mert annak árát túlságosan nagyinak tartotta.”*¹⁰ A tizenötéves király tanácsosai nem tudták, mert nem is tudhatták, hogy az új szultán trónra

10 Perjés Géza: Mohács. Budapest, 1979, Gondolat, 140–141. o.

lépésével teljesen új korszak kezdődött hazájuk és egész Európa történetében. Tétovázásuk minden jel szerint nem a valódi oka, hanem csupán ürügye volt annak, hogy az Oszmán Birodalom hosszú szünet után ismét teljes erejével a nyugati keresztény világ ellen fordult.

Az első akadály

A középkori Magyarország igen szerencsés természetes határokkal rendelkezett. Az elég közismert dolog, hogy a Kárpátok nehezen járható hegyvonulatai északról, keletről és Erdély táján még délről is meglehetősen jó védelmet nyújtottak hazánknak. A híres Vaskapunál azután a széles Duna folyó vette át a hegyek határvédelmi szerepét. Nándorfehérvárnál, a mai Belgrádnál pedig a Száva vált határfolyóvá. Bár a középkor folyamán a magyar királyoknak hosszabb-rövidebb időre sikerült a Dunától illetve a Szávától délre a Balkán északi részére is kiterjeszteni fennhatóságukat, az ország „törzsterülete”, ahol az Árpád-korban kiépült a vármegyék szervezete, csupán ezekig a folyókig terjedt. Az ezektől délre fekvő, románok, szerbek, bosnyákok lakta vajdaságok, bánságok ugyan szintén az ország „részei” voltak, de ez a terület régi magyar szóval mégis csak „végvidéknek” számított, aminek elsősorban az volt a dolga, hogy a belső területeket oltalmazza az elenséges betörésektől.

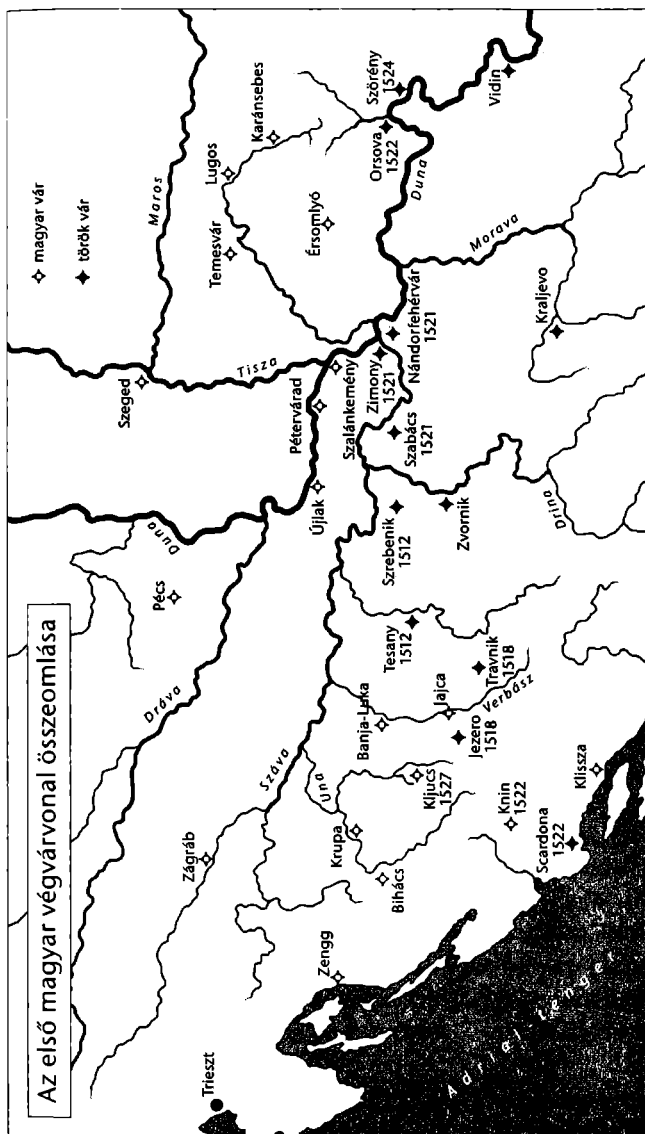
Ebben a széles, bővizű határfolyók is igen nagy segítséget nyújtottak. Ennek a királyságnak erős bástyája a Duna – írta a modenai követ –, s a szóbeszéd szerint a szultán emlegetni szokta, hogy a magyaroknak van egy jó kapitányuk és két jó vezérük, vagyis a Duna meg a Dráva és a Száva. Épp ezért, amikor az Oszmán Birodalom határa elérte Magyarországot, mindkét fél valóságos folyami flottillát állomásoztatott a Dunán és mellékfolyóin, hogy meg tudják akadályozni

egymás csapatainak átkelését. Ezt a feladatot főként olyan kisméretű hadihajók látták el, amiket a magyarok naszádoknak, a törökök pedig sajkáknak neveztek.

A 15. század második felében 1000-1500 naszádos katona állt 30-40 hajóval a magyar király szolgálatában. A 16-18 méter hosszú, 8-10 pár evezővel hajtott hajókon körülbelül harminc ember szolgált, akik egyszerre voltak katonák és evezősök. A legénység főként szerb parasztokból verbuválódott, akik a harcok szünetében igen békés tevékenységgel, a híres szerémségi borvidéken szőlőkapálással vagy aratással keresték kenyerüket. Ezek a hajók legfeljebb „békeidőben” voltak elegendőek az ellenséges betörések feltartóztatására. A törökök azonfelül, hogy legalább 100 hasonló hajót tartottak, a Dunán fel tudták hozni kisebb tengeri gályáikat is, így a nagy hadjáratokon mindig minőségi és mennyiségi fölényben voltak a magyar hajókkal szemben.

A folyók természetesen a magyarokat is gátolták a mozgásban, de nekik megvolt az a helyzeti előnyük, hogy a sokszor mocsaras folyópartok kikötésre alkalmas helyeit, a réveket jó előre meg tudták erősíteni. A déli határ mentén álló végvárak tehát éppúgy, mint egykor az ókori római erődítmények, az átkelésre legalkalmasabb pontokat védelmezték. A végvárrendszert tehát nem úgy kell elképzelnünk, mint egy zárt kerítést, hiszen kisebb-nagyobb török csapatok rendre be tudtak törni az ország területére, de a határvidéki várakban szolgáló katonaság abban már sokszor meg tudta őket akadályozni, hogy zsákmányukkal haza is jussanak. Rugalmas, aktív védelemre voltak tehát berendezkedve, amiben az ellenséges támadások megtorlásának, a határ túloldalán található javak és élelmiszerek elpusztításának éppoly nagy szerep jutott, mint a török portyák felderítésének és kivédésének.

Mindebben a magyarok nagy segítségére volt, hogy erős hídfőkkel is rendelkeztek a Száva és a Duna déli partján. Ezek közül a két legjelentősebb a Száva déli partján erede-

tileg a törökök által épített szabácsi vár és a Száva torkolatánál, egy ősi római-bizánci erődítés helyén épült erősség, Nándorfehérvár volt. Ez utóbbi lehetett a középkori Balkán egyik leghatalmasabb erőssége: egy francia lovag, aki 1432-ben járt ott, azt állította, hogy vára akár 5-6000 katonára befogadására is alkalmas. A Száva és a Duna összefolyásánál emelkedő hegyet kiemelkedő stratégiai jelentősége miatt erődítették már évszázadok óta. Már a római időkben is fontos közlekedési csomópont volt, innen indult a Balkánon keresztül Konstantinápolyba vezető legfontosabb hadiút, és a középkorban is az erődítmény ellenőrizte a délről Budára és Bécsbe vezető vízi és szárazföldi utat. Ebben az időszakban a vízi utak jelentősége jóval nagyobb volt, mint manapság, mert a hadseregek számára szükséges rengeteg élelmet, nehéz felszerelést, a súlyos ágyúkat hajókon sokkal könnyebben lehetett szállítani, mint a rossz szárazföldi utakon fogatokkal vagy teherhordó állatokkal. A 12. század vége óta szinte megszakítás nélkül a magyar királyok birtokában lévő erődítményt más balkáni területekkel Zsigmond király adta 1403-ban szövetségesének, Lazarevics István despotának, a szerb uralkodónak, ám a vár a despota halála után, 1427-ben ismét a magyar király fennhatóság alá került. A törökök 1440-ben, 1456-ban és 1494-ben is sikertelenül próbálkoztak az elfoglalásával.

Márpedig ha a szultán be akart jutni seregével az országba, valamelyik erősséget mindenféleképpen el kellett foglalnia, hogy biztosítani tudja seregének a folyókon való biztonságos átkelést és a zavartalan utánpótlást. Egy komoly ostrom azonban sok időbe telt. Épp az időnyerés volt a végvárak másik fontos funkciója a magyar védelem szervezetében: Mátyás és II. Ulászló jól értesült történetírója, Bonfini szerint a magyar király veszély esetén *„a törökkel szomszédos minden várat azonnal katonával, ágyúval, élelemmel és fegyverrel rak meg, ... ha a török folytatná az elő-*

renyomulást, azalatt míg az ország szélső várainak az ostromával tölti az időt, két hónapon belül könnyen összegyűjthet egy hatvanezer főből álló sereget.”¹¹

Háborúban az ország

A korabeli beszámolókból mégis úgy tűnik, hogy Magyarország – az utókor számára érthetetlen módon – nemhogy 1521-ben, de még 1526-ban sem volt felkészülve a szultán támadására. A gondatlanság vádjának kellőképpen drámai színt ad Tomori Pál közismert kifakadása: *„Szent György vértanú ünnepén [április 24-én] indult hadba Konsztantinápolyból a császár felséged ellen; szinte minden héten írtam levelet felségednek, de felséged és az urak még a lovak lábát sem patkoltatták meg.”¹²* Ennek valódi okát mégsem volt szokás régebben vizsgálni, pedig azt mégsem feltételezhetjük, hogy csupa ostoba ember kormányozta volna az országot, vagy senki ne tudott volna közülük az ellenség készülődéséről.

Ha a szultán elszánta magát Magyarország megtámadására, a birodalmában zajló nagyszabású előkészületeket nem lehetett eltitkolni a magyar kémek elől, de az oszmánoknak oly számos ellensége volt, hogy a magyarok sokáig nem tudhatták pontosan, merre indul majd a sereg. Így aztán hiába jön majd hír már 1525 decemberében a Magyarország ellen készülő támadásról, más hírek alapján még 1526 februárjában is elképzelhetőnek tartottak Budán egy Itália vagy Moldva elleni támadást is. (A pápai követ még május végén is csak abban bizakodhatott, hogy 15-20 nap múlva már tisztán fog látni.) Az országos mozgósítást

11 Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 1995, Balassi, 968. o.; A továbbiakban: A magyar történelem.

12 B. Szabó János szerk.: Mohács. Budapest, 2006, Osiris, 66. o. (Nemzet és emlékezet) A továbbiakban: Mohács.

Magyarországon így csak a török támadás irányának tisztázása után, azaz a tavasz végén volt érdemes megkezdeni.

A magyar védelmi előkészületek egy részét az országgyűlésnek kellett elrendelni, amit rendszerint április végén, május elején tartottak, ez éppen egybeesett a szultán indulásával. A nemesség, a papság és a városok képviselői ekkor szavazták meg a hadakozás költségeire az azévi adót, ami a legjobb esetben is csak két hónap múlva, azaz nagyjából június végén folyt be a kincstárba. Ezért volt roppant nagy jelentősége a pénzügyekért felelős kincstartó személyének, aki a magánvagyonából pótolta a hiányokat, míg a király bevételei beérkeztek. (Akinek nem volt legalább 40-50 000 aranya, nem is vállalkozhatott a poszt betöltésére.)

A külföldi segélyekre sem lehetett nyár előtt számítani, mivel túl sokszor röppent fel valótlan hír a török támadásról. Így a keresztény hatalmak érthető módon előbb megakartak győződni a hír valódiságáról, és csak ezután láttak a pénzek folyósításához. Ha korábban volt is némi pénz a kincstárban, mivel a török szándékok hírére a végvárat is készültségbe kellett helyezni, így azt elsősorban az Adriai-tengertől Moldváig húzódó határ védelmére költötték, hiszen a déli határ bármelyik pontján számítani kellett harcokra. Ezért aztán csak júniusban kezdődhetett meg az országos hadikészületek szervezése, a katonák fegyverbe szólítása, a külföldi zsoldosok felfogadása.

Mindebből már logikusan kikövetkeztethető, hogy II. Lajos 1521-ben miért csak augusztus 8-án, 1526-ban pedig majd miért csak július 20-án tud elindulni Budáról. Lesújtó bizonyítéka ez a magyar hadszervezet rugalmatlanságának, de a közhiedelemmel ellentétben ez nem a Jagellók bűne volt. Ezek az időpontok ugyanis jól illeszkednek a régebbi magyar királyok hadra kelésének sorába is. Íme néhány példa: Zsigmond király 1389-ben, 1390-ben és 1391-ben is augusztus közepe és szeptember közepe között kelt útra Budáról a déli végekre, 1396-ban pedig július közepén indult a niká-

polyi hadjáratra. I. Ulászló 1443-ban és 1444-ben is július végén hagyta el Budát, 1464-ben Mátyás július 30-án még Budán volt, miközben a szultán Jajcát ostromolta, s csak augusztus második felében ért Futakra, a magyar csapatok gyülekezőhelyére. 1467-ben is csak augusztus 19-én indult el az erdélyi lázadás leverésére és Moldva megbüntetésére. Amikor 1471 tavaszán híre ment, hogy az oszmánok Nándorfehérvár ostromára készülnek, az országos mozgósítási parancsot már május 25-én megíratta a király, de ő maga még június végén is csak készülődött a táborba. Ennek eredményeképpen a hadjáratok, várostromok valóban gyakran elhúzódtak akár a következő év januárjáig is, azaz nyomát sem találjuk a téli hadjáratoktól való későbbi ódzkodásnak.

Más hadszíntéren a kései indulásnak valószínűleg kisebb volt a jelentősége, hiszen a többi európai hatalom sem volt fűrgébb. Mátyás 1474-ben, amikor Sziléziát hatalmas lengyel-cseh támadás fenyegette, augusztus elején még Morvaországban volt, és csak szeptember 19-én érkezett meg a táborául kiszemelt Boroszlóba, ahová a támadó lengyel hadak is csak októberre voltak képesek eljutni. De hasonlóképpen ment ez a német fejedelemségekben is. Amikor 1529-ben a Német-római Birodalom egyik legfontosabb városát, Bécsset, Habsburg Ferdinánd magyar és cseh király székvárosát szorongatták a törökök, akkor is hiába várták júniustól Regensburgba a felmentő hadak gyülekezését, a német sereg már csak I. Szülejmán októberi távozása után jutott el Bécs megtépzott falai alá.

A déli hadszíntéren azonban a magyar sereg késedelmes felvonulása mindig is komoly gondokat okozott. Emiatt került – szinte a magyar had szeme láttára – az oszmánok kezére Szendrő, a szerb despoták székhelye 1439-ben, és Jajcát, a bosnyák királyok székhelyét is zavartalanul ostromolhatta a szultán 1463-ban. Bár ezt a várat Mátyás még az év telén elfoglalta a törököktől, nem rajta múltott, hogy 1464-ben II. Mehmed újabb ostroma sikertelenül

végződött. Hunyadi János határvidéki csapatai és a keresztetek beavatkozása nélkül már Nándorfehérvár is elesett volna 1456 nyarán, hiszen a külföldi segédc csapatokat vezető V. László király csak ősz elejére tudott a térségben megjelenni. A Magyar Királyság logisztikai és mozgósítási rendszere tehát már a 15. században azt eredményezte, amit Perjés Géza majd csak a 16–17. századra nézve fogalmazott meg: *„a hadjáratok dinamikája egészen sajátosan alakul. Miután a török és a keresztény hadsereg, hogy úgy mondjuk állandó fáziskülönbséggel működik, azaz a hadszíntéren korán megjelenő török és a későn odaérő keresztény hadsereg ritkán találkozik össze, nyílt csatára ritkán kerül sor, és a török zavartalanul foglalhatja el a várakat, aminek következményeként országrésznyi területek kerülnek egy-egy alkalommal birtokába”*.¹³

Ha netán össze is gyűlt az országos sereg szeptemberre, még egy felmentésre váró fontos vár miatt sem kockáztatták az összecsapást a túlerőben lévő ellenséggel. Ilyen keretek között a végvári rendszer csak azért tudta időnként feltartóztatni az oszmán támadásokat, mert a 15. századi ostromtechnikák mellett még nem végződött minden vár-ostrom a támadók sikerével – még akkor sem, ha nem érkezett felmentő sereg. (Nándorfehérvár: 1440, Jajca: 1464, Bécs: 1529!)

Hiányzott-e a „fekete sereg”?

Könnyen belátható, hogy milyen nagy jelentősége lett volna annak, ha az ország bármikor mozgósítható, állandó hadsereggel rendelkezik. Nem meglepő hát, hogy generációk nőttek fel úgy Magyarországon, hogy azt tanulták az

¹³ Perjés Géza: Seregszemle. Hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1999, Balassi-Zrínyi, 39. o.

iskolában: az Oszmánok térnyerését és a mohácsi vereséget az okozta, hogy a nagyurak szántszándékkal feloszlatták a török elleni védelem egyetlen hatékony eszközét, Mátyás király majd 30 000 fős, győzhetetlen zsoldoshadát. (Szakály Ferenc egyenesen „öncsonkításnak” tartotta a híres „fekete sereg” feloszlatását.)

Az idők folyamán ugyan szertefoszlottak a százezres Mátyás-kori hadseregekről szóló 19. századi illúziók, a nagy király hadának sikerei és a későbbi kudarckok között látszólag akkora volt a különbség, amit másként nehéznek tűnt megmagyarázni. Az utókor ugyanis hajlamos volt elfelejteni, hogy az elért sikerekben mennyire fontos szerepet játszott a király kiváló stratégiai érzéke, hiszen mindig a leggyöngébb szomszédait szemelte ki a magyar támadások célpontjául. Csehországban a pápa és a német-római császár szövetségében egy belháborúba avatkozott be, s az ott megszerzett terület lényegében egybeesett katolikus párthívei befolyási övezetével. Ausztria pedig szinte teljes egészében védtelenül volt kénytelen elszenvedni támadásait, mivel a Német-római Birodalom többi része csak csekély támogatást adott neki, s a Habsburgok erői is jórészt másutt, a franciák elleni háborúval voltak lekötve. A déli határon azonban Mátyás nagyon bölcsen kerülte a nagyszabású összecsapásokat, ami annak fényében, hogy korábban a török és magyar főerők mérkőzései egyetlen kivétellel – Hunyadi János nándorfehérvári győzelmét nem számítva – megsemmisítő Oszmán győzelmekkel zárultak, nagyon is érthetőnek tűnik. Sőt, a békeség fejében egy ideig még abba is belement, hogy az ellenfél portyázóit átengedje országán ellenségei, a Habsburgok tartományaiba, ami a keresztény Európában nem tett jót „törökverő” nimbuszának.

Mátyás a zsoldosereg szervezésekor valószínűleg itáliai mintákat követett, mint ahogy a híres francia állandó hadsereg, a *compaigne d'ordonnance* 1445-ös felállítását is itáliai példákra vezették vissza a kortársak. Az ottani ál-

lamok zsoldosvezéreihez hasonlóan a magyar királyt is hosszú évekig szolgálták cseh és német vezérei, akiket a király udvari vitézei, a palotások közé iktatott – hasonló rendszer működött a Milánói Hercegségben is –, a vezetésük alatt álló „pretorianus”-nak vagy egyszerűen csak udvari népnek nevezett sereget pedig az itáliai hadakhoz hasonlóan szintén lovasokból állt. Sajnos a pontos létszámukról nagyon nehéz számot adni, mivel szinte mindig néhány ezer fős önálló seregekben harcoltak, s a nagyobb csapatösszevonások – mint például 1485-ben Bécs ostroma – sem haladták meg a 10 000 főt. Ráadásul a csapatok létszáma jelentősen ingadozott a fizetelenség miatt. Jellemző, hogy Mátyás, aki Bonfini szerint „*a szavakkal meg holnapra való ígérettel etette*”¹⁴ seregét, egy ízben csak a saját tisztjeitől kockajátékon elnyert pénzzel tudta kifizetni embereit.

A harcias királynak még így is csak uralkodása utolsó éveiben lehetett fegyverben egyszerre 8–10 000 zsoldosa, s csak az 1488-as sziléziai háború befejezése után merülhetett fel az igény, hogy a háborús szélcsend ellenére is együtt tartsák ezeket a csapatokat. Lehet, hogy Mátyásban megvolt a szándék egy békeidőben is fenntartandó állandó hadsereg létrehozására, de akadtak sokkal aktuálisabb igények is: a Habsburgok ellen vívott háború még korántsem zárult le, s a király jókora szerepet szánhatott fia, Corvin János utódlásában is a zsoldosoknak.

Csakhogy ezeket a zsoldosokat sem tudta rendszeresen fizetni. Azt beszélték, hogy a király halála után 400 000 aranyat találtak a kincstárban, ám azt még a Mátyás iránt meglehetősen elfogult Bonfini is elismerte, hogy a király rengeteg zsolddal maradt adósa a csehországi seregnek. Hiába fizetett ki 1491-ben II. Ulászló király a magyarországi hadszíntérré érkező zsoldosoknak 470 000 aranyat, még

14 A magyar történelem, 899. o.

1492-ben is voltak kiegyenlíthetetlen kötelezvények Mátyástól a veteránoknál. Ez pedig egyet jelentett a hadszínterek és szállások lakosságának rendszeres fosztogatásával. Jellemző példa erre, hogy amikor Mátyás 1480-ban beszállított egy csapatot Pozsony városába, azok ott több mint 4500 aranyforintnyi kárt okoztak, míg a város évi adója – még a nagyobb kivetések esetén – sem érte el az 1200 forintot. Nem csoda hát, hogy a katonák eltartásával együtt járó megpróbáltatásokat a király régi és újonnan szerzett országaiban egyöntetűen elutasították, így a halála után beköszöntő békeidőszak az általános középkori szokások szerint magával hozta a csapatok elbocsátását.

Ekkoriban csak a nagyon gazdag országok engedhették meg maguknak ekkora sereg fegyverben tartását. Csak Franciaország tudott a 15. század utolsó negyedében 20–25 000 fős állandó hadsereget fenntartani. Az 1470-es években Velence zsoldoseregének békelétszáma csupán 10 000 fő körül mozgott, s ugyanebben az időszakban Milánó „állandó” zsoldoshadseregének magja, a lovasság is csak 6000 főt számlált, Kasztília és Aragónia egyesült királysága pedig a 16. század elején csupán 4000 főt tartott fegyverben. Még I. Szülejmán egyik nagyvezíre, Lutfi pasa is úgy vélekedett a kincsekben dúskáló Oszmán Birodalomról, hogy „*a 15 ezer zsoldos katona [túl] sok ... évről évre 15 ezer embernek zsoldot biztosítani hősiesség*”.¹⁵

Ezekkel az országokkal szemben Magyarország bizony már a középkorban sem tartozott a leggazdagabb hatalmak közé, mivel a közhiedelemmel ellentétben már akkor sem pusztán a természeti kincsek jelentették a gazdagságot. Noha az ország területe a melléktartományok nélkül is elérte a 325 000 km²-t, azaz közel akkora volt, mint a korabeli Franciaország, hiába volt a természeti kincsekben bőség, a viszonylag alacsony lélekszám – 3–4,5 millió la-

15 Fodor Pál: A szultán és az aranyalma. Budapest, 2001, Balassi, 153. o.

kos –, a városhálózat és a gazdaság fejletlensége miatt állandó volt az országban a pénz- és tőkehiány. Hiába emlegették régebbi történelemkönyveink, hogy Mátyás király uralma alatt az állami bevételek a leggazdagabb nyugati hatalmakéval vetekedtek, ma már tudjuk, hogy sajnos ez nem így volt: míg a legalább tízmilliós lélekszámú Franciaország királyai a szultánéhoz hasonló jövedelemmel rendelkeztek, Mátyás a nagyon kemény adóztatás ellenére sem jutott hozzá évi 500–700 000 aranynál többhöz, és az ő erőskezű uralma előtt és után ez az összeg inkább csak 200–250 000 aranyat tett ki.

Hiába jött volna jól az országnak egy állandó hadsereg, nemhogy ebből a pénzből, de még Mátyás jövedelméből sem tellett olyan seregre, mint amilyenek a történészek, tankönyvírók a király zsoldoshadát utóbb lefestették. Mátyás hadát jelentős részben maga a háború tartotta el; ezért is kényszerült rá, hogy szinte állandóan a magyar határokon kívül tartsa a garázda zsoldosokat. Így viszont a rájuk költött magyar adóforintok is jórészt külföldre vándoroltak. Mindezek alapján a Jagelló-kor (1490–1526) kutatói arra a következtésre jutottak, hogy 1490 után a magyar vezetők tulajdonképpen a terület, a népesség, és az állami bevételek szabta határok között maradván az olyan annyira áhított béke igényeinek megfelelően igyekezett újjászervezni a honvédelmet. Ennek az évtizednek a Kubinyi András által igen részletesen feldolgozott honvédelmi törvényei lényegében visszaállították a királyi zsoldosereg előtti állapotokat, és a régi intézményekre támaszkodva ismét a bárók és főpapok – az olasz zászló szó után – bandériumoknak nevezett zászlóaljaira hárult az ország védelmének oroszlánrésze. De ezzel korántsem szüntették meg az állandó katonaságot Magyarországon.

Kinek a dolga az ország védelme?

Az 1493-ban feloszlatott Mátyás-féle külföldi zsoldos csapatok mellett a 15. századi Magyarországon – mint Európában másutt is – még kétfajta állandó katonaság létezett. Ezek közül a régebbi az udvari katonaság volt. Hazánkban az Anjou királyok óta biztosan létező királyi aula vitézeinek, a palotásoknak hagyományosan voltak katonai funkciói. A 15–16. század fordulóján a király mellett fegyveres szolgálatot ellátó aulicusok legalább kétszázan lehettek, és csatlósaiikkal együtt körülbelül 500 fegyverest biztosítottak a királynak. Az aula tagjainak többsége azonban nem egyszerű katonaként szolgálta a királyt, hanem a nagyobb létszámú királyi bandérium tisztjeként. Az 1498. évi törvény 21. cikkelye – az ország történetében első ízben – már rögzítette is ennek méretét. Eszerint a király bandériuma régi szokás szerint 1000, a határok biztonsága felett őrködő négy fizetett királyi főtisztviselő, az erdélyi vajda, a székely ispán, a temesi ispán és a horvát bán állandóan fegyverben tartott csapata pedig 400–400 lovasból kellett hogy álljon. Ez a 2600 ember ugyan jóval szerényebb erő, mint Mátyás serege, de tekintettel a békeidőre, európai viszonylatban ez még mindig számottevő katonaság volt.

Összehasonlításképpen az aragóniai-kasztíliai királyságban az utolsó mór fejedelemség, Granada bevétele után 1493-ban 2500 lovasban szabták meg az állandó haderő, a „guardia viejas” létszámát. Angliában VII. Henrik 1486-ban hozta létre 150 fővel az első állandó testőrséget, a Towerben ma is látható „yeoman” gárdát, s ennek az egységnek a létszáma a 16. század elejére már 600 főre nőtt.

A néhány száz fős udvari katonaság mellett Magyarország a török támadások miatt kénytelen volt állandó határvédelmi katonaságot is fenntartani, melynek létszáma 1513–1514-ben 7817 fő volt. Ez az 5547 lovas, 1170 gyalogos és 1100 naszádos az egyik legnagyobb fizetett határvédel-

mi erő volt Európában a korszakban. Anglia a 15–16. század fordulóján békeidőben 2-3000 katonát tartott fegyverben északi határa, valamint déli partvidéke és a franciaországi hídfő, Calais védelmére. 1479-től Lengyelország első állandó zsoldoshadseregének 900 lovasa és 200 gyalogosa is a tatároktól fenyegetett délkeleti határnál állomásozott.

A török támadások miatt Magyarország már az 1410-es évek végén 1700 „lándzsát”, azaz – az 1429-es adatokból ismert 4 fős lándzsánként 3 fegyveressel számolva – 5100 lovasat tartott a déli határon, a határvédelem zsoldkölsége a 15. század közepén is évente 130 000 aranyra rúgott, és 1521-ig sem a létszám, sem a költségek nem változtak lényeges mértékben. A zsoldos katonaság mellett azonban számottevő erő lehetett a déli vármegyékben az adókedvezmények vagy adómentesség fejében a helyi birtokosoknak szolgáló parasztok, délszláv lovasok, (a huszárok, vojnikok, beslik) és gyalogosok (haramiák, martalócok) sokasága is, hiszen egyedül Brodarics István szerémi püspöknek saját bevallása szerint 700 fegyverese védte birtokait a mohácsi csata előtt.

Ha a király állandó katonasága nem bírta volna az országra törő ellenséggel, akkor a vagyonuk nagysága szerint a főpapok és a bárók önállóan, valamint a szegényebb nemesek megyénként kiállított lovasaiból álló bandériumoknak kellett volna megvédelmeznie az országot. Az 1498. évi 16. törvénycikk szerint tizenegy déli vármegyében 24 jobbágyporta után kellett felszerelni egy könnyűlovast, a többi megyében pedig 36 jobbágyporta után egy nehézlovast. Ennek fejében a király az 1498–1500-as hadügyi reformok során a korábbi egyforintos rendkívüli hadiadóból befolyó uralkodói jövedelmének körülbelül a felét a bandériumtartó uraknak és megyéknek engedte át, hogy katonáik zsoldjára és felszerelésére fordítsák.

Ezeket a bandériumokat nem lehet egész évben harc-készültségben tartott állandó csapatoknak tekinteni: tagjaik jó része csupán „készenléti” juttatásban részesült, s csak

a hadjáratok időtartamára mozgósították őket, amikorra tényleges zsoldot fizettek nekik. Hasonló szervezet több európai országban is létezett a középkor folyamán, mint például Franciaországban a „szabad íjászok” (a franc arche-
rek) csapata, de a hispániai királyságokban is volt az állandóan fegyverben tartott katonaság mellett egy félzsoldon tartott tartaléksereg.

A gyalogságnak kezdetben teljesen alárendelt szerep jutott ebben a rendszerben. Csak a nagyobb városoknak vagy városszövetségeknek kellett valamiféle kvótarendszer szerint kisebb-nagyobb gyalogos zsoldoscsapatokat és ágyúkat küldeni a királyi táborba, ezeknek azonban az összlétszáma sem nagyon haladhatta meg az ezer főt.

Magyarország 1499 és 1503 között – tetemes külföldi segélypénzek fejében – már a bandériumokra alapozott hadsereggel vett részt Velence oldalán az törökök elleni háborúban, így az itáliai diplomaták igyekeztek alaposan tájékozódni szövetségesük haderejéről. II. Ulászló király 1500-ban azt állította a velencei követnek, hogy a főpapi, főúri és megyei bandériumok 18–20 000 lovast tesznek ki, de ebbe nem számolják bele az erdélyi székelyek csapatát, mellyel együtt a lovasság létszáma már eléri a 40 000-et. (A Magyar Királyság többi részétől némileg eltérő társadalomfejlődésének köszönhetően Erdély fegyverforgatói rendkívül számosak voltak ugyan, csakhogy kiváltságaik miatt az ottani harcosokat a tartomány védelmén kívül másra nem nagyon lehetett felhasználni.)

Amikor 1500 őszén a király a külföldi követek jelenlétében megszemlélte a bácsi fegyveres országgyűlésre mozgósított 10 000 lovast, a velencei Soranzo úgy találta – noha csak 4000 nehézlovast látott köztük – hogy a mustra elég jól sikerült, mert a csapatok zöme jól felszerelve és jó lovakon jelent meg. Az ekkor kezdődő és mára teljesen feledésbe merült török háborúban ugyan éppúgy elmaradtak a nagy nyílt csaták, mint Mátyás idejében, de a magyarok

nagyszabású balkáni portyái láttán „a velencei honatyák nagyon örültek, hogy megkötötték ezt a szövetséget a magyar királlyal, és ez nagyon előnyösnek bizonyult, mert Konstantinápolyból is azt hallották, hogy a szultán komolyan veszi a magyarok eredményeit, és ez eltereli másról a figyelmét”.¹⁶

A Jagelló-kori hadszervezeti változásokról mégis sokáig jószerevével csak lesújtó véleményeket lehetett olvasni. Szakály Ferenc közismert Mohács-könyvében egyenesen úgy vélekedett, hogy a törökkel szemben még akkor sem lett volna esélye a magyaroknak, ha azokkal azonos létszámú sereget tudnak kiállítani: „egy 50–60 ezer fős magyar sereg különösen szerencsés körülmények között, ereje, kitartása teljes megfeszítésével esetleg feltarthatott volna egy nálánál jóval kisebb török sereget. Miért e pesszimizmus? A két hadsereg nagy minőségi különbsége miatt. Az akkori magyar hadsereg zömének átlagos ütőképessége, leszámítva a török elleni harcban edzett, végvári zsoldos katonákat, a török hadsereg azon elemeivel állott egy szinten, akiket a fenti számba [az 50–60 000 jó minőségű katona közé] már nem számíthattunk bele, mert nem tartoztak a reguláris hadsereg keretei közé”.¹⁷

Holott a Mátyás-kori bandériumok értékéről több jeles hadiesemény is tanúskodott. Ilyen volt például az 1471. évi nagy lengyel betörés, amikor a lengyel kutatók által nem kis büszkeséggel emlegetett, 12 000 fős, kizárólag zsoldosokból álló hadat Mátyás főként a bandériumok segítségével képes volt az ország elhagyására kényszeríteni. De 1479-ben Kenyérmezőnél, a korszak legnagyobb törökökkel vívott nyílt csatájában is oroslánrésze volt Báthori és Kinizsi bandériumainak a győzelemben. Amikor pedig 1492-ben szembekerült egymással Mátyás régi seregének két része, Kinizsi Pál épp a sokak által értéktelenebbnek tartott magyarországi erőkkel tudott megsemmisítő vere-

16 Velence és Magyarország, 197. o.

17 Szakály Ferenc: A mohácsi csata. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó, 29. o. (Sorsdöntő történelmi napok 2.) A továbbiakban: A mohácsi csata.

séget mérni a Mátyás veteránjaiból álló, állítólag páratlanul nagy, 8000 lovast számláló idegen zsoldos hadra.

Ezekből a példákból jól látszik, hogy egyetlen szervezeti forma sem lehet önmagában gátja a sikeres hadviselésnek. Csakhogy ebben az időben a katonáskodást teljes egészében csak a gyakorlatban lehetett kitanulni. A fegyverforgatás fortélyait ugyan hozhatták otthonról is, de a jó esetben legalább lóval, karddal, lándzsával, íjjal bálni tudó ember még korántsem volt katona, a csapatban való harchoz szükséges fegyelemhez vagy a fegyveres küzdelemmel járó lelki megterheléshez csak a tábori élet szoktathatott hozzá mindenkit. (Arról már nem is beszélve, hogy miért költött volna bárki – a már akkor is – igen drága fegyverekre, ha nem volt rá szükség, hogy gyakorta használja őket.)

Jellemző módon az 1527-es isztambuli béketárgyaláson Ibrahim nagyvezír azzal az indokkal utasította el a magyar és lengyel királlyal egy időben történő békekötés tervét, hogy *„mi magunk már elzsibbadnánk, lovaink, embereink már meg lennének fosztva a katonai utánpótlástól, mert az ilyen baráti Magyarországra nem mennénk át. Ha még Lengyelországot is hozzá tesszük, hol kellene hadakoznunk? Mert a hadviselés a gyakorlatból él, onnan nyeri az erejét, nem az embertömegből”*.¹⁸ Nem vélekedtek erről másként Nyugat-Európában sem. Philippe de Comynes francia politikus és történetíró fontosnak tartotta megemlíteni, hogy az 1465-ös monthléry csatában még az oly fényesnek hitt burgundi sereg 1200 nehézlovasának zöme is teljesen gyakorlatlan és rosszul felszerelt katona volt. A burgundi lovasságból tán ha 50 ember tudta, hogy kell a lándzsát szabályosan előreszegezni, és csupán 400 viselt mellvértet, s ennek okaként a korábbi 36 békeévet jelölte meg, amelyet a gentiek ellen vívott rövid, s nem túl jelentős hadjáratok szakítottak meg csupán.

18 Két tárgyalás, 139. o.

A Jagellók uralma alatt Magyarországra is beköszöntött a béke. Nem volt ez zavartalan időszak, a hadiállapot időről időre kiújult valamelyik szomszédal, és a Dózsa-féle parasztfelkelés is nagy felbolydulást okozott, de katonai szempontból a paraszthadak szétkergetése nem jelentett túl nagy kihívást a magyar nemességnek. Nagyobb idegen hadsereg viszont 1492-től egészen 1521-ig nem tört rá a belső vidékekre, s ilyen párhát ritkító békés időszakot tán az Anjouk kora óta nem ért meg az ország. Csakhogy ennek következtében idővel igencsak megkopott Mátyás dicsőséges korának harci tapasztalata. Az állandó határvidéki csatározásokban az összes hadbaszállásra kötelezhető személynek csupán kisebbik része vett részt, és az alkalmanként mozgósított csapatok sem estek át mindig valódi „tűzkereszt-ségen”. A híres reneszánsz történétíró, Paolo Giovio egyenesen úgy vélte, hogy *„Ulászló hagyta, hogy a Mátyás korabeli katonai fegyelem és rend apránként megszűnjék, így Lajos király magyarjainak másuk se volt, mint örült hősködésük, ez pedig nem alapult tényleges katonai tapasztalaton”*.¹⁹

Az 1521. évi hadjárat

1521 telén a szultán hadai még a fellázadt szíriai helytartóval hadakoztak, ezért I. Szülejmán csak május 18-án tudott megindulni Magyarország ellen. Az ázsiai csapatok java így is a helyén maradt, csupán 10 000 azab íjászt rendeltek át a kisázsiai tartományokból, ezek azonban majd csak július 15-én értek Nándorfehérvár alá. Így a szultán csupán az Isztambulban állomásozó zsoldosaival és az európai hadakkal vonult fel. A szófiai haditanácsban azonban komoly nézeteltérések támadtak a vezérek között, hogy mi is legyen a hadjárat célja. Az előző szultántól örö-

¹⁹ Mohács, 159. o.

költ nagyvezír, az idős, tapasztalt Píri Mehmed kevésbé látványos, de stratégiai szempontból kulcsfontosságú célpontot javasolt: Magyarország kulcsát, Nándorfehérvárt vegyék ostrom alá. Ahmed, a harmadvezír viszont egy sokkal merészebb tervet javasolt: foglalják el a sokkal gyöngébb Szabács várát, s a megszerzett átkelőn át indítsák el a csapatokat Magyarország belsejébe, s foglalják el Budát!

Mint az előző fejezetekből már kiderült, amennyiben a törökök elég korán eljutnak az ország belsejébe, a magyar mozgósítás nehézségei miatt ott júliusban aligha találtak volna még valamirevaló védősereget, a király pedig néhány száz fegyveresével még Budát sem tudta volna megoltalmazni ellenük. Ahmed merész terve tehát komoly fenyegetést jelentett az országra nézve. (Hasonló gyors támadástól tartanak majd Budán 1526-ban is.) Csak az aggasztotta a vezéreket, hogy miként juthat majd vissza a zsákmánnyal megrakott sereg az ország feldúlása és kirablása után a birodalomba, ha Nándorfehérvár elzárja a legjobb hazafelé vezető utat. Az új uralkodó tetszését azonban megnyerte Ahmed terve. Talán azért, mert ez sem tűnt kockázatosabbnak, mint a régebben már többször is sikertelenül ostromlott vár vívása, ugyanakkor jóval nagyobb dicsőséget ígért.

Píri Mehmed ennek ellenére Nándorfehérvár alá vonulhatott, hogy a szendrői bég hadával blokádtartás alatt tartsa a várat, de a fő csapást Ahmednek kellett Szabácsra mérnie a ruméliaiakkal. Július 3-án már körül is zárták a törökök ezt a várat, melyet Logodi Simon és Torma András vicebánok védelmeztek alig több mint 100 emberrel. Ahmed nem vesztegette az idejét. Ami Mátyás híres seregének 1475-76 telén hónapokig tartó ostrommal sikerült csak, azt a harmadvezír egyetlen véres rohammal elérte: az őrség hősiessége dacára július 7-én bevette a várat. A túlélők egy része átmenekült a folyón, de a többség mindhalálig küzdött a falakra feljutó törökökkel. Július 11-én elesett a Nándorfehérvárral szemben, a Száva északi part-

ján fekvő, a ma Belgrádhoz tartozó Zimony vára is. Ott egy baleset folytán kizuhant a szétlőtt falakról a törökkel egyezkedő kapitány, mire emberei megnyitották a kapukat. (Ezzel sem tudták azonban elkerülni a halált, ami a fogságban várt rájuk.)

Közben maga Szülejmán is eljutott Szabácsig, és egyre sürgette nagyvezírét, hogy csatlakozzon hozzá. Az öreg Píri Mehmed pasa azonban nem kis kockázatot vállalva egyre csak húzta az időt Nándorfehérvár alatt, míg végül rámosolygott a szerencse. Július 19-én a Száva árja Szabácsnál elsodorta a tíz napig épített gyöngye hidat, így elveszett a lehetőség, hogy könnyen és gyorsan átjusson Szülejmán serege a túlsó partra. A szultán kénytelen volt egyelőre azaz beérni, hogy csapatait hajókon bocsássa át a Szerémség feldúlására, ezzel azonban már tulajdonképpen Ahmed terve ellenében cselekedett, mert minden idővesztés csökkentette a tervezett hadmozdulatban rejlő meglepetést, ami nélkül pedig nem járhattak volna sikerrel.

A Száva északi partján az egykori szerb uralkodók Magyarországra menekült utódai voltak a legnagyobb birtokosok, s nekik volt a legtöbb fegyverforgatójuk is a vidéken. A Száva-parti Kölpény várában ugyanis a magyar királyok kegyelméből szabályos udvart tartottak a Szerbiából elűzött despoták, akiket önálló államiságuk utolsó letéteményeseinek tartottak a szerbek. 1521-ben azonban épp nem volt beiktatott szerb uralkodó, az utolsó özvegye, Jaksics Ilona pedig nem mert nyíltan szembeállni a szultán erejével. Felajánlotta hát, hogy behódol a töröknek, amivel sikerült is némi időt nyernie. Mire Szülejmán embere megérkezett hozzá, összepakolta minden ingóságát, és embereivel az ország biztonságosabb részébe húzódott. A lakosság pánikszerűen menekült a fosztogató, gyújtogató törökök elől. A Duna déli partján fekvő Szalánkemén vára például még sikeresen visszaverte az első ostromot, de másodsorra a török már üresen találta, mert lakói bizton-

ságosabbnak ítélt helyekre futottak. Hogy a magyarok ne tudják ismét befészkelni magukat, a törökök még az elfoglalt kisebb várak köveit is elhordták, s ezekkel a sérült Szabácsot erősítették. A szultán ugyan eredetileg Budára készült, de serege viselkedésében ekkor nyoma sem volt, hogy meg is akarta volna ténylegesen szállni az elfoglalt területeket, beérte a vidék elpusztításával is.

Hosszú huzavona után végül a körülmények hatására a szultán kegyeskedett beleegyezni, hogy hadai végre komolyabban ostrom alá vegyék Nándorfehérvárt. Így a török ágyúk csak július 23-24-e körül kezdték ontani a golyókat, a szultán pedig csak július 31-én érkezett meg kíséretével Zimonyhoz, hogy a Száva túlsó partjáról megszemlélje az ostromlott erősséget. Igen kevés hiteles adat ismert a vár korábbi ostromainak részleteiről, de az, hogy 1521-ben a felfegyverzett lakosokon kívül állítólag csupán 700 katona volt az erősségben, valószínűleg nem sok jóval kecségtette a védőket – hiszen a győztes szultán később 3000 katonát hagyott az elfoglalt várban.

A készületlenség egyik oka az lehetett, hogy a vár 1517-ben elhunyt bánjának, Török Imrének – szinte már szokás szerint – igen sok pénzzel, 40 000 aranyforinttal tartozott a kincstár. Ekkora summa gyors kifizetésére akkoriban nem sok remény lehetett, hiszen az 1516-ban trónra kerülő II. Lajos a koronái mellé állítólag 400 000 arany adósságot is örökölt atyjától. Török Imre gyermekének, Bálintnak a gyámjai pedig úgy gondolták, hogy megfosztanak védencküket jogos jussától, ha a tartozás kifizetése előtt átengednék – a mai szemmel igencsak furcsa – „zálogot”, a nándorfehérvári várat a király katonáinak. Ezért aztán a névleges bán, Török Bálint tisztjei nem is voltak hajlandók elfogadni mást, mint élelmet és hadiszereket a királytól. A vár másik névleges parancsnoka, Héderváry Ferenc még ennyit sem törődött hivatalával, be sem tette a lábát a várba. Hiába akarták aztán a vár elvesztése hírére a feldühödött

nemesek felkoncolni az ifjú Törököt, és hiába ítélték utóbb teljes vagyonek Kobzásra őt, gyámjait és Héderváryt is, a bajt utólag ezzel már nem lehetett meg nem történtté tenni.

Ennek ellenére Móré Mihály és Oláh Balázs, a vicebánok vezetésével a nándorfehérvári őrség és – a főként szerbekből álló – lakosság igen keményen helytállt a török rohamok ellenében. A hatalmas erősség csak augusztus 29-én, 66 napos körülzárás és ostrom után adta meg magát, amikor már a védőseregnek alig egytizede volt életben. Párját ritkító hősiesség volt ez a török-magyar várháborúk korában. (Ezeknek az elfeledett nándorfehérvári harcosoknak akkor is ott lenne a helye Dobó István és a horvát Zrínyi Miklós vitézei mellett a nemzeti emlékezet panteonjában, még ha jórészt szerbek is voltak.) A győzelem után a szultán augusztus 29-ét a saját szerencsenapjának tekintette, s igyekezett minden fontosabb vállalkozását ezen a napon döntésre vinni. Valószínűleg ezért is készültek pont ezen a napon a törökök a mohácsi csatára, és ezért foglalták el a budai várat is augusztus 29-én.

A magyar sereg mindeközben a már ismertetett ütemben gyülekezett, amit a körülmények kényszerítő hatására sem sikerült gyorsítani. Már a Szabácsba küldött 200 fős erősítést is késve indították útnak, így az nem tudott bejutni a várba, az alig tizenötéves király pedig hiába szállt táborba már július 15-én a mai Budatéténynél, két hét múlva még mindig csak a saját 200 palotása volt vele, így aztán szégyenszemre kénytelen volt hazatérni. Ahogy az várható, csak augusztus elején élénkült meg a magyar hadikészülődés. Lajos e hó 8-án már 4000 katonával indult el ismét Budáról, s sikerült egy 600 fős kis flottillát is útnak indítani Nándorfehérvár megsegítésére, de az a jóval erősebb török hajóhadon nem tudott már átjutni. A velencei követ jelentései szerint augusztus 22-én Tolnán már 20 000 ember volt a királlyal, Futaknál 16-17 000 ember Báthori István nádor táborában, és ekkorra Szapolyai János,

az erdélyi vajda is vagy 20 000 embert hozott magával a Tiszához. Jöttek a külföldi segélyhadak Cseh- és Morvaországból, Ausztriából és Lengyelországból is. (Nem tudjuk, hogy a velencei követ adatai mennyire megbízhatóak, és ténylegesen összegyűlt-e ilyen nagy létszámú magyar hadsereg 1521-ben, de az aligha véletlen, hogy az időpontok szinte teljesen egybeestek az 1526. évi mozgósítás dátumával.) A magyarok nem mertek kockáztatni és kivártak – csak Báthori katonái keltek át a Szerémségbe, hogy megkeressék a szultán martalócait. Igaz I. Szülejmán sem látta tanácsosnak az ország belsejét megtámadni. Ehelyett jól megpakolta katonáival és ágyúival az elfoglalt várat, majd szeptember 13-án visszaköltözött a birodalmába.

Az őszi táborozás alkalmával valamiféle ragály ütötte fel a fejét a magyar seregben. Megbetegedett a király és az egymással vitatkozó vezérek is, emiatt a nagy nehezen összegyűlt sereg dolgavégezetlenül oszlott fel. Pedig csak ekkor, október tájékán – amikor a szultán már messze járt – jött volna el az alkalmas idő, hogy a sereg a siker reményében megkísérelhesse visszafoglalni Nándorfehérvárt, még mielőtt a töröknek sikerül a vár falain az előző ostrom nyomait eltüntetni. Talán nem is tudták, de soha vissza nem térő lehetőséget mulasztottak el. Hiába határoztak az őszi országgyűlésen arról, hogy a segítségül hívott külföldi csapatokkal a következő évben majd visszaveszik Nándorfehérvárt, azokat a seregeket sehogyan sem sikerült többé összegyűjteni.

Vihar előtti csend (1522–1525)

1521-ben tehát Szülejmán még nem jutott még el Budáig, de sikerült elfoglalnia a déli magyar végvár vonal két kulcsfontosságú erősségét, Szabácsot és a híres Nándorfehérvárt is, így most már a törökök uralták a Száva legfonto-

sabb átkelőit. *„Országunk most már nyitva áll a török előtt vízen és szárazon, és sohasem lehet boldog és nyugodt, amíg Szabács és Nándorfehérvár az ellenség kezén marad.”*²⁰ – írta nagybátyjának, Zsigmond lengyel királynak az új helyzetet összegezve II. Lajos.

Az ifjú király és tanácsosai természetesen igyekeztek felkészülni a várható török támadásra, a kényszerszülte „reformintézkedések” zöme azonban legfeljebb rövid távon hozott eredményeket. Az elégedetlen magyar nemesség megkísérelte a honvédelem ügyét a király helyett a saját kezébe venni, de az a kísérlet, hogy a rendek által megszavazott adókból saját maguk által felállított zsoldos csapatokkal védjék a déli határokat, alig egy év alatt csúfos kudarcot vallott. Az udvar pénzrontással is próbálkozott nagyobb bevételekhez jutni, ám az így elszabaduló infláció néhány év alatt eltüntette ennek hasznát, és alaposan szét is zilálta az ország gazdaságát.

Az eredmények közé tartozott viszont, hogy Lajos másik országában, a Cseh Királyságban sikerült megerősíteni a Jagelló királyok távollétében szinte teljesen névlegessé vált uralkodói hatalmát. Magyarországon azonban ez nem volt egyszerű feladat. A felserdülő királyt nem igazán érdekelték a nyomasztó államügyek, de a királyság tekintélyét többen is próbálták helyette erősíteni. Ezen volt az ország kancellárja, a mátészalkai varga fiából esztergomi érsekké lett Szalkai László, a politikusként igen tehetségesnek bizonyuló fiatal királyné, Habsburg Mária, és a jelentéseiről elhíresült, kétségtelenül jó szándékú, de diplomataként nem túlságosan éleslátó pápai követ, Burgio báró is. Sajnos mindannyian elsősorban a maguk érdekében próbálkoztak, időnként a többiek rovására is.

Burgio nem szívelte Máriát, mert egyszerűen buta és könnyelmű, pazarló nőcskének vélte. Ki gondolná, hogy

20 A mohácsi csata, 17. o.

Mohács után az özvegy királynéból az egyik legkiválóbb Habsburg kormányzó vált Németalföldön, akinek az emlékét a belgák és hollandok egyaránt tisztelettel őrzik. A világi ember létére érseki rangra jutott Szalkai kancellárról sem volt éppen jó véleménnyel a pápai követ: *„Meg vagyok győződve róla, hogy az ország veszedelmes helyzete – melyet ő éppen olyan jól ismer, mint mi – teszi őt olyan cinikussá. Ő ugyanis arra számít, hogy ha elvész az ország, az ő zsebe jól tele legyen arannyal, hogy mindenütt úr lehessen.”*²¹

Nos, épp ennek a két – nem éppen tehetségtelen – embernek a szövetsége változtatta az országos politikába egyre erőteljesebben beleavatkozó köznemességet a királyi hatalom támaszává. A különféle hatalmi érdekcsoportok között lavírozó udvar velük képes volt megbuktatni 1523-ban és 1525-ben is az ország kormányzását régóta kisajátító nagyhatalmú bárók kormányzatát. A politikai machinációk következtében az 1525. évi hírhedt hatvani országgyűlésen az ország minden fontos hivatalának viselőjét lecserélték, még magának Szalkai kancellárnak is mennie kellett. A pápa tekintélyes követe azonban hiába próbálta meg 1526 tavaszán a befolyása alatt álló Brodarics kancellári kineveztetésével háttérbe szorítani az érseket, Szalkai tényleges hatalmát haláláig nem sikerült megtörni.

A politikai viharoknak köszönhetően számos rég elzalogosított királyi birtokot sikerült visszaszerezni, s Mária királyné – Habsburg létére – 1525-ben még a magyarországi nemesfémek bányászatát is megpróbálta kiragadni testvérei német bankárainak, a Fuggereknek a kezéből, akik hatalmas – és nem feltétlenül tisztességes – haszonra tettek szert a hazai pénzverésből és a magyarországi réz kereskedelméből. A jelek arra vallottak, hogy a huszadik évébe lépő király felesége és tanácsosai segítségével előbb-utóbb

21 Mohács Magyarországá. Fordította Bartoinek Emma. Budapest, 1926, Magyar Irodalmi Társaság, 13-14. o. (A Napkelet Könyvtára 12.)

tán mégis képes lesz véget vetni a gyermekkorában elharapózott bajoknak.

Eközben a határvidéken egyre csak erősödött az ellenség nyomása. A boszniai és szendrői szandzsákbégek, Hüszev és Báli rendületlenül támadták a magyar védelmet. A végvári vonal fontosabb erősségeit, az Adriai-tenger partján fekvő Klisszát 1522-ben, 1523-ban és 1524-ben is, a maradék bosnyák területeket őrző Jajcát 1522-ben és 1525-ben, a Nándorfehérvár helyére lépő Péterváradot 1523-ban, a Havasalföldet vigyázó Szőrényt pedig 1521-ben és 1524-ben ostromolták a határvidéki szandzsákbégek sokezres csapatai.

Sokat javított a magyarok helyzetén, hogy 1523-ban egy erélyes és elszánt ember, a katonából pappá lett kalocsai érsek, Tomori Pál került a legfenyegetettebb déli határszakasz élére, aki a Nándorfehérvár eleste után szétzilálódott védelem újjászervezésében komoly sikereket ért el. Amikor a szultán sógora, Ferhád harmadvezír sorozatos visszaélései miatt 1523-ban kegyvesztett lett, és büntetésül a magyar határra vezényelték, a vele érkező erősítéssel és a határvidéki csapatokkal rögtön bele is vágott egy nagyszabású szerémségi portyába, de az katasztrofális kudarccal végződött: az alig 4000 fős magyar had jórészt megsemmisítette a több mint háromszoros túlerőben lévő támadókat. Tán Kinizsi és Báthori híres, 1479-es kenyérmezei győzelme óta nem ért el ekkora sikert a törökkel szemben magyar sereg. Havasalföldön pedig az erdélyi vajda, Szapolyai János vitézkedett sikerrel a török ellen, így hiába próbálkoztak a határvidéki szandzsákbégek a havasalföldi román állam felszámolásával, az ottani magyarbarát román vajdának, Radunak mégiscsak sikerült a trónt megtartania.

Az ellenség lendülete mégsem tört meg, kimeríthetetlennek tűnő embertartalékaiból hamar pótolta veszteségeit, s a kudarcok ellenére folyamatosan támadott tovább. 1522-ben az Al-Dunánál elesett Orsova, Dalmáciában pedig

Knin, 1523-ban a horvátországi Osztrovica, 1524-ben – az az évi második ostromban – Szörény vára is. A budai udvarban azonban úgy ítélték meg, hogy pusztán saját erőre támaszkodva, külföldi segítyek nélkül még ezek visszafoglalásával sem lehet kísérletezni. Csakhogy egyelőre komolyabb külföldi segítségben sem lehetett reménykedni, mert 1521-ben az európai hatalmak ismét belebonyolódtak régi konfliktusaikba.

A spanyolul nem tudó fiatal Habsburg Károllyal és idegen tanácsosaival elégedetlen kasztíliaiak ugyanis 1520 őszén felkeltek az „idegen” uralom ellen. Talán ez sarkallta cselekvésre a Habsburgok riválisát, I. Ferenc francia királyt, aki amúgy is orrolt Károlyra, mert az 1519-ben elhalászta előle a német-római császári címet. Így azután azon a német birodalmi gyűlésen, ahol a magyar követek a török elleni segítségért esedeztek, április 21-én a francia követek átadták uruk hadüzenetét a nemrég megválasztott német-római császárnak. Erre V. Károly felhatalmazást és katonákat is kapott a rendektől, hogy visszaállítsa a Német-római Birodalom fennhatóságát itáliai hűbértartományok, Genova és Milánó felett, melyeket ekkor történetesen a franciák uraltak. Az itáliai hatalmak, Velence és a pápai állam, melyek a félsziget évszázados hatalmi egyensúlyának fenntartásában voltak érdekelve, hamarosan csatlakoztak Károlyhoz. Abban reménykedtek, hogy a császár beéri majd Nápoly birtoklásával, segít kiűzni a franciákat a Milánói Hercegségből, ahol így ismét trónra juttathatják a Sforza-családot, s ezzel ismét helyreállhat az itáliai egyensúly egyik fontos pillérének függetlensége. Így azután a pápa is igen szűken tudta mérni a török elleni harcra szánt pénzsegélyeket, a régi harcostárs, Velence pedig kínosan ügyelt rá, nehogy elveszítse a szultánok jóindulatát. Rég elmúltak már azok az idők, amikor a kalmárok köztársasága megkérdőjelezhetetlen tengeri fölénye birtokában bátran ujjat mert húzni az Oszmánokkal. Amióta 1508-ban szinte az összes jelentős

európai hatalom – beleértve Magyarországot is – összeszövetkezett Velence elpusztítására, és a törökök elfoglalták a város legfontosabb keleti kereskedelmi partnerét, Egyiptomot, a lagúnák városa igen kiszolgáltatottá vált a muszlim óriásbirodalommal szemben.

Azok a próbálkozások sem bizonyultak sikeresnek, melyek a veszélyeztetettebb hatalmaktól álló magyar-osztrák-lengyel szövetséget próbálták meg tető alá hozni a török elleni harcra. Lajos sógora, Ferdinánd osztrák herceg ígért minden szépet és jót, ha mások is csatlakoznak a szövetséghez, de csak a fenyegetett tartományaihoz legközelebb fekvő Horvátországba és Szlavóniába tudott némi katonaságot küldeni.

A hispán trónok örökösének nevelt Ferdinánd nem igazán érezte jól magát a borongós Ausztriában, ahol még alattvalói német anyanyelvét sem értette. A főherceg lelke mélyén inkább egy napfényes itáliai tartományra vágyott a családi birtokok közül, ezért egy török elleni támadó háború helyett neki is fontosabbak voltak császári bátyja itáliai ügyei. Lajos nagybátyja, Zsigmond lengyel király viszont a lengyel-litván államszövetség keleti határainál a moszkvai oroszokkal, északon pedig a német lovagrenddel elenségeskedett régóta. A megbékélés érdekében hiába próbálta a budai udvar kihasználni jó kapcsolatait a német lovagrend nagymesterével, Albrecht Hohenzollernnel, mire a lovagrend és Zsigmond között létrejött a megegyezés, a lengyelek 1525-ben már három évre fegyverszünetet kötöttek Szülejmánnal – és erre biztatták a magyarokat is.

A magyar kormányzat azonban nem mert nyilvános tárgyalásokat kezdeményezni Szülejmánnal, mert az elvesztett várak békés visszajuttatására reményt sem látott, és tartott tőle, hogy a helyzetet nem eléggé ismerő, ám hagyományosan harcias és törökellenes nemességgel aligha lehet elfogadtatni egy területi veszteségekkel járó fegyverszünetet. Úgy tűnt, Magyarországnak nem maradt más vá-

lasztása, mint kívárni, hogy a keresztény világ megbékél magával, és segítséget nyújt.

Szerencsére ezekben az években I. Szülejmán is talált magának fontosabb elfoglaltságokat. Az Oszmán Birodalom 1522-ben a johannita lovagrend rodoszi támaszpontját támadta meg, s 179 napos szívós ostrom után végül el is foglalta. Ezután a szultán évekig nem indított jelentősebb hadi vállalkozást, mert a nemrégiben meghódított keleti tartományokkal is akadt épp elég gondja a kormánzatnak. A hosszú tétlenség miatt azonban 1525-ben a fővárosi janicsárok már a szultán kedvence, Ibrahim nagyvezír ellen lázongtak, s ez az intő jel ismét tettekre sarkallta a szultánt. Mivel a hagyományos keleti ellenséggel, Perzsiával sikerült békésebbé tenni a kapcsolatokat, a szomszédos keresztény hatalmak közül pedig a lengyelekkel és Velencével fegyverszünet volt érvényben, csak egy Magyarország elleni hadjárat terve kerülhetett szóba. A legtapasztaltabb határvidéki parancsnok, Báli bég is erre biztatta a szultánt. Már 1524-25 körül azt írta Szülejmánnak: *„A magas trónus előtt ne legyen titok, hogy az átkozott Magyarországnak nincs olyan helyzete és ereje, amit bármi módon figyelembe és tekintetbe kellene vennie.”*²²

A szultán ismét Budára tart

1525 decemberében anyjával, feleségével, négy testvérével és 50 jó könnyűlovassal bebocsátást kért az országba Pavle Bakić vencesácsi szerb vajda, aki magyar nemesként, mint Bakics Pál szerepelt országunk történetében. Ez a szerb úr igen jó kapcsolatokat ápolt az Oszmán Birodalom némely hatalmasságával, de mivel pártfogói alulmaradtak az isztambuli intrikákban, úgy találta, jobb lesz menekülnie a bi-

22 Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Budapest, 1991, Argumentum, 163. o.

rodalom földjéről. Ő hozta a lesújtó hírt Budára, hogy a szultáni tanácsban, a dívánban egy ideje már a Magyarországra vezető utakat fürkészik, s azt latolgatják, vajon a Kárpátok hágóin vagy a Duna mentén kellene rátörni a magyarokra. Ahogy múlt az idő, sorra jöttek az újabb jelentések a készülődés számtalan jeléről. A török vezérek igyekeztek a boldogját jártni a magyar felderítéssel: hidakat vertek az Al-Dunán, mire az erdélyi követek jöttek Budára segítségért, s a horvát urakkal is elhitették, hogy a boszniai Jajca híres vára alá készül a szultán. A híreknek és álhíreknek köszönhetően tehát épp azok a vidékek jajongtak a legjobban, ahonnan a király épp serege megerősítését várta. Lajos azonban nemhogy Erdélybe vagy Horvátországba nem tudott egyelőre katonákat küldeni, de még a legfenyegetettebb határszakasz főkapitányának, Tomori Pál kalocsai érseknek és embereinek sem fizetett zsoldot már tizenegy hónapja, így 40 000 arannyal volt az érsek adósa.

Tomori januárban érkezett Budára, hogy behajtsa a királyon adósságát, de két hónapi kilincselés után sem járt sikerrel. A királyi jövedelmek jelentős része zálogban volt, vagy lekötötték a korábbi kölcsönök fejében. Az előző év őszén, a hatvani országgyűlésen kivetett 1 forintos adó is csak gyéren csordogált a kincstárba. A király azért volt eladósodva, mert a költségei még békeévekben is legalább 50 000 arannyal voltak magasabbak, mint kiadásai. Háborús időkben pedig még inkább lehetetlenné vált a kincstár helyzete.

Nem volt ez nagyon másként a többi európai országban sem, még a hatalmas Habsburg-dinasztia is fuldoklott az adósságokban, híres bankárai, a Fuggerek is időnként néhány ezer aranyat kölcsönöztek Miksa császár számára, ha éppen nem volt mit ennie. A keresztény hatalmak épp azért tudták nézeteltéréseiket nehezen dűlőre vinni egymással, mert egyiküknek sem volt elég pénze egy teljes győzelemhez. A nagyhatalmi álmokat dédelgető angol ki-

rály hihetetlen összegeket költött olyan franciaországi hadjáratokra, melyeken sergei nem is mindig láttak ellenséget, mert egy száz kilométeres menet után katonái már mindenből kifogyva kénytelenek voltak egyszerűen visszafordulni. De még V. Károly és I. Ferenc hadjáratainak is rendszerint az vetett véget, hogy elfogyott az uralkodók pénze, 1527-ben például a császár zsoldosai a pénzhiány miatt teljesen kicsúsztak a parancsnokaik ellenőrzése alól, és aggályok nélkül kifosztották a pápa városát, Rómát.

A törökkel azonban így nem lehetett hadakozni, mert a szultán pénzforrásai kiapadhatatlannak tűntek. Burgio báró szerint a magyar vezérek úgy vélték, hogy Szülejmán azért kényszeríti támadásaival évről évre hatalmas kiadásokra a magyar királyt, hogy a kincstár teljes kimerülése után már kardcsapás nélkül vehesse birtokba az országot. Tomori tehetetlenségében márciusban visszament Kalocsára, és benyújtotta lemondását, mert már nem mert pénz nélkül az emberei szeme elé kerülni. Példáját később több végvári kapitány is követte, s a dunai naszádosok is felmondták a királyi szolgálatot. Április elején azonban biztos hír jött Kalocsára a szultán közeli indulásáról, mire az érsek lóhalálában kocsizott vissza Budára, hogy a királyt is cselekvésre bírja. Április 13-án Lajos éppen Esztergom közelében vadászott és Szalkai érsekkel tárgyalt, amikor megjelent nála Tomori és a felháborodott pápai követ, hogy az államügyek intézésének szükségességére figyelmeztesse.

A török támadás híre miatt a Fuggerekkel vívott gazdasági háború is nyilvánvaló kudarcot vallott. Sürgősen pénzre volt szükség, ezért mindenáron meg kellett egyezni a bankárokkal. Április közepén Anton Fugger cége visszakapta a felvidéki réz kitermelésének jogát, s ennek fejében 50 000 arany kölcsönt folyósított a királynak. (Később, a mohácsi csata után a bankház ügynökei nem rejtették véka alá, hogy szerintük legalább 150 000 aranyra lett volna szükség a törökök feltartóztatásához. Ha valaki eljuttatja

a hitelét a Fuggereknél, az magára vessen!) A Fugger-kölcsön egyik feléből új, értékálló pénzt kívántak veretni, a másik felét pedig felemésztették a tartozások, Tomorit például április végén 20 000 arannyal és 5000 arany értékű posztóval bocsátották vissza a határra.

Nem ez volt az első eset, hogy a kincstár „természetben” fizetett a főkapitánynak. 1524 végén egy nagyobb készsál-lítmányt és 20 000 arany értékű sőt kapott zsold fejében, amit aztán a határ túloldalán élő törököknek volt kénytelen árusítani, hogy fizetni tudja az embereit. Az erdélyi kősót szinte pénz helyett használták a középkori Magyarországon, és hagyományosan nagy keletje volt az észak-balkáni területeken is. Kereskedelme még háború idején sem szünetelt, és egykori tapasztalatai alapján az érsek tudta jól, hogy úgy tud a legtöbb pénzhez jutni a folyókon érkező sószállítmányokból, ha monopolizálja a határvidéki sókereskedelmet. Ferences szerzetes lévén azonban lelkiismeret-furdalása volt emiatt, ezért a pogányokkal való kereskedelemhez maga a pápa jóváhagyását kérte.

Április 24-én, Szent György-napkor végre összeült az országgyűlés is, hogy a török elleni háború ügyeiről tárgyaljon. Úgy tűnt, a királyi pár az évek óta húzódó belpolitikai csatározások után végre döntő győzelmet aratott. Jól szervezett párthíveik segítségével elérték, hogy a gyűlés lemondjon a rendek számos nagy nehezen kivívott jogáról és kimondja: *„a király tekintélyével, hatalmával éljen; az ország kormányát illető ügyekben, úgy a királyi jövedelmek kezelését és szaporítását, mind az ország védelmét, szabadságát és bármely szükségét illeti, érett megfontolások után maga rendelkezék”*.²³ A külföldi követek úgy ítélték meg, hogy II. Lajos egész Európában ritka teljhatalomhoz jutott, de ebből pénz híján egyelőre vajmi kevés tényleges haszna lett az uralkodónak. A rendek eldöntötték, hogy

23 Corpus Juris Hungarici, 1000–1526. Szerkesztette Márkus Dezső. Budapest, 1899, 836–839. o. A továbbiakban: Corpus Juris.

a készülő háború méretéhez illő módon egy vagy – az akkoriban gyakori szokás szerint – két főkapitányt kell választani, és újabb 50 dénáros adót vetettek ki. Ennek befizetését azonban csak novemberre írták elő, mondván, még az előző évi adó sem folyt be maradéktalanul.

A pénzhiányt látva június elején a pápai követ nyilvános gyűjtést rendezett a királyi tanács tagjai között. Papíron összegyűlt vagy 30 000 arany, de ennek nagy része eladásra váró áru vagy birtok volt csupán, mert az ország nagyjai minden gazdagságuk ellenére sem dúskáltak a készpénzben. A számadáskönyvek szerint június közepéig így is több mint 10 000 aranyat sikerült kiutalni a zászlósurak és a várőrségek elmaradt fizetéseire, és megkezdték a szükséges hadiszerek beszerzését is. De a hónap közepére ismét anynyira kiürült a kincstár, hogy még a hadba szólító parancsok kézbesítésére sem volt pénze a kincstartónak.

Ezekben a napokban érkezett meg a 25 000 aranyból álló pápai segély is, amiből Burgio báró hamarosan 4000 külföldi zsoldost fogadtatott Morvaországban. A magyarok szorultságáról értesülve a pápa május 23-án még arra is felhatalmazást adott, hogy Magyarországon megadóztatassák az egyházi javadalmakat és a honvédelem céljaira áruba bocsáthassák a templomok kincseit és az egyházi birtokokat. Némi vívódás után június 17-én végül a királyi tanács rászánta magát, hogy elrendelje az egyházi kincsek felének lefoglalását. A király névleg csak kölcsönvette ezeket az értékeket az ország javára, de aligha bízott benne bárki is, hogy az egyházak valaha viszontlátják majd ezüstjüket, aranyuk ellenértékét.

Sajnos a pápai engedély már igencsak elkésett. A királyi biztosok a vártnál sokkal kevesebb készpénzt találtak, az összegyűjtött nemesfémből pedig sokáig tartott pénzt vevetni. A délvidéken nem is lett volna hol, ezért a lelkiismeretes Tomori nem nyúlt az egyházi kincsekhez. Hasonlóképpen járt el az erdélyi vajda is, de azért nem egy úr elfogadta

a drága arany- meg ezüstholmit a király tartozásainak fejében. A kétségbeesett próbálkozás végeredménye az lett, hogy a kincsek zömét még így sem tudták a védelem céljaira felhasználni, s rengeteg összegyűjtött érték, köztük számos remek ötvösmű tűnt el a csata után az országos zűrzavarban. A király tehát további hitelekre szorult, de július elején, amikor a török már az ország kapujában állt, az ország akkori „pénzügyminisztere”, Thurzó Elek kincstartó is felmentését kérte hivatalából, mivel az ország jövedelmei kifogytak, és már saját vagyonából is hozzávetőleg 32 000 forintot költött a király ügyeire, így alkalmatlanná vált feladatai ellátásra, mert a sajátjából nem tud már többet áldozni a háborús kiadásokra.

Lajos király koronái

Noha II. Lajos még kétéves sem volt, amikor 1508. június 4-én Szent István koronájával Magyarország és Horvátország, fél évvel később pedig Szent Vencel koronájával Cseh- és Morvaország és Szilézia urává koronázták, Mohács kapcsán mégsem szokás túl sok szót vesztegetni a Magyarországon kívüli területekre. Pedig joggal felmerülhet a kérdés, hogy ha nem is voltak erre kötelezve, nem lehetett volna-e ezekről a területekről is segítséget remélni?

Horvátországban különösen nagy volt az elégedetlenség II. Lajos uralmával. A Magyar Királysággal ekkor már négy-száz éve igen szoros perszónálunióban lévő ország sokat megőrzött függetlenségéből. A horvátok viszonya hasonló volt magyar királyaikhoz, mint 1526 után a magyaroké külföldön tartózkodó Habsburg királyaikhoz. Nemeseik gyakran jártak az ország többi részétől külön utakon, s nem mindig voltak hajlandók elfogadni bármelyik Budán ki-nevezett bánt, aki a király nevében kormányozta volna a tengerparti Horvátországot és a Kapela-hegységtől északra

fekvő – Tótországban is nevezett – magyar Szlavóniát. Ezeket a területeket egy-egy nagyhatalmú bán, mint például Mátyás fia, Corvin János, szinte önálló országként kormányozta.

Amióta 1520-ban a korenicai ütközetben meghalt Petar Berislavić (Beriszló Péter) veszprémi püspök, az utolsó sikeres törökverő bán, a hangadó nemesek úgy érezték, hogy a budai kormányzat nem képes megoltalmazni őket a török ellen. Az Adriai-tenger menti várakat, Klisszát, Zengget már csak pápai és némi titkos velencei segítyből lehetett tartani. A kincstár éppúgy adósa volt a két vár kapitányainak, Grgur Orlovićnak (Orlovics Gergelynek) és Petar Krušićnek (Krusics Péternek), mint az összes többi végvidéki tisztségviselőnek. Ez a két kapitány azonban elég sajátos módokon „pótolta” jövedelmeit. 1525-ben a várak élelmezésére küldött pápai gabonaszállítmányokból sikkasztottak a zenggi kikötőben, 1526 nyarán pedig a zenggi püspököt fosztották ki. A feldühödött áldozat, Fran Jožefić (Jozsefics Ferenc) erre kiátkozta őket az egyházból, mire a két kapitány betört a templomába és majdnem agyonverte a püspököt. Néhány héttel később Orlović és Jožefić mégis együtt harcolt Lajos seregében Mohácsnál. (A várkapitány el is esett, a püspök azonban túlélte a csatát.)

Mások a törökök unszolására már a szultánnak való hódolás szükségességét fontolgatták, de az osztrák tartományok uralkodója, Ferdinánd személyében akadt egy keresztény pártfogójuk is. A főherceg a magyar védelmi rendszer gyengülését látva szívesen segítette sógora birtokainak olthatásában, mivel elemei érdeke volt távol tartani a törököket Stájerországtól és Karintiától. Ezért aztán 1522-től minden évben katonákat küldött a horvátok mellé, sőt jó néhány olyan horvát főurat is a zsoldjába fogadott, akik korábban a magyar királytól vagy Velencétől húztak fizetést a török elleni harc fejében. Horvátországban így 1526-ra szinte kettős hatalom alakult ki.

Mivel a magyar király tekintélye egyre ingatagabbá vált ezen a területen, a török nyomás pedig egyre nőtt, 1526 januárjában a kőrösi gyűlésen már odáig jutottak a horvát rendek, hogy a behódolás feltételeiről akartak tárgyalni a szultán küldöttével. Bár a beígért török követ végül mégsem jött, de még így is csak az újonnan kinevezett bán, Batthyány Ferenc ügyes politikájának volt köszönhető, hogy a horvát rendek néhány hónappal a csata előtt nem mondták fel a hűséget Lajosnak.

Amikor a török közeledtére a király hadba szólította a horvát nemességet is, az osztrák zsoldba szegődött horvát urak júliusban megpróbálták engedélyt kérni Ferdinándtól, hogy az ő pénzén hadakozhassanak a magyar király oldalán. A főherceg távollétében azonban az ausztriai kormányzat azt a választ adta nekik, hogy törvényes királyukat ingyen is szolgálniuk kell. Az ellen senkinek nem volt kifogása, hogy személy szerint csatlakozzanak urukhoz, de a felvett zsold fejében Ferdinánd elvárta, hogy akkor is helyettest hagyjanak maguk helyett, mivel nem tanácsos őrizetlenül hagyni otthonaikat. A rácsai gyűlésen Batthyány bán mégis elérte, hogy aktívabbá váljanak a hadikészületek, ám végül a remélt 12 000 embernél mégis jóval kevesebbet tudott csak a király mohácsi táborába vezetni Szlavóniából.

A cseh korona országaiban hasonlóan kusza volt a belső helyzet. Az 1400-as években Jan Hus vallásos mozgalma fenekestül felforgatta az országot, a királyi tekintély szinte elenyészett, a huszita tanokhoz csatlakozott nagyurak elfoglalták az egyház birtokait, Zsigmond király pedig az uralma ellen lázadó „eretnekekkel” vívott háborúban feláldozott szinte minden királyi birtokot és jövedelemforrást. Az ország megosztottsága a huszita háborúk után is fennmaradt: a gazdag nemesek jó része ugyan továbbra is a katolikus egyház híve maradt, ám a lakosság zöme Husz mozgalmának mérsékeltbb részével, a kelyhesekkel tartott. 1457-ben ez utóbbiból váltak ki a puritán szellemi-

ségű cseh testvérek, akiknek tanai az üldözések dacára is igen hamar népszerűvé váltak cseh és morva földön. Luther Márton fellépése után a reformáció tanai is gyorsan terjedtek, és a különféle felekezetek igen sokat torzszalkodtak egymással.

Az sem használt a belső békességnek, hogy a katolikus Jagelló-családból származó királyok 1490-től Budán tartották udvarukat, s Csehországba ezután már legfeljebb csak látogatóba jártak. Ez éppúgy bántotta a csehek önérzetét, mint ahogyan később a magyarokét az, hogy 1526 után Magyarország Habsburg királyai Bécsből kormányozták országunkat. Hiába volt például Csehország a Német-római Birodalom egyik választófejedelemsége, elsősorban mégis a magyar tanácsosok és Magyarország érdekei döntöttek afelől, hogy II. Lajos király kire adja szavazatát az 1519-es császárválasztáson.

A cseh nagyurak ennek ellenére már igen jól megszokták, hogy a király nélkül intézzék az ország dolgait, és akár uralkodók érdekeivel szöges ellentétben álló külpolitikai sakkhúzásokat is megengedtek maguknak. Habár az ország nagyhatalmú kormányzója, Zdeněk Lev z Rožmitál prágai fővárgóf 1522-ben Prágába invitálta Lajos királyt és ifjú feleségét, az ország kormányzását esze ágában sem volt átengedni neki. A tizenhat éves uralkodó azonban 1523 elején leváltotta az egész régi „kormányt”, és igyekezett hű, új embereket kinevezni, arra is gondosan ügyelve, hogy azok között az összes felekezet képviselői helyet kapjanak. Az országgyűlés hozzájárult az elzálogosított királyi javak visszavételéhez, és a király elérte, hogy a cseh és a morva rendek is adót szavazzanak meg a török elleni háború költségeire. Lajos és Mária távozása után azonban ismét megsokasodtak a gondok.

Az 1523-ban leváltott katolikus urak, élükön Lev úrral, megtagadták, hogy elszámoljanak addigi tevékenységükkel, a király pedig végül nem büntette meg őket ezért, az

engedetlen urakat ugyanis titokban a saját nagybátyja, Zsigmond lengyel király támogatta, akivel viszont a török ellen akart szövetségni. Így Lev úrból ismét kormányzó lett. A helyzetet tovább élte, hogy 1523-ban meghalt Csehország leghatalmasabb főura, Petr Rožmberk, aki – gyermektelen ember lévén – vagyonát végrendeletében politikai szövetségesére, az ország bukott kormányzójára, Zdeněk Lev z Rožmitálra hagyta. Petr befolyásos unokaöccsei ezt igen rossz néven vették, s az örökség ügye országos pártviszályvá szélesedett, amit a kiújuló felekezeti ellentétek is súlyosbítottak.

Mivel a cseh katolikus párt vezére, Zdeněk Lev z Rožmitál a kelyhesekkel karöltve a cseh testvérek ellen fordult, ellenlábasai, a Rožmberkek az üldözötté vált felekezetet kezdték pártfogolni. 1525-ben az ország ismét a polgárháború szélére sodródott.

A király igyekezetének köszönhetően 1526 elején Budán még megbékéltek a felek, de az ellenségeskedés mégsem ért véget. Az éppen hatalmon lévő Rožmitállal szemben a Jindřich Rožmberk vezette „ellenzéknek” volt nagyobb szüksége a király támogatására, így amikor 1526 tavaszán Lajos segítséget kért a török támadás miatt, július elején ők mozgósították elsőként katonáikat. Jindřich személyesen vezette embereit Magyarországra, és Lajos cseh kancellárja, Adam v Hradce is útra kelt egy jelentősebb zsoldos csapattal. A Rožmitál-párti városok katonasága viszont csak a cseh rendek gyűlése után, július 28-án indult útnak Prágából. Egy velencei kém szerint a 10 000 cseh és 4000 lengyel zsoldosból álló segélyhad zöme így a csata napjáig nem jutott tovább Székesfehérvárnál és Győrnél.

A közös kormányzást cseppet sem könnyítette meg, hogy a csehek és magyarok nem túlságosan szívlelték egymást. Prágában annyira utálták királyuk magyarjait, hogy amikor 1509-ben a gyermek Lajost királlyá koronázták, az ünnepekre érkező magyar urak közül tizenöten gyil-

kosság áldozatai lettek, maga Báthori nádor is alig tudott elmenekülni üldözői elől. Később egy követségben járó magyar püspök panaszkodott arra, hogy embereit megtámadták az utcán, szállását pedig valósággal ostrom alatt tartották a prágaiak. (1525-ben viszont a királyhoz látogató Karel Münsterberský herceg szekereit rabolták ki a budaiak, méghozzá a városfalakon belül, közvetlenül a királyi vár tőszomszédságában.)

A csehek és morvák természetesen nem lelkesedtek túlságosan a török elleni háborúkra kivetett adókért és a magyarországi hadjáratokért sem. Amikor 1514-ben II. Ulászló király cseh katonákat hívott Magyarországra a fellázadt parasztok ellen, a beérkező 7000 csehet nem tudták rendesen megfizetni. A fosztogatni kényszerülő katonákat aztán a magyar urak bandériumai próbálták mihamarabb kitessekelni az országból, s ez aligha fokozta a későbbi magyarországi vállalkozások népszerűségét. A csehek részéről visszatérő vád volt az is, hogy a király csak névleg fegyverkezik a török ellen, valójában az engedetlen magyar nemesek ellen akarja felhasználni a cseh zsoldosokat – ami nem is állt távol a valóságtól. A cseh zsoldosoknak már 1514-ben és 1525-ben is belpolitikai szerepe volt Magyarországon, s II. Lajos még 1526 tavaszán is arra próbálta meg rávenni Burgio bárót, hogy a pápa segélypénzéből a török elleni harc ürügyén fogadjon a tavaszi országgyűlés idejére 3000 zsoldost, hogy azokkal féken tudják tartani a rakoncátlankodó nemeseket. De akármilyen célból is hívták Magyarországra a cseh katonákat, azoknak a nagy távolságok miatt általában nem sikerült szeptember előtt megérkezniük Buda közelébe.

Egy halott herceg szelleme

Az aggasztó hírek hallatán a magyar követek Európa összes jelentősebb uralkodóját felkeresték Lajos király segélykérő leveleivel. Látszólag évek óta nem volt ilyen jó lehetőség a keresztény hatalmak összefogásához, és ilyen nagy szükség sem volt rá korábban. A Budán tartózkodó pápai követ úgy ítélte meg, hogy Magyarországnak legalább 200 000 arany külföldi segélyre lenne szüksége a sikeres hadviseléshez – ha ennél kevesebbet áldoz a keresztény Európa, az csak kidobott pénz lesz. VII. Kelemen pápa tehát buzgón biztatta a keresztény hatalmakat Magyarország támogatására, és a szentatya óhaja még Anglia és Portugália királyainál is meghallgatásra talált. Talán furcsának tűnik, hogy ilyen távoli országok segítségével is számolt a pápa, de akkoriban – ha sokat koptatott frázisként is – még élt a keresztény szolidaritás gondolata Európában. A házasságairól később hírhedtté vált VIII. Henrik már korábban is támogatta a török elleni harcokat, s ha nehezen is, de 1526-ban is rászánta magát némi segélypénz küldésére. Sok hasznát ugyan ennek már nem vehették Magyarországon, mivel a király embere csak augusztusban indult útnak a váltókkal Angliából, így Csehországba is csak jóval a csata után érkezett meg. Onnan aztán nem is engedte tovább az addigra elhunyt Lajos sógora, az új cseh király, Habsburg Ferdinánd, mert nem akarta, hogy ellenfele, a magyar királlyá választott Szapolyai János juthasson hozzá a pénzhez.

A portugáloknak viszont a indiai vizeken gyűlt meg a bajuk a török flottával, és a Vörös-tenger déli bejáratáért is versengett egymással a két hatalom. Királyuk ezért is ígért támogatást a magyaroknak, s augusztus végén már az a hír járta az antwerpeni kereskedők között, hogy a portugál követ úton is van a pénzzel, amiből 4000 gyalogost akar fogadni Lajosnak. Aztán híre ment, hogy III. Mánuel

VII. Kelemen pápa

király 30 000 aranyát Franciaországban feltartóztatták. (V. Károly csípős nyelvű kancellárja úgy kommentálta a lengyel követnek ezt a szóbeszédet, hogy a francia királyról ugyan készséggel elhiszi, hogy elrabolta a pénzt, de a portugál királyról már nehezebbre esik elhinni, hogy azt valóban el is küldte.) A távoli atlanti hatalmak bizonytalan támogatásánál sokkal fontosabb volt viszont, hogy az ország szövetségesei, a pápa és Lajos Habsburg atyafisága segítenek-e majd a bajban.

Az előjelek kedvezőnek tűntek. Majd négy évnyi változó sikerű háborúskodás után, 1525. február 24-én V. Károly seregei váratlan módon elsöprő győzelmet arattak a franciák hada felett Páviánál, királyuk, I. Ferenc is fogságba esett. Az alig huszonöt éves Károly császár megrészegült az ölébe hullott lehetőségtől. 1519-ben 852 000 arannyal

kellott megvesztegetnie a német választófejedelmeket, hogy elnyerje a császári címet, s ezt a hatalmas összeget német bankházak, jórészt a Fuggerek kölcsöneiből fedezte. Most itt volt az alkalom, hogy még ennél is nagyobb váltásdíjat követeljen vetélytársáért: Franciaország kénytelen volt 1 millió aranyat fizetni királya szabadságáért. Emellé Ferencnek el kellett fogadnia a császár összes követelését is, aki pedig magas árat szabott.

A franciáknak már nem csak itáliai szerzeményeikről kellett lemondani Károly javára. A császár ugyanis távoli rokonságban állt a Franciaországban uralkodó Valois-dinasztiával. Ősei közé tartozott Merész Károly, burgundia utolsó hercege is, akinek országa, az eredetileg Franciaországhoz és a Német-római Birodalomhoz tartozó területekből álló Burgundia, alig fél évszázaddal azelőtt még a svájci kantonoktól a La Manche-csatornáig terjedt. A herceg a svájciakkal vívott háborúban vesztette életét 1477-ben, s halála után földjeit előzönlötték a francia király katonái. Ha Merész Károly lányának jegyese, az ifjú Habsburg Miksa nem próbálja menteni a hozományt, talán nem is marad belőle semmi. Végül az 1493-as senlis-i egyezségben a „burgundi” területek közül csak az eredetileg Franciaországhoz tartozó Burgundi Hercegségről és néhány környező grófságról kellett lemondania, viszont Németalföld, a mai Belgium, Hollandia, Luxemburg, és az akkor még a Német-római Birodalomhoz tartozó Burgundi Grófság, a mai Franche Comte területe megmaradt a Habsburgoknak. Miksa unokája, a Németalföldön született és „burgundinak” nevelt, francia „anyanyelvű” Habsburg Károly így egyszerre kapta örököül burgundi dédapja nevét és az összes egykori burgundi tartományra vonatkozó igényt. Jellemző, hogy a császár 1522-ben készült végrendeletében úgy rendelkezett, hogy ha sikerül visszaszerezni a Burgundi Hercegséget, halála után testét az egykori hercegek temetkezési helyén, a champmoli karthauzi kolostorban temessék el.

V. Károly
Barthel Beham
rézmetszete után
Pierre Lombard

S most itt volt az alkalom, hogy rákényszerítse akarát a francia királyra. Ha ekkor Károly valamelyest önmérsékletet tanúsít, talán sikerül tartós békét kötnie a franciákkal. I. Ferenc még azt is felajánlotta, hogy 3 millió arany kárpótlást fizet, és lemond Itáliában a Nápolyra, Milánóra, Németalföldön pedig Artois-ra és Flandriára vonatkozó igényeiről, ha a császár nem követeli többé Franciaországtól a Burgundi Hercegséget. V. Károly azonban több tanácsosa ellenvéleménye dacára is hajthatatlan maradt, így a francia királynak nem volt más választása, 1526. január 14-én Madridban aláírta a megalázó békefeltételeket.

Ezek megtartását azonban egy pillanatig sem gondolta komolyan. Már fogsága alatt is fűt-fát ígért bárkinek, csakhogy segítsenek neki megszabadulni szorult helyzetéből. Még itáliai raboskodása alatt kereste fel őt a magyar király követe, Brodarics István, akit a szabadulása iránti közbenjárás fejében szépen hangzó, törökellenes ígéretekkel kecsegtetett – miközben a franciák két segítségkérő követséget is küldtek a szultánhoz. Az első rejtélyes körülmények között odaveszett Bosznia hegyei kö-

zött, de a második, melyet a megfelelő helyismerettel rendelkező Frangepán János gróf vezetett, már sikerrel járt. A horvát úr nyitott ajtókon dörömbölt Isztambulban, Szülejmán már úgyis a császár sógora, II. Lajos „megbüntetésére” készülődött.

A cognac-i liga és a speyeri gyűlés

Egy várható török támadásnál sokkal kényelmetlenebbül érintette Károlyt, hogy Itáliában is ellene fordultak korábbi szövetségesei, mivel a császár velük szemben is mohónak bizonyult. Névleg visszaadta ugyan a Milánói Hercegséget Francesco Maria Sforzának, de csapatai továbbra is a hercegségben maradtak, és egyre több fontos erősségbe fészkeltek be magukat. Milánónak később igen fontos szerep jutott a Habsburgok szétszórt országai közötti kapcsolat fenntartásában. Észak-Itália birtoklása ugyanis lehetővé tette, hogy a Habsburg-uralom alatt álló hispán királyságokból vagy Nápolyból Genova érintésével az Alpokon keresztül szükség esetén pénzt és katonaságot lehessen küldeni a távoli Németalföldre vagy akár Ausztriába is.

Az itáliai hatalmak számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Sforza herceg csupán báb V. Károly hadvezérei kezében, ezért szervezkedni kezdtek a császár hegemoniájának megtörésére. Így állhatott elő az a furcsa helyzet, hogy amikor 1526. május 22-én a tüzes itairól elhíresült Cognac városában a francia király, a milánói herceg, a pápa és Vence megbízottai megkötötték a császár ellen a „Szent Ligát,” a szentatya tulajdonképpen azzal a Szülejmán szultánnal került egy táborba, akit épp VII. Kelemen legfontosabb szövetségese, a francia király tüzelt még néhány hónapja a keresztények elleni háborúra, és aki ellen ugyanakkor épp az ő pénzén fogadtak zsoldosokat Morvaországban a magyar király megsegítésére.

I. Ferdinánd
Barthel Beham
rézmetszete, 1531

1526 tavaszán-nyarán világosan kiderült, hogy a madridi békét csupán a szerencse és nem az állandóan pénzhiány miatt a működőképesség határán egyensúlyozó Habsburg seregek fölénye kényszerítette ki. Mialatt a rosszul fizetett császári zsoldosok 1526 nyarán Milánóban a nép felkelésének leverésével és az ottani várba zárkózott Francesco herceg kiostromlásával bajlódtak, a pápa és Firenze csapatai rátámadtak a kis császárpárti városállamra, Sienára, a Szent Liga többi csapata pedig júniusban elfoglalta a császáriak egyik fontos támaszpontját, Lodit, majd júliusban – mivel Milánót már nem tudták felmenteni – a császáriak másik támaszpontját, Cremonát fogta ostrom alá.

A nagyszabású háború kiűrtette VII. Kelemen pápa kincstárát, de a keresztény egyház feje mégsem engedhette meg magának, hogy ne nyújtson segítséget a magyaroknak. Az általa felajánlott 50 000 aranynak azonban ténylegesen

csak a felét küldte el Magyarországra, a maradék 25 000 arany esetében egyszerűen eltekintett a magyar egyháztól származó jövedelmei befizetésétől. A pénzsegélyt sem a saját pénzéből, hanem a bíborosok felajánlásaiból küldték Magyarországra. Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy a kardinálisok sem a magukéból adakoztak, és hitelezőjük még öt év múlva sem kapta vissza a Magyarországra küldött 25 000 aranyát.

Miközben 1526 nyarán a hadi helyzet Itáliában válságossá vált a császáriak számára, V. Károly éppen a portugál király lányával töltötte a mézesheteket a távoli Granadában. Ilyen körülmények között nemhogy a török ellen nem tudott segítséget küldeni, sőt maga is öccsétől, Ferdinándtól remélt támogatást lombardiai csapatai számára. Nem mintha annak lett volna miből katonát állítania. Stájerország határainak védelmére az osztrák tartományok ez év tavaszán is elküldtek 700 könnyű- és 100 nehézlovast, meg 200 gyalogpuskást Horvátországba, ám májustól már ennek a csekély seregnek a zsoldját sem tudták rendben előteremteni. A salzburgi püspök birtokain a parasztok lázongtak, ezért tavasszal egy 8000 gyalogosból és 1000 lovasból álló sereget kellett ellenük küldeni, aminek költségeit szintén jórészt Ferdinánd állta. Ausztria főhercege júniusban már annyira pénz híján volt, hogy kényszerűségből az ékszereit küldte el Georg von Frundsbergnek, a Németországban toborzott „landsknechtek” híres vezérének, hogy az katonákat fogadjon a császár számára. Stájerország jövedelmeiből pedig csak augusztus 25-ére sikerült felfogadni azt a 2000 cseh zsoldost, akiket a főherceg magyar sógora megsegítésére akart küldeni.

Budán nem csak a Habsburg uralkodóktól reméltek segítyt. A hatalmas Német-római Birodalom számos kisebb-nagyobb fejedelemsége nem rajongott különösképpen V. Károlyért, sőt a Habsburg fivérek számára 1526 tavaszán nyarán úgy tűnt, hogy éppen a császár ellen szervezkednek.

Viszont a birodalom rendjei nem voltak közvetlenül érintve az itáliai ügyekben, és az évek óta folyó tárgyalásokon elvileg támogatásukról biztosították Magyarországot a török ellen. Mégis, hiába pártolta a császárt képviselő Ferdinánd főherceg is II. Lajos ügyét, a birodalmi kormányzat gépezete igen nehézkesen mozdult meg. 1522-ben ugyan már küldtek egyszer 3000 zsoldost a fenyegetett horvát határszakasz védelmére, az újabb német segély megszavazása azonban olyan sokféle feltételtől függött, hogy az 1526 májusában Speyerben összeülő birodalmi gyűlésnek augusztus 26-án még mindig csak egy tárgyalóküldöttséget sikerült kirendelni a majdan felszerelendő, Magyarországra küldendő 4–5000 zsoldos ügyében. A segélyhad költségeire kivetett adó befizetésének határidejét pedig szeptember 29-re tűzték ki, ami pontosan egy hónappal volt később, mint a döntő csata Mohácsnál.

Az 1526. évi hadjárat

A nándorfehérvári hadiszemle

I. Szülejmán szultán 1526. április 23-án indult el kíséretével Isztambulból, és a gyakori esőzések miatt igen nehezen járható balkáni utakon nem egykönnyen jutott el a magyar határon álló Nándorfehérvárhoz (a mai Belgrádhhoz). Ott csatlakozott hozzá Ibrahim nagyvezír, aki a ruméliai csapatokkal még Szófiánál vált el a szultántól.

Ezen a helyen, Hunyadi János egykori diadala helyszínén vette kezdetét I. Szülejmán szultán hadiszemléje zuhogó esőben 1526. július 10-én. Az egyik korabeli török krónika, Bosztan Cselebi nem kis büszkeséggel, a keleti történetíróknál szinte kötelező költőiséggel így számolt be az eseményről: *„A győzelmes seregben mindenki tetőtől talpig vasba öltözött, s aranyos fegyverzettel teljesen felszerelte magát, úgyhogy minden csapat vashullámokat hányó tengerré, minden ezred egy-egy folyammá változott, amelyben a tajtékok ragyogó sisakok, a habok egyiptomi kardok, az örvények pedig acélpajzsok valának. [...] Ily módon a szerencsés hadsereg ezredenként és csapatonként egy hétig vonult el a vezérek előtt ...”*²⁴

Rég tanakodnak róla a kutatók, hogy mekkora is volt ez a pompás sereg? A szultán táborából érkező szökevények szerint maguk a török vezérek azt híresztelték, hogy Szülejmán 300 000 emberrel vonul hadba. A történeti kutatás szerencséjére mostanra több olyan török dokumentumot is ismerhetünk, melyek egészen pontos információkkal szolgálnak erről a hadseregről. Sokan szkeptikusak voltak, amikor a török történetírók 300 ágyút emlegettek a seregben, holott a visszaszökött hadifoglyok hírei szerint is a szultán 600 különféle kisebb ágyút vitt magával.

24 Mohács emlékezete, 373. o.

Ma már az isztambuli ágyúöntödék tevékenységének ismerete alapján egyik számot sem tarthatjuk elképzelhetetlennek, hiszen 1522 és 1526 között egyedül az ottani arzenálban 625 kis és 355 nagy zarbuzánnak nevezett, 3-6 fontos tábori ágyú készült.

Tomori informátorai szerint a hatalmas embertömegben a szultánnak „csak” 11 000 janicsárja volt. Tulajdonképpen ezt is hiteles adatnak tekinthetjük, hiszen az Isztambulban állomásozó udvari hadakban 1527-ben valóban 7886 janicsár és 3553 kiképzés alatt álló újonc adzsemi oglán, azaz 11 439 fő szerepelt a zsoldlistán. Az azonban már egyáltalán nem valószínű, hogy mindannyian részt is vettek volna a magyarországi hadjáratban. Amikor 1523-ban Ibrahim nagyvezír rendet tett Egyiptomban, 2–3000 janicsár tartott vele. Amikor pedig az 1541-es budai hadjáraton Ferdinánd király német csapataival készült szembeszállni a szultán, csupán 6362 janicsár kísérte el I. Szülejmánt. Teljesen egybevág ezekkel a számokkal egy korabeli magyar leírás is, mely szerint a szultán Mohácsnál 400 tarackkal és 6000 janicsárral vonult a csatába.

A janicsárok mellett az Isztambulban állomásozó gárda lovasság alakulatai is elkísérték a szultánt, melyek együttes létszáma 1527-ben 5088 fő volt. Ezek az alakulatok a jelek szerint szinte teljes létszámban részt vettek a hadjáraton, mivel részükre a központi raktárakból körülbelül 5000 különféle páncélt és lándzsát osztottak ki.

Fennmaradt egy lista a hadba vonuló csapatok főtisztjeiről is. Ebből kiderül, hogy a birodalom európai része, a ruméliai vilajet a tengerparton fekvő, ezért hajókon szolgálatot teljesítő szandzsákjai kivételével valamennyi szandzsákbég (katonai kormányzó) jelen volt a hadban, viszont a birodalom ázsiai részéből csupán az anatóliai vilajet szandzsákjai vonultak fel, de még azok sem hiánytalanul. Az ezeknél is távolabbi tartományokból csupán egy-egy szandzsák katonaság jött Európába, mivel a bé-

kesség ellenére sem merték a keleti határokat őrizet nélkül hagyni. A ruméliei és anatóliai katonaság igen komoly erőt képviselt: egy 1527-es kimutatás szerint a ruméliei vilajet 27 szandzsákja több mint 10 688 jól felszerelt timáros szpáhit és 26 720 kíséző dzsbedzsit, azaz páncélinget viselő lovast állított ki, az anatóliai hadtest pedig több mint 24 000 lovast számlált. Mégsem tudhatjuk egészen pontosan, hogy mekkora volt 1526-ban a hadjáraton részt vevő tartományi lovasság, mivel sok minden módosítható a kimutatásokban szereplő létszámot. Például volt egy régi szokás, miszerint a szpáhik tizede eleve otthon maradt a birtokok vigyázására.

Ezek az alakulatok jelentették a birodalmi hadak elitjét, ami így 60–70 ezer főre tehető. Ez lényegében meg is egyezik Tomori Pál becsléseivel, aki Brodarics 1527-ben megjelent írása szerint 60 000 – a kancellár egy korábbi levele szerint viszont 80 000 – főre tette „*az ellenség harcra alkalmasabb és válogatottabb részét*”.²⁵

Emellett azonban még ezerszámra lehettek a táborban olyan balkáni parasztkatonák, akik nem ritkán csak egy száz husáanggal vagy csupán egyetlen íjjal vonultak hadba, valamint teljesen fegyvertelen szolgák, mesteremberek és kereskedők is. Ebből a színes tömegeből leginkább a félelmetes hírű, vörös sapkás akindzsik számítottak komolyabb hadinépnek, akik szedett-vedett felszerelésük dacára is igen eredményesen dúlták, prédálták a határvidéket. Az oszmánok hadjáratain rendszeresen részt vevő másik ismert csapatestről, a gyalogos íjászként harcoló azabokról csak mint a dunai hajók legénységéről szólnak a török krónikák az 1526-os hadjárat alkalmával. Szükség is volt a sok marcos evezősre, mert állítólag 800 különféle hajó és csónak kísérte a hadat a Dunán. 100 sajká mellett vagy 30 kisebb tengeri gálya, sok szállítóhajó is volt a flottillában. Ezek

²⁵ Mohács, 145. o.

Török lovasok
Damel Hopfer
rézkarca

egy részét kifejezetten a hajóhidak építése végett vitték magukkal.

A flottillának kitüntetett szerep jutott az élelem és a felszerelés szállításában. Az Oszmán Birodalom gépezete gondoskodott róla, hogy harcosainak legyen elegendő élelme, a szultán zsoldosainak pedig még a felszerelést is biztosította. A szokások szerint ugyanis a vidéken élő szpáhiknak saját jövedelmükből kellett íjukat, lándzsájukat, szablyájukat, sodronyingüket előteremteni, míg a szultán zoldosai minden felszerelésüket az udvari raktárból kapták. A fennmaradt lista alapján így pontosan tudhatjuk, hogy 4000 janicsár már puskával volt felszerelve. A gárdalovasság által is használt hagyományos összetett íjból még mindig 5200 darabot vittek magukkal, méghozzá 1 400 000 vesszővel, számszeríjből már csupán negyvenkettőt. Alig ötszáznak jutott a sarkától a feje búbjáig mindent beborító

páncél és textíliából készült vagy fémlemezekből összeállított lóvért. Ezek a lovasok nagyrészt amúgy is az ellenségtől zsákmányolt felszerelést viselték, ezért tűnt a nyugati követek szemében mókásnak rajtuk a sok csálé „antik” sisak meg a túl bő vagy rövid páncéling, amiknek a többsége európai, vagy épp magyar készítmény volt. Úgy tűnik, hogy a puska mellett alkalmanként lándzsát, szablyát, vagy baltát is használó janicsárokkal még ennyire sem volt bőkezű a kincstár, mert a nekik kiosztott felszerelésben a pusokák mellett csupán 2084 janicsárpajzs és 378 darab janicsár-sodronyng szerepel.

Amilyen nagy különbség mutatkozott az egyes katonák fegyverzetében, éppoly nagy eltérés volt az egymástól távol eső vidékek harcosainak felszerelésében és harci szokásaiban is. Fernando Marsigli még a 17. század végén is úgy találta, hogy a több évszázados együttélés ellenére *„fegyverzetben, hadi derekasságban s a lovak erejében igen nagy a változatosság, s megfigyeltem, hogy ez megfelel az oszmán államot alkotó tartományok, területek közötti különbségeknek; így pl. az ázsiai, főleg a Szíriához közel eső tájakról származó lovak gyorsaság és bátorság tekintetében többet érnek az európaiaknál, viszont a hideg éghajlat alatt hamar tönkremennek ...A lovas katonák fegyvere általában egyszerű szablya és lándzsa; az ázsiaiak, ellentétben az európaiakkal, inkább nyilat, hosszú lándzsát, hajítódárdát használnak ... Fegyvereik rendje áttekinthetetlen, mivel ki-ki belátása szerint kaphat pusokához vagy pusztá kardhoz, lándzsához (de nincsenek – fegyvernem szerint – elosztva, mint nálunk), s megfigyeltem, hogy ütközetben ebből jókora fejtelenség támad, mégpedig főként az ázsiaiak lándzsája miatt, melynek kezeléséhez a lovak között nagy távolság szükségesletik”.*²⁶ Ezek a harcosok békeidőben is sokféle harci játékkal tartották

26 Szakály Ferenc szerk.: Buda visszafoglalásának emlékezete. Budapest, 1986, Európa, 70–71. o.

„edzésben” magukat. Az íjászok lóhátról egy magas pózna tetejére erősített tökre lőttek célba, s a kiképzéshez tartoztak a törökül dzsiridnek nevezett, rövid hajítódárda-dobáló versenyek is. (Ennek megszelídített változatát mind a mai napig nemzeti sportként gyakorolják Törökországban.)

A Szerémség védelme

A szultán jóval a nándorfehérvári szemle előtt, még június 18-án kitűzte a hadjárat első számú célpontját, amikor megparancsolta a Ibrahim nagyvezírnek, hogy az előreküldött ruméliai csapatokkal foglalja el Pétervárad várát. Szülejmán ezúttal nyilvánvalóan más szándékokkal küldte katonáit a Szerémségbe, mint 1521-ben. Hamar szigorú parancsot kapott mindenki, hogy a falvakat nem szabad felégetni, s az öt éve lerombolt Szalánkemén várát is újjáépítették. Ezek a jelek mind arra utaltak, hogy ha 1526-ban ismét Budára tartott is a szultán, ezúttal a Szerémséget már biztosan nem akarta kiengedni a kezéből. Június 19-én megjött a hír Báli bégtől is, hogy elkészült a hajóhíd a Száván, az átkelésre mégis majd egy hónappal később került sor, mivel a megáradt folyó elszakította a hidat. A hadi dolgokban igen óvatos Ibrahim azonban egyáltalán nem sietett betörni Magyarországra, holott nem nagyon volt mitől tartania.

Tomori érsek ugyan már áprilisban visszautazott a végekre, de a védelem előkészületei lassan haladtak. A pápai segélypénzekből Burgio báró 200 könnyűlovas és 500 gyalogost fogadott fel a számára, a királyi tanács pedig 20 000 aranyat adott neki a naszádosok elmaradt fizetésére. A pécsi püspök – akit a régi törvény 400 lovas kiállítására kötelezett – 87 könnyűlovas és 400 gyalogost is küldött neki, így a veszélyeztetett szerémségi várak őrségét elég jól meg lehetett erősíteni.

A legfenyegetettebb várba, Péterváradba 1000 gyalogos, köztük 500 pápai zsoldos jutott, Újlak várának 600 fős őrségébe pedig a 300 pápai zsoldost és a pécsi püspök 200 gyalogját osztották be. A lovasokat viszont Tomori kivonta a falak mögül, és a Duna partján ütötte fel velük a táborát. Július elejéig ott csatlakozott hozzá a szekszárdi apát 50 fegyverese és 50 egyéb katonája, az esztergomi érsek 100 fegyverese és 100 könnyűlovasa. Ezenkívül ott volt a király udvari huszára, Kállai Vitéz János és a királyné familiárisa, Török Bálint is 200 könnyűlovassal, akik júniusban érkeztek Budáról, így június végén, július elején nagyjából már 1000 zsoldos lovas állhatott Tomori zászlója alatt. Mire a török had júliusban ostrom alá vette Péterváradot, a becsülések szerint Tomori lovassága már 2000 főre nőtt. A Dunától északra fekvő Bodrog és Bács megyék hadinépének viszont nem nagyon akaródzott hadba szállni, úgyhogy a huzavonákon feldühödött érsek végül megfenyegette a Bodrog megyebelieket, hogy aki július 10-ig nem jelenik meg a péterváradai rév védelmére, azt bizony a saját kapujára fogja felakasztatni.

A török előőrsök július 9-én értek Pétervárad alá, de csak néhány nap múlva kezdtek hozzá az ostromhoz. Az őrség Alapi György kapitány vezetésével már a falak előtt bátran felvette a törökkel a harcot, s később is több kitöréssel zavarta az ostrom menetét. A török ágyúk hiába tettek kárt a falakban – a védők szerint vagy 40 helyen támadtak rések – a védők harci szelleme töretlen maradt. Ellenben a török had katonáira igen „leverőleg” hatott a magyarok merészsége, Ibrahim táborában komolyan tartottak az érsek felmentő seregének érkezésétől. A hír vaklárma volt, Tomori csak a Duna túlsó partjáról, a folyó irányából igyekezett a vár kikötőjének védelmét támogatni. Egyelőre a janicsárokkal megrakott török flottillának hiába sikerült elűznie a vízről a magyar sajkákat, a partról meg Tomori lovasait meg néhány ezer fegyverre kelt parasztját, hiába foglalták

el a kikötőt és a várost is, a vár ellen intézett újabb véres rohamok sem július 21-én, sem 23-án nem hozták meg a várt eredményt. Az ellenállás keménységét jelzi, hogy a török veszteségek – még a szultáni napló szerint is – meghaladták az 1000 főt.

A vár helyzetét csak a Duna felé eső falak alá ásott két török akna felrobbantása változtatta reménytelenné. A falak romlását látva a védők kegyelmet kértek, a szultán azonban nem fogadta el a megadást, és július 27-én újból rohamra küldte embereit. *„A hitetlenek a résekhez futottak, de a hit harcosaiból mintegy 1000 ember mégis behatolt a várba, ott összemérték kardjaikat, mindenfelé zászlókat és lófarkakat tűztek föl, és isten segélyével egy perc alatt könnyűszerrel hatalmukba ejtették a várat, amaz együgyűek legnagyobb részét pedig kardra hányták. A tábor csordultig telt gazdag zsákmánnyal. ... a katonai zenekar néhányszor játszott, s lőn nagy öröm és vigság. Közülünk 25 harcos lett vértanúvá, míg a hitetlenek közül mintegy ötszáznak feje vágatott le.”*²⁷ – írta a szultán hadinaplója. Az őrség maradéka a porkoláb vezetésével azonban egy ép toronyba húzódva még délután is ellenállt. Velük Szülejmán már nagylelkű volt: ők kilencvenen – mert ennyien maradtak csupán a várat védő ezer emberből – szabadon elvonulhattak Tomori táborába.

A következő vár, Újlak sokkal könnyebb diónak bizonyult. A korszerűtlen, nagy kiterjedésű várnak eleve nem sok esélye volt az ostromlókkal szemben, és Pétervárad esetét látva itt már a védők sem akarták igazán vásárra vinni a bőrüket. Alig nyolcnapi körülgárás és némi lövetés után augusztus 8-án – lényegében komoly ostrom nélkül – feladták a várat, majd a Dunán átkelve ők is csatlakoztak az érsekhez. A kisebb szerémségi váraktól még ennyi sem tellett. Erdőd, Atya, Szata, Valkó és a Dráva-parti Eszék szinte

²⁷ Mohács, 194. o.

üresen várták a törököt, s ellenállás nélkül adták meg magukat sorra, hiszen birtokosaik sehonnan nem számíthatnak támogatásra. Augusztus elején a király még messze járt, Tomori pedig Bács várához húzódott vissza a Duna-Tisza közén. Ekkor Perényi Péter temesi ispán csapatával együtt már 3–4000 lovas volt a felkelt parasztságon kívül. A pápai követ, Burgio báró szerint valamennyien megesküdtek, hogy Bácsból nem hátrálnak tovább, s ha kell, halálukig védik az érsekség régi központját. Szülejmán azonban inkább a király serege ellen vonult, s Eszéken keresztül Buda felé vette az irányt.

A királyi tábor

A gyakran idézett pápai követ, Burgio báró 1526 tavaszán úgy vélte: *„Ezek a magyar urak készek arra ... hogy ha kell, nagy lelkesen hadba vonuljanak, s az ellenséggel megütközzenek. Megvolna tehát a harci kedv s a bátorság, de – Isten segítse meg őket – mert tüzéségük, hadvezéreik, hajóik, élelmiszerkészleteik, fegyverük nincsen, nem tudják, hogy mivel is kell valójában szembenézniük, hogyan kell védekezniük, és eszükbe sem jut, hogy mindezzel törődjenek.”*²⁸ A törökök ellenében hadba szálló magyar seregről – önfeláldozó hősiességük emlegetésén kívül – az utókornak sem akadt túl sok jó szava.

A mohácsi táborban összegyűlt csapatokról a sokat kritizált magyar kancellár, Brodarics István közölte a legtöbb adatot. Szerinte II. Lajos magyar király – és Báthori István nádor – 1526. július 20-án indult Budáról s magával vitte a saját katonáin kívül az esztergomi érsek és Mária királyné embereit is, így körülbelül 3000 lovasa és gyalogosa volt. A pápai követ, Burgio báró szerint ez a had pontosan

²⁸ Mohács, 50. o.

2500 gyalogost, 200 nehézlovast és körülbelül 1000 könnyűlovast számlált, a pápa másik küldötte, Johannes Verzellus szerint pedig „sok úr volt a kíséretében, felszerelésük igen szép és gazdag”.²⁹

Arról, hogy ez a csapat pontosan miként állt össze, csak feltételezéseink lehetnek. A királynak az 1498. évi 21. tc. értelmében régi szokás szerint 1000 lovas kellett kiállítania, ezek azonban – a közhiedelemmel ellentétben – korántsem voltak mind nehézlovak. A királyi csapat nagy részét ekkor már a könnyebb fegyverzetű udvari huszárok adták, akik közül az 1507. évi 6. törvénycikknek megfelelően 600 főnek állandóan a déli határon kellett állomásoznia. Így az udvar körüli szolgálatra elvileg 400 lovas maradt Budán, akik közül azonban már június vége előtt levonult 200 könnyűlovas a déli megyékbe. Egy részletesebb jelentés szerint a király, a királyné, az érsek, a nádor, Sárkány Ambrus és Thurzó Elek kivonuló csapatában 1200 nehéz lovas volt.

Emellett úgy tervezték, hogy a király „cseh szolgálói”-ból ötszáz gyalogost fognak felszerelni, mire II. Lajos táborba száll, s elvben a gyalogságot erősíthették a budai és pesti polgárok is, akik 1521-ben Szerémi szerint 600 gyalogost küldtek a déli hadszíntérre. Szalkai esztergomi érsek, aki az 1498. évi törvények szerint 800 lovas kellett volna kiállítania, június elején 1000 gyalogost és 400 könnyű- és nehézlovast ajánlott a hadba, de július 5-én már neki is Tomori táborában volt 200 lovasa. A nádor bandériumának akkori pontos létszáma nem ismert, de tudható, hogy 1523-ban királyi helytartóként Báthori István 500 lovas tartott maga mellett, s Burgio jelentése szerint az 1526. tavaszi országgyűlésen is 500 lovassal jelent meg.

Ercsiben csatlakozott hozzájuk Báthori András „nem megvetendő csapattal”, s innen küldték előre a nádort a tolnai

²⁹ Mohács, 74. o.

gyülekezőhelyre. Amikor augusztus 6-én a király Tolnára ért, már több mint négyezer lovassal rendelkezett, és hamarosan megérkezett a városhoz számos főpap és főúr hadinépe, köztük az erdélyi vajda testvére, Szapolyai György is Trencsénből „háromszáz vagy valamivel több nehéz- és könnyűfegyverzetű lovaggal és körülbelül ezerkétszáz gyaloggal”.³⁰ (Burgio jelentése révén ez az adat is pontosítható: a szepesi gróf csapata 200 nehéz- és 100 könnyűlovasból, valamint 1200 gyalogosból állt.)

Tolnán érte be a hadat az a 4000 morva és lengyel gyalogos is, akiket Burgio pápai nuncius megbízásából három kapitány fogadott zsoldba. Elsőként Baltazár kapitányt küldték Morvaországba zsoldosokat fogadni június 11-én, beérkező csapatát Sárkány Ambrus parancsnoksága alatt hamarosan Tomori hadához rendelték Tolnáról. A második kapitány II. Lajos olasz származású kamarása, Annibale Cartagine da Este di Padovana volt, aki 1300 zsoldosnak parancsolt. Ő szerencsésen megmenekült a mohácsi csatából, s az 1530-as években I. János király udvari hadának kapitányaként írnak róla a források. A harmadik a lengyel Lenard Gnoynsky volt, aki 1500 lengyel zsoldossal vonult be a táborba. Ő Cartagine-hoz hasonlóan szintén a magyar király szolgálatában állt már az 1526. évi hadjárat előtt is.

A régi jó lengyel-magyar kapcsolatok miatt ezeknek a lengyel zsoldosoknak az emléke a mai napig elevenen él. A 20. század elején erősen megromló cseh-magyar kapcsolatok miatt viszont II. Lajos seregének cseh vitézei szinte teljesen feledésbe merültek. A királynak számos olyan tekintélyes híve volt Csehországban, akik a magyarországi hadakozásban való részvételtől, mint a király iránti hűségük kimutatásától otthoni helyzetük erősödését remélhették. Ezért indult útnak Csehországból Štěpán Šlik gróf, az ezüstmányáiról és pénzverdéjéről híres Joachim-

30 Mohács, 142. o.

stal (ma Jáchymov) városának alapítója, aki végül életét áldozta királyáért, valamint az ország legtekintélyesebb cseh familiájához tartozó Jindřich Rožmberk, aki egymaga 200 nehézlovassal és 600 gyalogossal indult Magyarországra. (Ő sajnos útközben váratlanul megbetegedett, és Ausztriában meg is halt, katonái pedig Adam v Hradce kancellár csapatához csatlakoztak.)

A csatában számos alacsonyabb lovagi rangú cseh és morva nemes is harcolt a magyarok oldalán, többen el is estek. Erre a sorsa jutott Csehországból Jindřich Kutnaur z Kutnova karlstejni várgróf, Jan Bezdrůžický z Kolovrat na Buštěhradě királyi kamarás és Jakub Kyšperský z Vřesovic királyi kamarás, aki állítólag Žatec, Louny, Kadaň, Most, Tábor városok katonáit vezette Magyarországra. Valószínűleg itt halt meg az egyik rokona, Jan z Vřesovic is, Žatec város kapitánya, és csehországi Gutštejn család egyik tagja, valamint Hanuš Rechenberk z Rechenberka, Morvaországból pedig Jan Prusinovský z Víckova és Zikmund Kropáč z Nevědomí. A magyar hadhoz a csata előtt a saját költségén, önként csatlakozó csehek száma meghaladhatta az 1000 főt.

Amikor a király serege augusztus 16-én Bátára ért, már a Duna jobb partján állt 5–6000 lovassal a kalocsai érsek, Tomori Pál, és a temesi ispán, Perényi Péter is. Miután ez a csapat is átkelt a Duna jobb partjára, a valószínűleg augusztus 24-én tartott haditanácson Tomori együttesen sem becsülte többre 20 000 főnél a két sereg létszámát. Augusztus 25-én azután Tomori a király mellé költöztette a saját táborát, s kikötöttek az ágyúkat és a lőszert szállító hajók Thurzó Elek kincstartó 200 gyalogosával, vasárnap, 26-án pedig megjött Batthyány Ferenc horvát-szlavón bán is 3000 lovassal és 1–2000 gyalogossal. Másnap, 27-én reggel megérkezett Erdődy Simon zágrábi püspök és testvére 70 – más források szerint viszont 700 – „lóval, fegyverrel jól ellátott lovas emberrel”, és a pozsonyi várnagy, Aczél István Pozsony vármegye 300 lovasával. Este vonult be a táborba

Szerecsen János 2000 íjással, akiket a Dráva mentén, a pécsi káptalan és a saját birtokain fogadott zsoldba. Egy ismeretlen, állítólag bécsi származású szemtanú szerint a csata előtti napon, augusztus 28-án még jött 300 német zsoldos landsknecht, s a hadjárat egy cseh résztvevője szerint még a csata napján is érkeztek cseh katonák II. Lajos táborába.

A csata előtt összegyűlt had nagyságát Brodarics 24–25 000 főben adta meg, hozzátéve, hogy a naszádosok jelenlévő 1000 fős csapatát ebbe nem számította bele, mert az nem vett részt a küzdelemben. Ezzel szemben a rendszerint jól értesült pápai követ 25–30 000 fős magyar hadseregről írt Rómába, később pedig a kancellár által közölt részadatok alapján kiszámolható 27 000 fő vált elfogadott adattá a történeti irodalomban.

A katonákkal együtt 85 ágyút, 500 – az ágyúknál kisebb, de a kézipuskáknál nagyobb – prágai szakállaspuskát, 5000 szekeret és 15 000 igáslovat vontak össze a mohácsi táborban. Ha a magyar hadakat nem is követték német szokás szerint nők és gyerekek csapatai, egy ekkora seregnek nyilván rengeteg kísérfőre volt szüksége. Ha a katonákhoz hozzávennénk a legalább 5000 kocsist, az ismeretlen számú hajóst és a katonák szükségleteit ellátó kereskedők, mesteremberek és szolgák, 'mosók', 'fahordók' tömegét, a külföldi zsoldosok asszonyait, gyerekeit, tulajdonképpen azokat a híreszteléseket sem tarthatjuk teljesen alaptalannak, melyek a király 40 000 vagy még több emberéről szóltak.

A mohácsi csatát megelőző évszázad adataival összevetve azt mondhatjuk, hogy ez volt az egyik legnagyobb magyar hadsereg, ami a késő középkorban táborba szállt. Zsigmond király az 1396-os kereszties hadjáratban kevesebb mint 20 000 harcossal vonult Nikápolyhoz, s 1429-ben a külföldi segédcsapatokkal együtt is állítólag 25–30 000 embert gyűjtött össze Galambóc ostromára, Thúróczy krónikája

szerint 1448-ban Hunyadi János Rigómezőn 24 000 harccal mérkőzött meg a török szultánnal, s Bonfini szerint 1487-ben Mátyás híres bécsújhelyi seregszemléjén 28 000 katona vonult fel. A mohácsi táborba hozott tüzérség sem volt éppen jelentéktelen számú. Igaz ugyan, hogy némely ágyút még Mátyás alatt öntöttek, de még I. Ferenc francia királynak is csupán 53 ágyúja volt az 1525. évi itáliai hadjáratban, pedig a franciák mindig kitűntek tüzérségükkel. Az is elmondható, hogy Európában egészen a 17. század első feléig nem túl gyakran voltak össze egy helyre 30 000 katonánál többet. Igaz ugyan, hogy 1532-ben, amikor az Oszmánok már magát a Német-római Birodalmat fenyegették, Európa leghatalmasabb uralkodója, V. Károly császár képes volt ennél nagyobb hadsereget felvonultatni Bécs védelmére – de ennek hihetetlenül magas költségeit ő is jórészt csak I. Ferenc francia király 1 millió aranyra rúgó váltságdíjából tudta fedezni. A kor itáliai háborúiban azonban nem találni hatalmasabb seregeket. Az 1525-ös páviai csatában harcoló francia sereget például 25–32 000 főre, a Habsburg hadat pedig 20–25 000 főre becsülik a különböző kutatók. A hatalmas területű Német-római Birodalom ebben az időszakban csupán 24 000 fős összbirodalmi seregeket szerelt fel, s a gazdag kalmárváros, Velence pedig csak 1508-ban állított ki 26 000 katonát, amikor egyedül kellett szembenézni Franciaországgal, a Német-római Birodalom egyesített haderejével. 1526-ban a császár elleni háborúban beérte 16 000 ember felvonultatásával.

Nemesek, parasztok, zsoldosok

Ez a 26–27 000 ember azonban így is kevesebb volt, mint amit egyes kortársak szerint az országnak ki kellett volna tudni állítani. Ludovicus Tubero is úgy tudta, hogy legalább 60 000 nemesnek kellett volna táborba szállni. A dalmát

történetíró igen jól tájékozott ember volt, de ez esetben mégis tévedhetett. Talán hallott róla, hogy 1523-ban a lengyelekkel és osztrákokkal tárgyalva II. Lajos irreálisan sok katonát, 60 000 lovast ajánlott egy közös törökellenes támadó háború esetére. Az a had azonban nem feltétlenül nemesekből verbuválódott volna, bár a 60 000-es létszámot a nemesi katonaállítás alapját képező 600 000 jobbágyporta alapján számolták ki. (Ez a terv annyira irreális volt, hogy a pápai követ meg is kérdezte a magyarokat, mire adjon ő segílyt, ha ilyen hatalmas seregük van.)

Valószínűleg nem is akadt volna ennyi nemesember az országban. A velencei követségi titkár 1523-ban úgy tudta, hogy Magyarországon 43 000 nemes él, a jelenlegi becslések pedig csak e szám felét, 20–21 000 főt tartják hihetőnek. A magyar nemesek harci erényeinek elismerése mellett is be kell látnunk, hogy jelentős részük ekkor már békés gazdálkodó volt csupán, aki még a helyi politikával sem igen foglalkozott, nemhogy hadakozással. Közülük 12–13 000 ember nem is volt tehetősebb az egyszerű parasztnál. Hiába írta elő az 1518. évi 37. törvénycikk, hogy az országot fenyegető nagy veszély esetében személy szerint kell hadba vonulniuk, figyelembe kell vennünk, hogy sokan koruk, egészségi állapotuk, vagy pusztán szegénységük miatt nem is voltak alkalmasak a fegyverforgatásra. Mit lehetett várni az olyan vitézektől, akik se nem lovon, se nem gyalog, hanem szekéren mentek táborozni, amit a törvények felháborodva tiltottak.

Egy másik, jóval újabb keletű hiedelem, hogy a parasztok távolmaradása lett volna a mohácsi vereség oka. A 19. század első felében, amikor a jobbágykérdés a liberális nemesiség szemében az egyik legégetőbb társadalmi problémának tűnt, nagy keletje lett az „érdekegyesítés” gondolatának, aminek szükségességét a Dózsa-féle parasztháború vélt következményével, az ország „bukásával” indokolták. Száz évvel később, a második világháború után, a szovjet min-

tájú államszervezet kiépítése tette aktuálissá, amikor a „néphadsereg” szervezése folytán vált időszerűvé a „nép” szerepének hangsúlyozása a honvédelemben. Akkoriban nem nagyon emlegették, hogy az 1514-es parasztháború levereése után hozott megtorló törvények végrehajtására nem minden tekintetben került sor, és ezek korántsem szüntették meg a parasztok honvédelmi kötelezettségeit.

Végveszély esetén ugyanis minden fegyverforgatásra képes lakos köteles volt táborba szállni, ha a király meghirdette az általános felkelést, s körbehordoztatta a véres kardot. 1526-ban a tavaszi országgyűlés határozatainak 10. cikkelye el is rendelte az általános készenlétet, és a király végül elrendelte a jobbágyok fegyverbe hívását a déli országrészben. Épp a parasztfelkelés kiújulását jósló Burgio báró jelentéséből tudható, hogy várakozásai ellenére nem támadt fel Dózsa rettegett szelleme, júliusban ugyanis Tomori érsek mellett már 3000 paraszt is harcolt Pétervárad környékén. A jelek szerint azonban mégsem gyűlt össze igazán nagy paraszti tömeg a király táborában. Ma már nem tudhatjuk, hogy ennek egyszerűen a mozgósítást amúgy is gátló nyári mezőgazdasági munkák vagy a jobbágyok kiábrándultsága, esetleg uraik mulasztása volt az oka. Azonban érdemes elgondolkodni, hogy vajon a fegyverforgatásban járatlan paraszti gyalogosok tömegeinek hiánya milyen mértékben befolyásolhatta az eseményeket.

Hiába verekedtek szerencsével 1456-ban Hunyadi oldalán Nándorfehérvárnál a keresztések szedett-vedett csapatai, 1458-ban a Mátyás mellé rendelt velencei követ mégis azt írta, hogy a keresztéseket „*ugyan nem becsülik sokra, mert falusi parasztok, de a törökök ellen, akik jórészt hozzájuk hasonló emberek, értékelni kell őket*”.³¹ Tehát a maguk módján ők is meg tudták állni a helyüket, de igazi nyílt csatában nem sok hasznukat lehetett venni. Elég csupán

31 Velence és Magyarország, 144. o.

a parasztseregek 1514. évi veszített csatáira vagy az 1493-as udbinai csatára, a „horvát Mohácsra” gondolni. Ott a horvát bán annak ellenére vállalt nyílt ütközetet az oszmánok ellen, hogy 7000 fős serege 500 lovasán kívül állítólag „a többi vagy hevenyében szedett katona, vagy újonc, vagy paraszt” volt, akik közül „néhány karddal fölfegyverkezve, pajzs és sisak nélkül, lábnyi hosszú, vasalt végű bottal, füttykössel, kezdetleges íjjal” vonult hadba. Ezt a tulajdonképpen „fegyvertelen és fegyverviselésre csak részben alkalmas”³² hadat a török könnyűlovasság még könnyűszerrel szét-szórta a síkságon, holott a hegyek között, ahol nem kellett volna feltétlenül kézitusát vívniuk, jól megszorongathatták volna a lovas törököket.

Hiába adtak jobb fegyvereket a parasztok kezébe, hiába váltotta fel lassanként Magyarországon a népfelkelők kezében az ősi íjat a könnyű kézipuska, ez még korántsem jelentette azt, hogy a parasztok egy nyílt ütközetben a janicsárok vagy a nyugat-európai zsoldosok színvonalán tudták volna használni ezeket. Jó példa erre Giovanandrea Gromo néhány évtizeddel későbbi beszámolója, aki Erdélyben járva a hivatásos katona szemszögéből írt az erdélyi románok fegyvereseiről, „akik szakállas puskát [arquebust] használnak, de ügyetlenek, és ha lőnek egyet, csak akkor tudnak tölteni, ha sok idejük van rá, de ha a mezőn sütik el, rögtön más fegyvert fognak kézbe”.³³

Végül szólni kell a hadsereg egy olyan részéről is, aminek „profizmusát” már a korabeli források is kiemelték, mégis mind a mai napig nagy-nagy hallgatás övezi. A nemzeti történetírásban szinte teljesen „elfelejtődött”, hogy katonai szempontból milyen nagy jelentősége volt az

32 A magyar történelem, 973–974. o.

33 Timon Renáta: Az erdélyi fejedelmi udvar János Zsigmond uralma alatt Giovanandrea Gromo leírásának tükrében. In Piti Ferenc szerk.: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szeged, 2000, 42. o.

1490-ben létrejött magyar–cseh perszónálunióknak, mivel ez Mátyás halála után is lehetővé tette, hogy a magyar uralkodó szolgálatába fogadja a 16. században még mindig nagyhírű cseh gyalogságot. Csak az állandó pénzziány akadályozta, hogy tetemes hadat fogadjanak belőlük a magyar csapatok mellé, 1526-ban azonban a pápai pénzsegélynek köszönhetően alig másfél-két hónap alatt legalább 4000 jól felszerelt katona érkezett Morvaországból és a lengyelektől a királyi seregbe. Nagyjából ennyi idő alatt már 1523-ban is sikerült a pápai segélyből 1000 morva gyalogost felvonultatni, 1525-ben pedig, amikor Jajca török ostroma miatt még korábban sikerült mozgósítani a cseheket, már június közepén 2000 cseh állt Szentendre mellett.

Természetesen a Jagelló királyoknak voltak magyar gyalogos zsoldosai is. Számuk nagyságát jelzi, hogy az 1526. évi hadjárat kezdetén gyorsan lehetett erősítéseket küldeni a végvárakba, és amikor szükség lett rá, a magyarországi városok rövid idő alatt képesek voltak kvótájuk többszörösét is kiállítani gyalogosokból.

Nem véletlenül értékelték hát nagyra egy velencei diplomata II. Lajos országainak katonai adottságait: *„Nehéz és könnyű lovaik vannak és gyalogosok nagy számban, amivel semmi más herceg [értsd: fejedelem] nem bír. Franciaországnak vannak lovai, de nincsenek gyalogosai, és így kénytelen svájciakat és más idegeneket fogadni, Spanyolorzágnak sok gyalogosa van, de nincs ugyanannyi ló.”*³⁴ Csak a szűklátókörű 19. századi nemzeti büszkeséget bánthatta, hogy a magyarokon kívül cseh és lengyel gyalogosok is harcoltak Mohácsnál. A kortársak ennél sokkal gyakorlatiasabban gondolkodtak. Ha tehette, minden ország igyekezett saját katonai gyöngeségeit idegen harcosok bevonásával ellensúlyozni: VIII. Henrik angol király a nem túl számottevő angol lovasságot előbb németalföldről toborzott „bur-

³⁴ Balogh István: Velencei diplomaták Magyarországról, 1500–1526. Forrástanulmány 1929, LXII–LXIII. o. A továbbiakban: Velencei diplomaták.

gundi” vértesekkel és német zsoldosokkal erősítette, a kiváló lovasságukról híres franciák pedig szinte hagyományosan svájci zsoldosokból állították ki gyalogságukat.

Fegyveresek, huszárok, darabontok

Kutatóink eddig nem nagyon tartották érdemesnek vizsgálni azt, hogy Brodarics leírása szerint a Mohácsnál összegyűlt 25–27 000 fős seregnek már a fele gyalogosokból állt, holott az érvényben lévő törvények szerint az ország hadának túlnyomó részben lovasokból, sőt kifejezetten vértes nehézlovasokból kellett volna állnia, ami a mohácsi csata kapcsán is számos félreértéshez vezetett.

A 15. század végének hadügyi törvényei még egy olyan időszakban születtek, amikor a nehézlovasság csatatéri primátusa még vitathatatlan volt. Miután 1490 nyarán Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál alsó-magyarországi főkapitány az ország határvédelmének keleti csapataival és Mátyás veterán nehézlovasaival legyőzték Corvin Jánost és híveit, akik viszont a határvédelem nyugati részének katonáit vezették a belháborúban, és nem rendelkeztek kellő számú nehézlovassal. A vesztes sereg két vezére utóbb állítólag azt mondogatta, *„soha többé nem bízik a gyalogos-zászlóaljokban és a könnyűfegyverzetű csapatokban, mert a tapasztalat immár megtanította arra, hogy a páncélosok erejével szemben a könnyűfegyverzetű lovasok semmire sem képesek”*.³⁵

Nagyon is érthető tehát, hogy a külföldi zsoldosok elbocsátása után a fegyvereseknek nevezett, hazai nehézlovasok számát kívánták növelni, még akkor is, ha a magyar nehézlovasság nem mindig állta ki az összehasonlítást nyugati kortársaival, és talán felszerelése is gyöngébb volt. A 15.

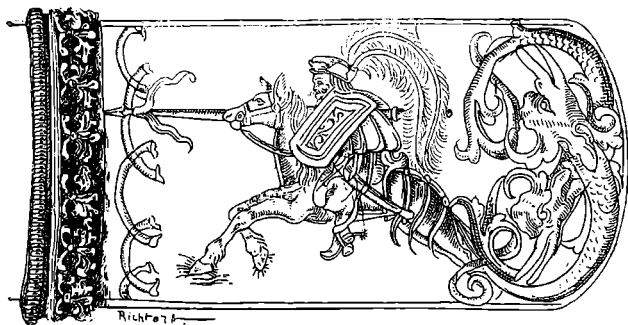
35 A magyar történelem, 915. o.

század második felére ugyanis a nyugat-európai nehézlovasság fegyverzete eljutott fejlődése csúcspontjára: a lovasok olyan drága, de mozgásukat cseppet sem gátló, kiváló szerkezetű lemezvérteteket használtak, amelyek az 1480-as évektől már a pajzs használatát is feleslegessé tették. Habsburg Zsigmond tiroli herceg és a lovagi erényeiről elhíresült Miksa császár ugyanis egy olyan új vérttípust fejlesztett ki, amely az itáliai vérték gömbölyded vonalvezetését egyesítette a német páncélok bordázott felületével. Ez a konstrukció anélkül tudta megnehezíteni a fémlemez átvágását, hogy vastagabbá, azaz nehezebbé kellett volna tenni, és a hagyományos íjából, számszeríjából kilőtt lövedékek sem tudták a legalkalmasabb szögben, merőlegesen eltalálni. A körülbelül 30 kg-os vértékbe öltözött lovasokat rendkívül nagytestű, értékes, de igen kényes csatalovak hordozták a hátukon, amelyeket nem lehetett akármilyen megpróbáltatásoknak kitenni. A harcban épp ezek a nemes állatok voltak a legtöbb veszélynek kitéve, mivel sokkal könnyebb célpontot kínáltak, mint egyre jobban védett lovasaik. Természetesen a lovakat is egyre tökéletesebb páncélokkal igyekeztek óvni, így a 16. század elején a nyugat-európai kortársak szemében már csak az tartozott a nehézlovasság elitjéhez, akinek a lova is páncélozva volt. A zárt lemezvértben küzdő lovakok mellett a védőfegyverekkel egyébként jól ellátott, de csak sisakkal, pajzssal, sodronyínggel, esetleg brigantinnak nevezett, fémlemezkekből összeállított mellénnyel rendelkező – tehát a korábbi évszázadokban Európában felszerelésük szerint még nehézlovasnak számító katonákat már a könnyűlovasság körébe sorolták.

A velencei követ 1500. évi jelentése szerint a magyar lovasság legkisebb egysége 6 lovasból állt, élén egy nehézfegyverzetű harcossal, ami nagyjából megfeleltethető az itáliai hadakban szokásos elmetto vagy corazza nevű formációnak. A bandériumok fennmaradt létszámkimutatá-

saiból tudható, hogy Magyarországon ezek az egységek igen változatosak voltak, tovább élt a régebbi, lándzsának nevezett hagyományos négy lovas tagozódás is. A kortárs Bonfini leírása szerint az 1490-es évek magyar nehézlovasága zárt négyoszógekben harcolt, amelyekben ugyanannyi lovas volt egymás mellett az első sorban, mint ahány sor mélységben csatarendbe álltak. 1492 után a Jagelló-korszak békéje e rendkívül drága csapatnem alkalmazásának kedvezett a legkevésbé: noha a török elleni harcban a déli végvidéken sem nélkülözték az ilyen katonákat, az bizonyosan nem véletlen, hogy az 1523-ban a déli határ védelmére toborzott 3757 lovasból már csak 24 volt drága vértékbe öltöztetett nehézlovas. Egy komolyabb összecsapásban azonban a nehézlovasok továbbra is nélkülözhetetlenek számítottak, mivel a török krónikások tudósításai szerint könnyebb fegyverzetű, lazább rendben mozgó lovasságuk számára szinte megoldhatatlan feladatot jelentett a magyar nehézlovasok támadásának feltartóztatása, hiszen fegyverzetük jó része eleve alkalmatlan volt a vértések elleni harcra. Nyiluk nem nagyon érthető nekik, a közelharcban pedig a kopja és szablya helyett inkább harci csákányaikban lehetett bizodalomuk.

Mátyás halála után a nehézlovasok mellett továbbra is igen fontos szerep jutott a bandériumokban az olcsó könnyűlovasságnak is. Ennek arányát az 1494. évi törvények 21. cikkelye először 50 százalékban állapította meg, ám 1498-ban tizenegy déli megye kivételével hivatalosan megszüntették bennük a huszárságot, így elméletileg a haderő zöme nehézlovassággá alakult át. A fennmaradt kimutatásokból azonban tudható, hogy ezt az állapotot sohasem sikerült teljesen elérni, hiszen a néhány ismert bandérium katonáinak jó része továbbra is huszár maradt, hiába tiltották az 1518. évi budai országgyűlés határozatai a huszárok gyarapítását. A könnyűlovasság térnyerésének két fő oka volt: egyfelől kevesebbe került, mint a vértések,

Magyar huszár a 16. század elején (Szablya hüvelyének vésete)

másfelől a határvidéki harcokban is nagyobb hasznukat tudták venni, s az idő múlásával egyre több bandériumot kellett a végeken tartani.

Ugyanakkor a telekkatonaság kulcsszámának csökkenése óhatatlanul együtt járt a könnyűlovasság térnyerésével. Már az is kérdéses, hogy 36 jobbágyporta után valóban ki tudtak-e állítani egy jól felszerelt nehézlovast, hiszen Szlavónia nemesei 33 jobbágy után csak egy könnyűfegyverzetű lovaszt küldtek hadba, és a régebbi törvények szerint a 20 porta után kiállított katonák is mindig könnyűlovak voltak. A tíz jobbágytelek után kiállított lovasokról pedig egyértelműen kiderül az 1523. évi törvény szövegéből, hogy csupán azt várták el tőlük, hogy lándzsával és pajzsral vagy ősi módon kézíjjal és tegezzel legyenek felszerelve. A kormányzat 1518-ban csupán az 50–100 jobbággal bíró tehetősebb nemesek számára is azt írta elő, hogy „*huszár módra páncéllal [azaz sodronyínggel], sisakkal és másféle fegyverekkel kötelesek magukat ellátni*”.³⁶

Mindezek alapján – a végvári őrségek zömével és a déli vármegyék katonaságával együtt – az északi megyék ban-

³⁶ Corpus Juris, 744–745. o.

dériumainak zsoldosait és a nemesi felkelőket is eléggé egyértelműen a könnyűlovassághoz sorolhatjuk, még ha nem hívták is őket huszárnak. Így 1526-ban a könnyűlovások száma a lovasságon belül messze meghaladta a nehézlovakét, akikből legfeljebb 3–4000 lehetett a seregben.

A magyarországi könnyűlovasságot jellegzetes fegyverzete, a kopjának nevezett könnyű lándzsa és a kotorgárdnak nevezett négyszögletes pajzs tette alkalmassá akár a hasonlóan könnyű felszerelésű oszmán lovassággal, akár gyalogsággal vívott közelharcra. Így korántsem csak tipikus könnyűlovassági feladatokat vállalhatott magára, hanem szükség esetén a határvidéken csatalovasságként is meg tudta állni a helyét. Elsőpró lendületű rohama hatékonyságának néhány évtizeddel későbbi példája a magyarországi huszárok sikeres harca Németországban, az 1547. évi schmalkaldeni háborúban.

Az előkelőbbnek számító lovasság mellett jóval kevesebb figyelem jutott a gyalogságnak, holott a törvényekből egyáltalán nem vezethető le, hogy miként állhatott 1526-ban a magyar sereg fele részben gyalogságból. Már 1516–1518 tájékán készült egy olyan magyar tervezet, amelyet egy kisebb török elleni támadáshoz szükséges hadról állítottak össze. Az irat szerint a sereg 10 000 emberből 3000 nehéz- 3000 pedig könnyűlovas, a maradék 4000 pedig fele részben puskás, fele részben hosszú lándzsás (azaz pikás) gyalogos lett volna. Ezt egy támadó vállalkozásra szánták: feltűnően magas ugyanis a gyalogságon belül a pikások részaránya, akiknek várvédelemben nem nagyon lehetett hasznukat venni, viszont a svájci és német módra történő nyílt mezei harcra igen alkalmasak voltak. Ez pedig az újfajta nyugat-európai taktika térnyeréseként, a magyar hadsereg lassú átalakításának jeleként értelmezhető. E tervezetből az is kiderül, hogy az esztergomi érsek már az 1510-es években sem az 1498. évi törvények szerint előírt 800 lovassal, hanem 500 gyalogossal, 300 huszárral és

200 nehézlovassal, a szintén 800 lovas tartására kötelezett egri püspök pedig 500 gyalogossal, 200 huszárral és 200 nehézlovassal vonult volna hadba. Ezek a számok megelőlegezik az 1520-as évekből fennmaradt adatokat: a kalocsai érsek 1523-ban ténylegesen 500 huszárt és 300 gyalogost tartott zsoldban, a király pedig 1525-ben az előírt 1000 lovas helyett 1000 gyalogost és 200 lovast küldött a Jajca felmentésére induló seregbe. Vagyis annak ellenére, hogy a törvényekben szinte csak a lovasságról esett szó, az 1520-as évekre a valóságban a gyalogság is egyre jobban teret nyert.

Meglepő módon a régebbi hazai szakirodalomban tipikusnak tartott pikákkal és alabárdokkal felszerelt és csupán mellvértet viselő svájci és német típusú támadó gyalogság alig volt jelen a seregben, a király testőrein kívül csak kevés német landsknecht érkezett a mohácsi táborba. A pápai pénzen toborzott cseh és lengyel darabontok viszont igencsak másként festettek. A velencei Massarro úgy látta, hogy Közép-Európa legjobbjai, a cseh gyalogosok *„tetőtől talpig fegyverben [azaz páncélban] állanak. Nagy részüknek jó puskája van, mások pedig éles és kemény vasból való buzogányfélét hordanak, mely lánccal botra van erősítve, cséphadarók módjára; akkorát tudnak ütni ezekkel, hogy fel-fegyverzett embert is leterítenek. Némelyek alabárdokat hordanak pajzsokkal, és amikor harcba keverednek, mindig keresik a mérkőzést az ellenséggel, még akkor is, hogyha az utóbbi túlsúlyban van”*.³⁷

A lengyel és cseh hadtörténetírás szerint az elhíresült nyugat-európai zsoldosokkal ellentétben ezek a csapatok háromnegyed részben olyan lövészekből álltak, akik a 15. század vége óta a hagyományos számszeríjak helyett főként kézipuskákat használtak. A maradék negyed viszont még 1526-ban is szálfegyverekkel és állópajzsokkal (pavésékkal) felszerelt nehézfegyverzetű gyalogosokból állt,

³⁷ Velencei diplomaták, L. o.

majdnem pont úgy, mint egykor Mátyás király idejében. Így azután a nehézfegyverzetű cseh, lengyel, magyar gyalogos zsoldosok egyaránt jóval nagyobb tűzerővel rendelkeztek, mint a kor kiváló svájci, német vagy spanyol gyalogsága, amelyben csak minden negyedik-ötödik embert szereltek fel kézi lőfegyverekkel. Ennek az volt az oka, hogy a nagy távolságokhoz és gyér népsűrűséghez igazodva a kelet-európai seregek zömét lovasok adták, ezek ellen meg az igen gyakori várharcokra jók voltak az olcsóbb gyalogos lövészek is.

Nyílt ütközetben azonban a cseh és lengyel zsoldosok nem voltak igazán alkalmasak a nyugati típusú pikás gyalogosok elleni küzdelemre, mert inkább védekező taktikára voltak felkészítve. Nyolc sor mélységű felállásban alkalmazták őket, amiben az első sort a pajzsosok, a második sort a nehézfegyverzetűek alkották, hogy némi védelmet nyújtsanak a mögöttük hat sorban álló lövészeknek egy esetleges lovassági támadással szemben. Mivel valódi védelmet inkább a támogató lovasság tudott biztosítani, a gyalogság célja az volt, hogy puskatüzével lehetőleg távol tartsa az ellenséget a közelharctól. Mindez tökéletesen megegyezett a híres török janicsárok harctéri taktikájával. (A hagyományosan lovasságra épülő oszmán hadszervezetben is elsősorban a várostrom és várvédelem igénye hozta létre a gyalogos janicsár csapatokat.)

Hasonlóan lehettek felszerelve a király és a szepesi gróf cseh zsoldosai is. A Szapolyaiak családi birtokai behálózták az ország északi megyéit, így Morvaország közelsége lehetővé tette, hogy az északi birtokokat igazgató Szapolyai György idegen zsoldosokat is felfogadjon. A György gróf által vezetett 1200 gyalogos másik részét viszont valószínűleg a hét északi megye által kiállított gyalogos telekkatonáknak vélhetjük. A cseh-morva területek közelsége ugyanis kihatott a hagyományos telekkatonasági szervezetre is. 1518-ban a tolnai országgyűlés végzéseinek 6. cik-

kelye már kimondta, hogy hét északnyugat-magyarországi vármegye, Árva, Nyitra, Szepes, Trencsén, Túróc, Zólyom és Sáros ezután lovasok helyett száz jobbágytelek után öt puskás gyalogost kötelesek a hadba küldeni. Így ha a Kárpátok hegyei között fekvő terület minden birtokosa ilyen katonát szerelt volna fel, akkor az északi megyék nagyjából 800 gyalogpuskást állítottak volna ki. A telekkatonaság között azonban nem tudunk nehézfegyverzetű gyalogosokról. A törvények szövegében, ha egyáltalán említik a gyalogságot, biztosan csak puskások (pixidariusok) szerepelnek, így az 1526. évi 11. törvénycikkben is, amely felsorolja az ország hadseregének mozgósítandó csapatnemeit, s a fegyveresek és huszárok mellett csak puskásokról szól.

Tubero krónikája szerint az 1491-ben Magyarországon harcoló német landsknecht lövészek még igen nagy riadalmat okoztak a magyar katonák között, de amikor kiderült, hogy esőben bizony nem mindig sül el a kanócos puska, és a lőpor sem tart örökké, igencsak felbátorodtak. Az 1514. évre vonatkozó adatok szerint már országszerte használtak puskákat a harcokban, s a különféle löfegyverek használatában hagyományosan a városok jártak elől. A változások jele az 1514. január 18-án Radák Balázsnak és testvéreinek kiállított címereslevél is, melynek címerképén egy rövid csövű kézipuskával és szablyával felfegyverzett tipikus gyalogos látható – az öltözék és fegyverzet alapján ez a kép szinte a 16. század bármely időszakában készülhetett volna. Az, hogy ellenfele egy hasonlóan könnyűfegyverzetű, de még ijjal felszerelt turbános gyalogos, jól érzékelteti a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom közti különbségeket a löfegyverek használata terén. Noha a címeren az ábrázolt személy nyilván maga a megadómanózott nemes volt, és Taurinus Istvánnak a parasztháborúról szóló hőskölteményében a puska még a nemesi sereg fegyvereként szerepel a pajzs mögé búvó, lándzsás,

Könnyűfegyverzetű magyar puskás

(Radák Balázs és testvéreinek címere, 1514)

nyilas parasztek ellenében, a lőfegyverek szélesebb körű elterjedését jelzi, hogy a parasztek leverése után, 1514-ben hozott törvények kézlevágással büntették a parasztokat a lőfegyverek birtoklásáért.

A Magyar Királyság határvidékén azonban nagyon is nagy szükség volt a lőfegyverekhez már valamelyest értő parasztkatonákra, akik alkalmi zsoldosként vagy adó-

kedvezmények fejében harcba hívhatók voltak a törökök ellen. A határvidéken folyó állandó csatározásokban ugyanis a könnyűlovasság mellett jelentős szerepe volt a könnyűfegyverzetű lövészeknek is, mivel Dalmácia, Horvátország és Bosznia járhatatlan hegyvidékein nem lehetett boldogulni ilyen csapatok nélkül. Emiatt 1526 előtt a végvidék nyugati részén eleve több fizetett gyalogost állomásoztatott a magyar király, mint a határ középső, sík területén, és emiatt a horvátországi tisztek is rendre puskás gyalogságból álló erősítéseket kértek. A 15–16. század fordulóján a fegyveres „béke” állapota az észak-balkáni hegyvidéken éppúgy kitermelte az ottani igényekhez igazodó gyalogos katonaságot, mint ahogy a 16. század második felében a Magyarország belsejében húzódó lápos, mocsaras vidékeken is megjelentek a könnyűfegyverzetű puskás hajdúk.

Az ostromlott Jajca felmentésével végződő 1525-ös magyar hadjárat igen jó példája a gyalogság és lovasság együttműködésének a hegyvidéki harcokban. A magyar sereg parancsnoka, Frangepán Kristóf gróf a könnyen mozgó lövészeket küldte előre a magaslatok megszállására, hogy a nehézkesen mozgó szekerek útvonalát biztosítsa a hegyek között, s ezekben a harcokban néha bizony még a híres huszároknak is gyalogosan kellett verekedni. Amikor pedig az ostromló Hűszrev bég rászánta magát a felmentő sereg megtámadására, a gróf lovasai a puskások elé csalták a bég lovasait, akikre Frangepán kétszáz puskása ötszáz lövést adott le, mire azok megfutamodtak a csatából. Mind-ebből kitűnik, hogy ekkoriban a magyar sereg katonái nemcsak ismerték, hanem használni is tudták a puskákat.

A Mohácsnál szembekerülő két hadsereg fegyverzete, taktikája is figyelemre méltó hasonlóságokat mutatott egymással, egyedül a sokat kárhozottat, ósdiinak tartott magyar nehézlovasságnak nem volt párja a török seregben. Ami pedig a fegyverzetet illeti, még az is valószínűsíthető, hogy a magyar seregben a létszámukhoz képest nagyobb arányban

használtak puskákat, mint ellenfeleik között. Míg a szultánok minden eszközzel igyekeztek centralizálni és ellenőrizni a lőfegyverek előállítását és szétosztását, ami lassíthatta azok terjedését, Magyarország az állami monopólium hiánya inkább gyorsíthatta ezt a folyamatot: 1525-ben már egyenesen arról kellett törvényt hozni, hogy a kereskedők ne vihesenek ki az országból puskákat az Oszmán Birodalomba.

Mi kell még a háborúhoz?

A francia szolgálatban álló olasz Trivulzio marsall állítólag azt mondta a 16. század elején, hogy a háborúhoz pénzre, még hozzá sok pénzre van szükség. A magyar királyoknak látszólag nem volt túl sok gondjuk a pénzre, hiszen katonáik zömének zsoldját nem ők fizették, s a vitézeknek az élelmükről is saját maguknak kellett gondoskodni. Persze azért a puskaport, a golyókat, meg a harci paripákat sem adták ingyen, így 1526 tavaszán mégiscsak arra panaszkodott a király, hogy 20–30 000 arany híján még a saját csapatát sem tudja kiállítani.

Amit a kincstár megspórolt, azt viszont a hadakozóknak a saját erszényükből kellett kipótolniuk, nem csoda hát, hogy a valóságban korántsem rajongott mindenki a háborúskodásért. Egy Mátyás-kori rendelkezés szerint 20 emberenként egy szekeret kellett magukkal vinniük, amin a tartalék fegyverek és szerszámok mellett még 25 napra való élelemnek is helyet kellett találni, s hasonlóképpen zajlott a táborba szállás 1526-ban is. Egy havi élelemmel – különösen ha az ország egy távolabbi zugából indult útnak a csapat – aligha lehetett végigcsinálni az egész hadjáratot. Ezért a királyok igyekeztek minél több kereskedőt a táborukba rendelni, s külön rendeletekben szabályozták a piaci árakat, nehogy vérszemet kapjanak a kalmárok.

Az 1526. évi árszabás a következő volt:

Egy szántó ökör	12 forint
Hároméves borjú	2 forint
Tehén, amelynek borja van	6 forint
Meddő tehén	1 forint
Egyéves üsző	½ forint
Egyéves ökör borjú	33 dénár
Egy nőstény juh	20 dénár
Bárány	8 dénár
Csirke	1 dénár
Kappan	2 dénár
Kacsa	3 dénár
Hízott disznó	1 forint
Jó szalonna	1 forint
Malac	4 dénár
Egy budai pint vaj	8 dénár
Egy főnek ebédre vagy vacsorára való kenyér	1 dénár
Egy véka liszt	25 dénár
Egy budai pint bor	3 dénár
Egy pint ecet	4 dénár
Egy pint sör	1 dénár
Egy véka zab	10 dénár
Aratás után	5 dénár
Egy véka árpa	11 dénár
Egy köből tiszta búza	11 dénár

A listából szinte kirajzolódik a korabeli „étlap”, igaz a harcso-
sok kedvelték a zöldségeket is, így bab, borsó, káposzta is
sokszor került az asztalukra. A korabeli magyar „fejadago-
kat” viszont nem ismerjük pontosan, de arról tudni lehet,
hogy a 15. század végén egy francia harcos napi ellátására
majd fél kg húst, több mint egy kg kenyeret és két liter bort
szántak. Azoknak, akik némileg nosztalgiázva gondolnak
a fényes középkori hadakra, ritkán jut eszükbe, hogy egy
több tízezer fős hadsereg huzamosabb ideig tartó ellátása
milyen hatalmas feladat lehetett. Ha csak a harcolókat szá-

moljuk, akkor – szűken számolva is – legalább napi 260–270 mázsa kenyérre volt szükség a táborban, amit aztán 26–27 000 liter borral öblítettek le. És még nem is szóltunk a sok ezernyi lóról! Egy 1568-as leírás szerint egy lóra 7,1 liter zab jutott Magyarországon. Ha a tartalék és igáslovakat is figyelembe vesszük, akkor a mohácsi táborban lehetett akár 30 000 ló is, aminek pedig napi 210 000 liter, azaz 882 mázsa zab kellett. Mindez akkor is hatalmas összegekbe került, ha nem a királyi kincstár állta a számlát. Ha pedig nem volt miből vásárolni, rossz idők jártak a tábor környékére, mert a vitézek éhen nem halhattak, elvették hát ingyen, sőt akár erővel is, ami hiányzott. Az egyik legfontosabb katonai szempontnak számított tehát, hogy hol van elég élelem, és egyáltalán meddig tudják a harcosok eltartani magukat egy-egy vidéken. Amíg nem volt elég – vagy netán túl drága volt – a gabona és takarmány, esély sem lehetett egy nagyobb hadsereg összetrombitálására, és utána is meg kellett gondolni, hogy mennyi „kenyérpusztítót” gyűjtsenek össze egy táborban.

A magyar vezérek

Az 1526-os hadjáratot és a mohácsi csatát vezénylő magyar vezetőkről már a kortársak sem nyilatkoztak túl kedvezően, s kudarcot okozó alkalmatlanságuk hangoztatása – kevés kivételtől eltekintve – napjainkig visszatérő motívuma a történeti irodalomnak. A hagyományok szerint maga a király volt a had fővezére. Csakhogy az alig húszéves II. Lajos csatát még messziről sem látott. Bár remekül lovagolt, ügyes volt a fegyverforgatásban, s imádta a lovagi tornavidalokat is, sem a tekintélye, sem a tudása nem volt meg a parancsnokláshoz. Mindenképpen szükséges volt hát, hogy tapasztalt kapitányokat állítsanak melléje. Mai szemmel igencsak furcsa módon a keresést külföldön kezdték,

ami nem egy későbbi kutatót komolyan felháborított, holtott annak idején senki nem talált benne szégyellni valót. Az ok oly kézenfekvő lehetett a maga korában, hogy azt még Brodarics kancellár sem találta szükségesnek leírni.

Iskolai tisztképzés ugyanis ebben az időszakban még nem csak hazánkban, de sehol másutt sem létezett, a hadvezetést – éppúgy, a hadakozáshoz szükséges összes többi tudást is – mindenki csak a gyakorlatban sajátíthatta el. A kor európai hírességei az itáliai háborúban tanultak bele a „szakmába”. Tipikus példa erre Gonzalvo de Cordoba, a spanyolok „nagy kapitányának” élete, aki a mórok elleni háborúban kezdett katonáskodni, majd a 15. század legvégén az itáliai spanyol hadak parancsnoka lett. Amikor első ízben találta szembe magát a kor legjobbjaival tartott francia megsvájci harcosaival, még vereséget is szenvedett, de aztán a látottakból okulva alaposan átszervezte seregét és a következő két csatában már ki tudta köszörülni a csorbát. Akadtak persze azért kivételek. A franciák legjobb vezére, Gaston de Foix csupán huszonkét éves volt, amikor 1511-ben átvette az itáliai csapatok parancsnokságát. A következő évben már diadalra is vezette őket a ravennai csatában, de a visszavonuló spanyol gyalogság üldözése közben maga is elesett. Sorsa már azt példázta, hogy új korszak kezdődött a hadviselésben, a vezérek egyre kevésbé engedhették meg maguknak a lovagi bátorság fitogtatását a harctéren.

Magyarország azonban Mátyás halála után nem bonyolódott komolyabb háborúba, a magyar nemesség pedig nem áhítozott túlságosan külföldi hadi babérokra, hiába voltak a déli végek a nemesség „vitézlo oskolái”, a határvidéken folyó portyákon szerzett tapasztalatok nem pótolhatták teljesen azokat az ismereteket, amiket egy több tízezres sereg szervezése, vezetése, és a várható nagy csata megvívása megkövetelt volna. (Ezért is nyomott sokat a latban a Magyarországra menekült előkelő szerb úr, Bakics Pál szava a haditanácsban, mert úgy tudták, hogy már „há-

*rom nyílt ütközetben vett részt, amit Szülejmán az ellenség-
gel vívott”.³⁸⁾*

Így válik érthetővé a budai udvar kísérlete, hogy miért próbálkozott a kor európai háborúiban tapasztalatokat szerzett, Habsburg-szolgalatban álló parancsnokok megnyerésével. A Székesfehérvár 1491-es elfoglalását vezető veterán, Niklas Salm gróf volt az egyik, aki a híres 1525. évi páviai csatában az osztrák segédhadakat vezette a császári seregben. Ő azonban rossz egészségi állapotára való hivatkozással kitért az igencsak kétes megtiszteltetés elől. Másikuk az 1525. évi jajcai győztes, a horvát Frangepán Kristóf gróf volt, aki már szintén rég a Habsburgok szolgálataiba szegődött. Miksa császár vezéréként a Velence elleni háborúban gyakorolta a haditudományt, míg csak velenceiek kezére nem került. Hosszú fogsága után állt magyar szolgálataiba, s vezette diadalra csapatait Jajca alatt. A győzelem után azonban hiába várt megérdemelt jutalmára. Elunva az ígérgetéseket, kérdőre vonta Szalkai kancellárt, aki talán nem az elvárt tisztelettel válaszolt a büszke grófnak, mert szó szót követett, míg végül az érsek megragadta Frangepán szakállát, mire az alaposan elverte Szalkait. A királyi udvar békéjét háborító példátlan eset után a horvát urat rövid időre a budai csonka torony börtönébe zárták, s szabadulás után ismét Ferdinánd főherceg szolgálataiba állt. 1526-ban azonban Frangepán mégis igent mondott a kérésre, az események menetébe azonban mégsem tudott beleszólni, mert csak augusztus elején indult haza Horvátországba a speyeri birodalmi gyűlésről.

Az idegen vezérek meghívásáról szóló döntést – az országgyűlés felhatalmazásával – az összes többi hadügyi kérdésben is eljáró testület, a királyi tanács hozta. Ez békeidőben külpolitikai és gazdasági ügyekkel is foglalkozott, s munkájában részt vettek az ország bárói és a főpapok, de

38 Mohács, 147. o.

Frangepán Kristóf

1518

a köznemesség is képviseltette benne magát néhány személyvel. Két legtekintélyesebb tagjának, a király helyettesének, a nádornak és az ország első egyházi méltóságának, az esztergomi érseknek a hadi ügyekben is döntő szava volt. Régi hagyomány volt ez, illetett egy harci érenyeiről híres nép kormányzatához, ahol még a főpapok is kitűntek a hadakozásban.

A 15. században azonban új világ kezdődött Magyarországon is. Zsigmond király (1387–1437) uralma alatt egy élelmes firenzei kereskedő, Filippo Scolari még a legmagasabb országos méltóságokba tudott emelkedni, mert a jobbára írástudatlan magyar urak között egyedül ő tudta kiszámolni egy hadjárat várható költségeit. Később azonban egyre több alacsonyabb rangú, esetenként polgári származású személy futott be szabályos hivatali karriert a királyok szolgálatában, akiket végül rendszerint valamelyik jelentős egyházi tisztséggel jutalmazott meg az uralkodó. Így lett például Janus Pannoniusból, az itáliai egyetemeket járt jeles költőből pécsi püspök, holott még pappá sem volt szentelve. Ezek a püspökké, érsekké lett

hivatalnokok életük nagy részében be sem tették lábukat egy katonai táborba, a pápai követ egyenesen arra panaszkodott 1526-ban, hogy *„akik a királyi tanácsban ülnek, semmit sem értenek a hadviseléshez, és egy sincs köztük, aki látott volna valaha egy csupasz véres kardot”*.³⁹ A király egyik udvari papja, Szerémi pletykája szerint ugyan az esztergomi érsek azzal dicsekedett, hogy diákkorában karddal szerzett magának szeretőt, és a zágrábi püspök is előszere-ttel emlegette, hogy szegény ifjú diákként Velence zsold-jában harcolt Padovánál, de az ifjúkori virtuskodás nem pótolhatta az igazi katonai szakértelmet, a határvidéki harcokban pedig a velencei követ szerint csak Erdődy Simon zágrábi és Paliny György boszniai püspök vett részt tevőlegesen.

A királyi tanács tagjai közül valóban csak azok rendelkeztek bármiféle tényleges katonai tapasztalattal, akik hosszabb-rövidebb ideig a déli határ védelmében tevékenykedtek. A hadszíntér közelében azonban a tanács már tapasztalt csapattisztekkel is kiegészült. Tudható, hogy a tanácskozásokon részt vett Radić Bošić, a szerb sajkások veterán kapitánya és a lengyel gyalogság vezére, Gnoynsky is. Nekik azonban nem volt tekintélyük a büszke nagyurak között, ezért csak néhány tanácstag jöhetett komolyan szóba Frangepán mellett a másik főkapitányi posztra.

A király helyettese „hivatalból” Báthori István, az ország nádora volt, aki temesi ispánként és az alsó részek főkapitányaként több mint egy évtizedig állt a határvédelem legfontosabb posztján. Nem is eredménytelenül: 1512-ben a Temesközben fekvő Illádiánál szétvert egy nagyobb betörő török sereget, s 1521-ben is csak ő merészkedett szembeszállni a szultán portyázóival. Hiába számított azonban hazai mércével mérve tapasztalt katonának, súlyos köszvénye miatt még az is kétséges volt, hogy a kellő

39 Mohács, 59. o.

pillanatokban egyáltalán lóra tud-e majd ülni, s állítólagos iszákossága sem javíthatott sokat az állapotán. Komoly személyes ellentétei voltak az erdélyi vajdával, állítólag már 1521-ben is az ő viszályuk késleltette a magyar hadmozdulatokat, így nem tűnt jó választásnak.

A hasonló múlttal rendelkező, derék fegyverforgatónak tartott Drágffy János országbíró, egykori temesi ispán is alkalmas lehetett volna a magyar had vezetésére, de végül valamiért rá inkább az ország zászlajának hordozását bízták a csatában. Régi magyar szokás szerint lecsatolták a sarkantyúját, hogy ne menekülhessen el a zászlóval, mert az a harcolókat is elbátortalanította volna. (Kötelességéhez híven így ő is a harctéren esett el.) Hasonlóképpen derék fegyverforgatónak tartották a király egykori nevelőjét, Bornemissza János budai várnagyot, aki mezővárosi polgár létére küzdötte fel magát a nagyurak közé. De ő már igen koros ember volt 1526-ban, sokat is betegeskedett.

A tanács választása végül Báthori egykori fegyvertársára, a távol lévő Szapolyai János erdélyi vajdára esett. Neki az 1514-es parasztfelkelés leverése szerzett nagy, de utóbb kétesnek bizonyuló ismertséget. Ma már kevesen tudják, hogy fiatal korában sikeres törökverő hírében állott: több ízben vezetett sikeres portyákat a Dunától délre eső török területekre, s Havasalföldön több csatában is legyőzte az országot megszálló török hadat. (Egyes velencei diplomaták szemében azonban ő sem számított olyan tapasztalt hadvezérnek, amit az ország hatalmi státusza megkövetelt volna.) Ő ugyan elvállalta a fővezérséget, de mivel megválasztásakor még Erdélyben tartózkodott, nem tudott rögtön csatlakozni a királyhoz.

Azt azonban végül is augusztus közepére belátták a táborban, hogy a hadsereg a vég nélkül ülésező, de megegyezni nem mindig tudó haditanács irányításával nem várhatja ki, hogy majd csak megérkezik valamelyik fővezér, ezért új kapitányokat választottak. Egyikük Szapolyai György

lett, akit nem annyira katonai jártassága, mint inkább családja rangja, meg a bátyja, János tekintélye miatt választották meg, de épp ezért ő is csak a vajda érkezéséig volt hajlandó magára vállalni a feladatot.

Mellé Tomori Pál kalocsai érseket akarták még vezérnek, de az eddig elmondottak alapján nagyon is érthetővé válik Tomori ózdkodása a poszt elfogadásától. Ő akkor már ötven év körüli férfi volt, akkori mércével mérve már idős embernek számított. Kalocsai érsek létére nem tartozott az egyetemet járt, humanista műveltségű főpapok közé, de a fegyverforgatás gyakorlatát igen jól ismerte, pályája elején ugyanis a királyi birtokok igazgatásával foglalkozott. Fogarasi várnagyként 1506-ban, II. Lajos születése alkalmával neki kellett volna behajtani a székelyektől az ilyen jeles alkalmakkor szokásos ajándék ökröket. Mivel a nyakas székelyek nem akartak adózni, fegyverrel ment rájuk, de székelyföldi legények alaposan összevagdalták őt, meg a csapatát is. 1514-ben Bornemissza budai várnagy mellett tüntette ki magát, de igazán akkor vált ismertté az udvarban, amikor vitézeivel alaposan ráijesztett az 1519. évi országgyűlés alkalmával egybegyűlt elégedetlenkedő nemesekre, akik ostrom alá akarták fogni a királyi várat. Ezzel igen jó katona hírébe került, 1521-ben a ferrarai követ már egyenesen azt állította, hogy a magyar vezérek között egyedül ő járatos a hadművészetben. Magánéleti sorscsapásai meg a hivatali pályájának megtorpanása miatt azonban 1520-ban mégis ferences szerzetesnek állt. Az ország válságossá vált helyzetében, 1523-ban, a kolostor csendjéből rendelte a pápa szava az érseki székbe. A szerzetesi csuhához továbbra is konokul ragaszkodó Tomori így együtt az alsó-részek főkapitányának rangját is elnyerte, s új tisztségében lelkiismeretes, jó szervezőnek bizonyult. Nem kis részben neki köszönhető, hogy 1523-ban csúfos kudarcot vallott a nagy török támadás a Szerémségben, de a harcokban Tomori személyesen nem vett részt. Így

maga is pontosan fel tudta mérni, hogy korábban „*olyan háborút, amilyen most őfelsége [a magyar király] előtt áll, még csak látni sem látott soha*”, s a fentebb említett okok miatt épp a nádort és vajdát nevezte meg, mint nála alkalmasabb személyt, aki „*jeles hadakban forgott, és vezérlésben Magyarország minden fiánál tapasztaltabb*”.⁴⁰ De mivel nála alkalmasabb személyben mégsem tudtak megegyezni az urak, végül mégis kénytelen volt felvállalni a tisztséget.

40 Mohács, 143. o.

A mohácsi csata

Miért pont Mohács?

A késő középkorban Mohács egy nagyjából hatszáz lakosú, tehát a korabeli viszonyok között népes mezőváros volt. Még a török uralom vége felé erre járó Hasslingen vezérőrnagy is úgy találta, hogy „*a vidék itt rendkívül szép, körül földek, rétek, szőlőhegyek, dió és más gyümölcsfák tömege*”,⁴¹ azaz az ellátás szempontjából bizonyára kedvező volt Mohács közelében tábort ütni. Ez pedig igen fontos szempont volt, hasonló okból tartották rendszerint Tolnán, Bácsott vagy Hatvanban a népes vidéki országgyűléseket, melyekre gyakorta fegyveresek tömegét is mozgósították.

Mohács mellett szólhatott az is, hogy közelében széles mezők voltak, s a harcban erre volt szüksége a lovasságnak. A csatával foglalkozó történeti irodalomban mégis nagy kérdésnek tűnik, hogy miért pont ennél a Duna-parti városkánál került sor az összecsapásra. A magyar vezérek előrelátását bizonygató Perjés Géza és a helyszínt teljesen alkalmatlannak tartó Szakály Ferenc is úgy vélekedett, hogy a magyarok kifejezetten itt akartak megütközni a szultán hadával. Ezeknek a feltételezéseknek azonban igen sok minden ellentmond.

Pétervárad és Újlak eleste után bekövetkezett az, amit Zsigmond király óta a legtöbb magyar hadvezér megpróbált elkerülni: csatát kellett vállalniuk, ha nem akarták Budáig engedni a szultánt. Ráadásul olyan kedvezőtlen időpontban, amikor még nem sikerült az összes úton lévő hadat egy helyre összevonni. A régi történetírók minden dühös vagy gúnyos kifakadása ellenére sem a király lustasága miatt tartott több mint két hétig II. Lajos útja Budáról

41 Szita László szerk.: Budától Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1668–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. Pécs, 1987, 190. o.

Tolnáig, hanem mert régi magyar szokás szerint így várta be az ország különböző részeiből gyülekező csapatokat. Tudott volt, hogy úton van a táborba az erdélyi vajda hada és a csehek számos csapata is, ezért nem lett volna hasznos dolog tovább távolodni az erősítéstől. Brodarics kancellár 1526. augusztus 6-i leveléből kitűnik, hogy a király környezetében nagyon is pontosan érzékelték, milyen rettenetes időzavarban vannak, s jól tudták azt is, hogy *„húsz vagy akár harminc napon belül aligha lehetséges, hogy akkora seregünk lesz, hogy a biztos vereség kilátása nélkül megütközhesünk az ellenséggel”*.⁴² Nem csoda, hogy a pápai követ szerint a hadi helyzetet jól ismerő Tomori az ellenállás esélyeit latolgatva már július végén jobbnak látta volna akár adófizetés árán is békét kötni, mintsem ennyire egyenlőtlen erővel harcba bocsátkozni.

Most lett volna igazán nagy szükség komoly várakra a szultán útjában, de már csak abban reménykedhettek, hogy a Drávánál sikerül legalább ideig-óráig feltartóztatni I. Szülejmánt. II. Lajos ezért az urak bandériumainak egy részét meg a pápai zsoldosok egyik csapatát küldte Báthori István nádor és Sárkány Ambrus vezérletével a folyóhoz az eszéki vár védelmére, akikhez odarendelték Tomori hadát is a Duna túlsó partjáról. A nádor azonban augusztus 13-14. körül dolgavégezetlenül tért meg, mert a mellé rendelt csapatok kiváltságaikra hivatkozva a király részvétele nélkül nem voltak hajlandók harcba menni.

Amikor a király szembesült a nemességgel addig példátlan vonakodásával, a szelíd Lajosnak is elfogyott a béketűrése. *„Látom én – szól az urakhoz –, hogy ki-ki saját mentségét és üdvét az én fejemre hárítja a magáéról (mert úgy idézzük a király szavait, ahogy elhangzottak). Személyemet és fejemet azért hoztam e veszedelembe, hogy ez országért és a ti javatokért a sors minden fenyegetésének kitegyem. Nehogy tehát*

42 Mohács, 82. o.

*legyen valaki, aki saját tunyaságára bennem legcsekélyebb mentséget is talál, és hogy ne lehessen nekem bármit is felróni, holnap a nagy Isten segítségével személyesen megyek veletek oda, ahová mások nélkülüm menni vonakodnak.”*⁴³ Így másnap már az egész hadnak fel kellett kerekedni Bába felé. Időközben ugyan Tomori is átvitte katonáit a köllödi révnél a Duna jobb partjára, de mire augusztus 15-én előőrs-ei Eszékhez értek, a törökök már megvetették a lábukat a Dráva északi partján, s másnap hozzá is láttak a hídveréshez, így az érseknek is tanácsosnak tűnt hátrébb húzódn.

Valószínűleg a Dráva védelmének elhanyagolása volt a magyarok egyik legsúlyosabb mulasztása az 1526. évi hadjáratban. Perjés Géza, aki amellet kardoskodott, hogy a támadó ekkora túlereje esetén egyetlen folyó sem képezhet leküzdhetetlen akadályt, éles vitába keveredett az akkori Magyar Honvédség egyik tisztjével, Nemes Imrével, aki pedig határozottan állította, hogy a Dráván való átkelés még modern felszerelés birtokában is komoly próbatétel elé állítaná a katonáit. Perjés azzal érvelt, hogy értelmetlen lett volna a folyó mentén felsorakoztatni a magyar sereget, mert az ellenség annyira bővében volt mindenféle csónakoknak és hajóknak, hogy igen rövid idő alatt túlerőbe került volna a védőkkel szemben, mint ahogyan jóval később, 1796-ban a francia forradalmi hadsereg katonái is könnyűszerrel áttörtek a Rajna keleti partját védő osztrák csapatok kordonján.

A Dráva azonban igen sokban különbözik a Rajnától. Északi partján például széles, járhatatlan mocsár húzódott, ahol a kikötésre alkalmas partszakaszokon található révek kivételével igen nehezen lehetett volna kikötni. Amikor Buda visszafoglalása után a keresztény csapatok 1687-ben ismét ezen a vidéken hadakoztak, a szemtanúk szerint a mocsarak miatt csak igen nagy nehézségek árán tudtak

43 Mohács, 142–143. o.

egyáltalán eljutni a folyó vizéig. A déli partot a törökök állítólag azért nem is őrizték, mert nem hitték, hogy a keresztény támadók az eszéki hidat megkerülve próbálkoznak majd átjutni, mivel a mocsarakat veszélyesebbnek tartották a keresztényekre, mint a saját katonáikat. 1526-ban elég lett volna a magyaroknak a réveket szemmel tartani, s amíg lehet, a romos Eszéket őrizni, mivel ilyen vidéken nem sikerülhetett a szultán katonáinak könnyedén a magyarok hátába kerülni, a mocsárban bajlódó törökök pedig – mint azt számos későbbi összecsapás bizonyította – könnyű prédái lettek volna a magyar pusksóknek. Nem is véletlenül kért még júniusban Tomori a királytól 4000 jó gyalogot a lovaság mellé, mikor a Száva átkelőjét akarta védelmezni.

Miután I. Szülejmán hada befejezte a hídverést Eszéknél és augusztus 21-én megkezdte az átkelést a Dráván, Tomori csapatai Baranyavár környékére húzódtak vissza, mert az Eszékről észak felé tartó úton itt egy nehezen járható átjáró vezetett át a Karasica patak mocsarain keresztül. Miközben az érsek lovasai folyamatosan harcban álltak a török előőrsökkel, a csarkadzsikkal, katonái ennek az útnak a kezdeténél szekerekkel is megerősített táborot vertek. A szűk átjáró kifejezetten a kisebb számú védőknek kedvezett, Tomori vitézei pedig igen elszántak voltak. Az érsek már korábban elhatározta, hogy ha a szultán átkel a Dunán, akkor bezárkózik velük Bács várába, s embereivel az utolsó csepp vérükig védelmezi az erősséget, de most olyan helyet találtak, ahol igazán megszorongathatták volna a törököt. Mivel közben szinte állandóan esett az eső, a nyaranta kiszáradó lápok teljesen járhatatlank voltak, így igen nagy kerülőt kellett volna tenni, ha a magyarok hátába akartak volna kerülni. A szultán táborában az a hír járta, hogy a magyarok több helyen is alaposan elsáncolták magukat, így akár több napig is eltarthat majd ezen helyek ostroma. Ehhez persze át kellett volna verekedniük magukat azon a keskeny, vizenyős úton, ahol állítólag a 17. század végén

is 200 lépés hosszúságban olyan hidak álltak a mocsárban, amiken csak kevés lovas fért el egymás mellett. Még I. Szülejmán krónikásai is úgy vélekedtek, hogy ha ezen a helyen a török sereg útját elzárják, bizony szorult helyzetbe kerültek volna az igazhitűek.

Ilyen körülmények között került sor Mohács mellett arra a drámai haditanácsra, ahol az összes magyar főúr és a cseh vendégek is jelen voltak. Heves vita folyt a teendőkről, mert jól tudták, hogy az ellenség hatalmas túlerőben van. Tomori hírei szerint 300 000 embert hozott a szultán, de még a mértéktartóbb vélemények szerint is legalább 150–200 000 főt számlált a török sereg, míg a két magyar táborban együtt sem voltak többen 20 000-nél. Ezért a távol lévő Frangepán és Szapolyai tanácsára hallgatva a király környezete a visszavonulást és a segélyhadak beérését javasolta, amiről Brodarics szerint már-már sikerült is meggyőzni a tanácsot. Tomori katonái viszont elszánták magukat, hogy a Karasica mellékéről már egy tapodtat sem fognak hátrálni, sőt azt kezdték követelni, hogy maga a király is csatlakozzék hozzájuk. A vitézek egyenesen azzal fenyegetőztek, hogy a király tábora ellen fordulnak, ha a gyáva tanácsosok tovább akadályozzák a harcot.

Ekkorra már füstbe ment szinte minden olyan remény, elképzelés, mely szerint tárgyalásokkal vagy Szlavónia irányában történő kitéréssel, esetleg az ország belső területeinek feláldozása árán időt lehetne még nyerni, amíg vagy sikerül nagyobb erőt gyűjteni a harchoz, vagy a szultánnak muszáj visszafordulnia a hadjárat nehézségei miatt. A török had lassú, de lankadatlan előrenyomulása és a nehezen egybegyűlt magyar sereg állapota ugyanis már egyik terv megvalósítását sem tette lehetővé. Számot kellett vetniük azzal, hogy a török támadás által közvetlenül érintett térségek birtokosai, akik – ahogyan az a velencei jelentések szerint már Mátyás korában is jellemző volt – jóval nagyobb számban lehettek a táborban, mint a távolabbi vidékek

nemessége. Ők pedig földjük, vagyonuk védelmében a harcot sürgették. Velencébe írt levelek szerint nagy jelentősége volt annak is, hogy mivel rég nem gyűlt össze ilyen hatalmas magyar hadsereg, a táborban sok olyan tapasztalatlan ember verődött össze, akik tán sosem láttak még életükben néhány száz embernél többet egy helyen, így elkápráztatta őket a tömeg látványa, és ez alaptalanul fellelkesítette őket. (Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen akkoriban a falvakban néhány tucat, a mezővárosokban pár száz, a fallal körülvett városokban pedig egy-két ezer ember élt csupán.) A sereget természetesen élelmezni is kellett, ami nem volt éppen egyszerű feladat, a hírek szerint már ezzel is gondok voltak. Egy velencei kém utóbb még azt is állította, hogy sok úr katonái szeptemberi zsoldját akarta megtakarítani az elhamarkodott csatával. Nem szabad megfélemlkezni arról sem, hogy a pápai pénzen júniusban felfogadott zsoldosok valóban csak három hónapra voltak kifizetve, s szeptemberben már korántsem tudott volna fizetni mindegyiküknek a pápai követ. Ugyanakkor a magyar sereg túl közel került az ellenséghez, s az akindszik, a szpáhik támadásainak kitéve most már a visszavonulás is igen veszélyesnek tűnt, akár komoly harc nélkül is a sereg felbomlásához vezethetett volna.

Sok érv szólt tehát amellet, hogy Mohácstól ne hátráljanak tovább, de lehetséges, hogy mégiscsak Tomori katonáinak fenyegetése billentette a mérleg nyelvét a harc felé. Sokan megrótták a magyar vezéreket határozatlanságuk, a katonákat pedig fegyelmezetlenségük miatt, de hát akkoriban még igencsak másként folyt a hadakozás, mint manapság, a vezérek sokszor teljesen ki voltak szolgáltatva az embereiknek. Az itáliai háborúban, ahol már a zsoldosok adták a seregek zömét, 1522-ben Bicoccánál a fizetetlen svájciak szinte reménytelen helyzetben kényszerítették csatára a francia parancsnokot, azzal fenyegetőzve, hogy ha nincs csata, elvonulnak a hadszíntérről. Hasonló okokból

került sor 1525-ben a páviai csatára is, csak ott épp a császári kapitányok voltak megszorulva. 1527-ben pedig egyenesen a parancsnokaik akarata ellenére támadtak Rómára a fizetetlen császári zsoldosok. A sereg hangulata tehát másutt – néha még az Oszmánok hadjáratain – is komolyan befolyásolta a katonai döntéseket.

A döntés súlyát a tanácskozók nagyon is átérezték. Ekkor mondta állítólag az urak által bolondnak tartott, furcsa észjárású Perényi Ferenc váradi püspök, hogy *„a napot, melyen a csata lezajlik, ha már egyszer így tetszett, a Krisztus vallásáért Tomori Pál fráter vezetésével elesett húszezer magyar vértanúnak kell majd szentelni (ugyanis ezt a számot még nem lépte túl a sereg), és ezek úgynevezett kanonizációja érdekében a kancellárt kellene a Városba küldeni, már ha túléli ezt a háborút, hiszen Rómában viselt követségei óta a pápa és a főpapság igen jól ismeri őt”*.⁴⁴ Minden arra vall hát, hogy a harc vállalása nem egy előre eltervezett döntés eredménye volt, hiszen csak akkor vált végérvényesen biztossá, hogy a csatára Mohács közelében fog sor kerülni, mikor már Tomori táborát is visszavonták a királyi tábor mellé.

Támadni vagy védekezni?

Miután a magyar haditanács arra az elhatározásra jutott, hogy felvállalják a csatát, hozzálátott, hogy kidolgozza a haditervet. Bár több rossz ízű vélemény is napvilágot látott már arról, hogy a magyaroknak nem volt semmiféle csataterve, a haditanács egyik tagja, Brodarics kancellár leírása szerint a csata előtti napokban mindvégig azt vitatták *„miképpen és hol legyen az összecsapás az ellenséggel, milyen legyen a hadrend, hol helyezkedjék el benne a király,*

⁴⁴ Mohács, 146. o.

hol a lovasság, hol a gyalogság, hová kell állítani a bombavetőket".⁴⁵

Minderről azonban nem csak tanakodtak. Szülejmán szultán hadinaplója szerint augusztus 26-án vasárnap a magyar sereg már hadrendben állt a tábora előtt, s Brodarics szerint a király a következő napon is hadrendbe állította seregét. Ez egyfelől arra utal, hogy a törökök elővédje sikeresen meg tudta akadályozni, hogy a magyarok kikémleljék a főszereg mozgását, így a magyar vezérek nem tudták pontosan, hogy a szultán hadai mikor fogják elérni őket. Másfelől viszont azt jelenti, hogy a magyarok már a csata előtti napokban is valamiféle terv szerint álltak csatasorba. Nem lehet tehát komolyan venni azt az állítólagos bécsi szemtanút, aki azt állította, hogy *„olyan ügyetlenül vezették a hadat / soha meg nem szemlélték / soha csatarendet nem állítottak / hogy legalább kipróbálják / komoly dologban mihez tartásuk magukat*".⁴⁶ Viszont pontos hírek hiányában még augusztus 29-én sem lehettek igazán biztosak abban, hogy aznap minden kétséget kizárólag sor kerül a csatára. (Ez pedig megmagyarázza, hogy még a csata napján, augusztus 29-én délután is miért javasolta néhány főember, hogy a hadak a meddőnek tűnő várakozás helyett inkább térjenek vissza a táborba.)

Brodarics leírása szerint a tanácskozáson főként két dologról esett szó. Az első az volt, hogy mi legyen a király szerepe a csatában, hogyan óvják meg a veszedelmektől. A másik fő kérdés viszont az volt, hogy miként tudnák elhárítani, hogy a többszörös túlerőben lévő ellenség megkerülje és hátba támadja a jóval kisebb létszámú magyar sereget. A csata előtti napon a lengyel Gnoynsky azt javasolta, hogy a táborban lévő rengeteg szekérből formáljanak szekérvárat, s annak fedezékéből vegyék fel a harcot a török-

45 Mohács, 147. o.

46 Mohács, 131. o.

kel. Ezt a tervet a tapasztaltabb két szerb vezér, Radić Bošić és Pavle Bakić is helyeselte, el is fogadták, a végrehajtására azonban már nem maradt idő. Helyette a csata napján a magyar sereg, ugyanazon idegen tisztek tanácsára, hogy elejét a vegyék a bekerítésnek, szándékosan minél szélesebb arcvonalon állt fel.

Sem a felmerült javaslat, sem a megvalósított csatarend nem ismeretlen a hadtörténetben. Amikor i. e. 53-ban a híres római légiók rátámadtak a Párthus Birodalomra, és szembekerültek a fölényben lévő párthus lovassággal, a római haditanács is hasonlóképpen gondolkodott. Az egyik római főtiszt, Cassius minél szélesebb harcrend felvételét javasolta, a fővezér Crassus azonban biztonságosabbnak ítélte, hogy a sereg nehézsúlyosága négyszögletes védőalakzatban sorakozzék fel. A párthus íjászok „tüzérségi” fölénye azonban kilátástalanná tette a harcot, mert a nyilaiktól sem a pajzs, sem a páncél nem védte meg a legionáriusokat, és hiába várták, hogy a nyílzáporok egyszer majd véget érnek, a párthusok jó előre gondoskodtak róla, hogy ne fogyjon el a „lőszer”. Így aztán a római sereg Carrhae-nál olyan megsemmisítő vereséget szenvedett, amit mind a mai napig tanítanak a katonai akadémiákon.

Több hadtörténészünk is épp amiatt vonta kétségbe Brodarics tudósításának hitelességét, mert nem hitték, hogy *„akadhatott valaki, akinek az agyában ilyen gondolat felmerült. A szekértábort a török nagyszámú tüzérsége ugyanis egykettőre szétlövi, másrészt az abba való bezárkózás éppen attól fosztotta volna meg a magyar sereget, ami a legfőbb erőssége volt: a páncélos lovasság rohamának erejétől”*.⁴⁷ Ezek a hadtörténészek azonban nem számoltak a javaslattevő személyével. Gnoysnky ugyanis lengyel gyalogos

47 Perjés Géza: A mohácsi csata (1526. augusztus 29.) In Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc szerk.: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 222. o. A továbbiakban: Perjés: A mohácsi csata.

tiszt volt, és a 15–16. századi lengyel gyalogság taktikája még a híres cseh husziták tudományán alapult, akik mindenki másnál ügyesebben bántak szekereikkel a harcban. A lengyel tapasztalat pedig azt mutatta, hogy hiába volt az ellenség túlerőben, hiába tudta bekeríteni a táborn, a puskás gyalogság mindaddig sikeresen tudott védekezni a szekerek oltalmában, amíg a szekérvár belsejében ugrásra készen álló lengyel lovasok az alkalmasnak ítélt pillanatban ki nem törtek és el nem söpörték a támadókat. A kor legjelesebb lengyel hadvezére, Tarnowski hetman például alig pár évvel Mohács után, 1531-ben ezzel a módszerrel aratott nagy győzelmet Obertynnél a túlerőben lévő moldvai román hadak felett. A szekérvár tehát még a lőfegyverek elterjedése után sem szorult ki a használatból, nem lehet hát egyszerűen a katonáskodáshoz nem értő Brodarics „félreértésének” tulajdonítani a tervet, ami a lengyel példák szerint korántsem zárta ki a lovasság sikeres alkalmazását. Még a 16. század híres német katonai szakírója, Lazarus Schwendi is hasznosnak vélte a keresztény hadakban a szekérvár használatát, mivel a törökök is rendszeresen éltek vele.

Habár a történészek utólag nagy jelentőséget tulajdonítottak a szultán félelmetes tüzéségének meg a janicsárok puskáinak, mégis túl sok nyoma, hogy ezek a fegyverek különösképpen foglalkoztatták volna a magyarokat. Igaz, ekkoriban még nem volt túl nagy tekintélye a tűzfegyvereknek. A híres-hírhedt Niccolò Machiavelli 1520 tájékán írta meg az első modern európai hadelméleti munkát, amiben szinte a seregek koloncának tartja saját kora nehézkés ágyúit. Ezeknek tömör kő vagy vasgolyói az ellenségben túl nagy kárt nem tudtak tenni – talán mert nem ismerték még a kartácsot meg a robbanólövedékeket – viszont az író szerint igen könnyű elveszíteni őket a csatamezőn, mert ha egyet lőttek velük, soká tart újratölteni, s ez alatt a ürge ellenség könnyűszerrel elfoglalhatja őket.

Az sem hihető, hogy a magyar vezérek ne tudták volna,

miként bánnak ezekkel a fegyverekkel a törökök. A magyar „hírszerzés” meglepően pontos, helyszínen gyűjtött ismeretekkel rendelkezhetett az Oszmánok ázsiai győzelméről, amiket manapság szinte mindenki a tűzfegyverek hatásának tulajdonít. A török táborban ugyanis ott volt az egykori szőrényi bán, Bélay Barnabás, II. Ulászló király balszerencsés diplomatája, akit I. Szelim szultán előbb fogolyként, majd ellenségei megtévesztése végett „magyar királynak” öltöztetve hurcolt magával perzsa és egyiptomi hadjáratára, így a tapasztalt katona elég közelről követhette az eseményeket. Hazatérve azután *„minden veszedelmet megmonda az magyaroknak, ki rajtok következő vóna terek miatt”*.⁴⁸ Jelentést küldött Pécsváradi Gábor ferences szerzetes is, akinek szentföldi zárandoklatát használta fel a magyar udvar, hogy tájékoztadjék az 1516–17-es török-mameluk háborúról. Sok fogoly jutott vissza Magyarországra, így 1526-ban két egykori magyar vitéz is jelentkezett Tomorinál, akiket néhány évvel korábban soroztak a janicsárok közé, ezért elég alaposan ismerhették a szultán elitcsapatát. Az ellenség fegyverzetéről, katonai tudásáról éppenséggel mégsem voltak valami nagy véleménnyel a magyar táborban.

A tapasztaltabb végvidéki harcosok hangadói egyenesen úgy vélekedtek, hogy *„tudják ők jól, hogy az ellenségnek rengeteg embere és hadiszerszáma van, serege mégis harcképtelen és ártalmatlan, tán ha minden tizediknek, huszadiknak van valami fegyvere, amivel ártani képes”*, s utóbb Tomori is úgy nyilatkozott a haditanácsban, hogy a több százezres ellenséges had *„zömében fegyvertelen és gyáva”*.⁴⁹ Gondolhatnánk, hogy Brodarics utólag valótlán szavakat adott a magyar vezér szájába, vagy hogy Tomori ezzel akarta

48 Verancsics Antal összes munkái. Közli Szalay László. 2. k. Pest, 1857, 14–15. o. (Monumenta Hungariae Historica II.: Scriptores III.)

49 Mohács, 144–145. o.

a csata előtt habozó tanácsosokat bátorítani, de a régebbi forrásokba betekintve is azt találhatjuk, hogy a magyar vezéreknek majd száz évre visszamenőleg ez volt a véleménye. Azt tartották a török hadról, hogy abban csak három-négy botcsinálta parasztkatonára jut egy-egy valamire való harcos. 1526-ban még azt is mondogatták, hogy az évekig tartó véres perzsiái, egyiptomi hadjáratokban meg az 1521-es nándorfehérvári és az 1522-es rodoszi ostromban az Oszmánok seregének színe-virága veszett oda. Nem az ellenség technikai fölénye, hanem pusztá tömege okozta a legnagyobb félelmet. Istvánffy Miklós 17. századi történeti munkájában maradt fenn az az anekdotikus történet, hogy az egyik horvát parancsnok rokona – aki ugyancsak a török táborból szökött vissza a magyarokhoz –, miképpen magyarázta I. Szülejmán harcosainak sokaságát: *„ha mind-egyiknek a kezét hátrakötnék is úgy, hogy sem kardot rántani, sem fegyvert ragadva magát védelmezni nem tudná, oly kis számú csapattal, amennyi a királynak van, három nap alatt se igen tudnák valamennyit lekaszabolni és megölni”*.⁵⁰

Brodarics az ellenség túlerejétől való félelemmel magyarázta a magyar csatarend kialakítását is, de magáról a csatarendről sajnos nem adott elég pontos leírást művében: *„A sorokat a csata napján – ez augusztus hó huszonkilencedik, Keresztelő Szent János feje vételének szentelt napja volt – a fent nevezettek tanácsára úgy kellett elrendezni, hogy amennyire csak lehet, szélesen elnyúljanak, amiben az volt a fő szempont, hogy az ellenség ne zárjon körül bennünket. Aztán két oszlopra oszlott az egész hadsereg. Az elsőben a hadvezérek voltak, nem kijelölt helyen, hanem mindig ott, ahol szükség lesz rájuk, ennek jobbszárnyát a horvát bán vezényelte Tahy Jánossal, a balszárnyat, amit Erdély vajdájának*

50 Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Fordította Juhász László. Budapest, 1962, Magyar Helikon, 110. o. A továbbiakban: A magyarok történetéből.

jelöltek ki, ha jelen lehetett volna, Perényi Péter; ebben az első oszlopban álltak többen az előkelők közül, köztük Pálóczy Antal, Homonnay Ferenc, Perényi Gábor, Széchy Tamás, Báthori András, Czibak Imre és sokan mások; közvetlenül az első sorok mögött helyezkedtek el az ágyúk. A második oszlop, vagyis az, amit helytállónak nevezünk, melyben a király volt, inkább lovasokból állt, egy-két gyalogos az oldalakon foglalt helyet. Az első és második oszlop között nem volt nagyobb távolság egy kódobásnyinál. A második oszlopban [...] a király és a főemberek után a páncélos lovasok gyönyörű hadteste ezer vagy valamivel több páncélossal, mert a többi e fegyvernemhez tartozó lovas az első oszlopban szóródott szét. E hadtest közepén állt a király zászlaja, melyet Drágffy János országbíró – ez a király után a harmadik világi méltóság – tartott. Ezt a helytállónak nevezett oszlopot mindenfelől könnyűfegyverzetű lovasok vették körül és a széleken gyalogosok is, mint fõntebb mondtuk.”⁵¹

Perjés Géza úgy vélekedett erről a csatarendről, hogy csak támadásra, de még inkább egyetlen rohamra volt jó, s erre a feltevésre alapozta minden további gondolatát, amiből végül kikerekedett Tomori „zseniális haditerve”: támadólag kell fellépni, és a terep adottságait kihasználva részenként kell megverni a csatatérré érkező törököket. Néhány régebbi, az első világháborút is megjárt katonahadtörténészünk mégis úgy vélekedett, hogy a magyarok inkább védelemre készültek. Abban minden kutató egyetért, hogy Tomoriék tudhatták, egyetlen nap alatt aligha tud majd felvonulni ellenük az egész török sereg, így bizonyosan csak az élen járó ruméliaiakkal való harcra számítottak. A két fővezér ugyanis így érvelt a csata napján, az utolsó haditanácson: „a csatát semmiképpen sem szabad elhalasztani, hogy kevésbé veszedelmes most az ellenséges csapatok egy részével megvívni, mint holnap az egész sereg-

51 Mohács, 147–148. o.

gel”.⁵² Alighanem épp erre a tudásra alapozták a magyar vezérek a haditervüket, hiszen 1523-ban is részenként pusztította el az alig 4000 fős magyar had Ferhád pasa legalább háromszoros túlerőben lévő seregét a Szerémségben.

Brodarics beszámolóját azonban több kevésbé közismert forrás is árnyalja. Egy velencei kém tudósítása szerint a magyar sereg élén a könnyűlovasság állt, mögötte a gyalogság, s legvégül a nehézlovasság sorakozott fel. Az itáliai történetíró, Paolo Giovio pedig azt állította, hogy Tomori úgy nyújtotta meg az arcvonalát, hogy a gyalogos zászlóaljkat a lovasság egységei közé állította. A forrásokban szó sincs tehát a sokféle rekonstrukcióban szereplő gyalogos „centrum”-ról. Az ilyesféle „vegyes” csatarend a 16. század folyamán vált szokásossá a keresztény hadaknál, mert amikor törökökkel kerültek szembe, azok lovassága rendszerint túlerőben volt, ezért amikor a keresztény lovasok támadása sikertelen maradt, a gyalogos egységek közé húzódva, azok védelmében volt idejük rendezni soraikat.

A vegyes csatarend magából a sereg szervezetéből is következhetett. A vezérek és a nagyobb kísérettel érkezett urak helye ugyanis megszabta a csapatok helyét is, hiszen az urak a csatában is azokat a katonákat vezényelték, akikkel táborba szálltak. Ebből következik, hogy a király és a főpapok jelentős részben nehézlovasokból álló kísérete, valamint a kisebb létszámú cseh csapat alkototta a második vonalat, gyalogságuk pedig annak oldalvédjét, míg Tomori, Perényi, Szapolyai, Batthyány vitézeit alighanem az első vonalban kell keresni.

Mivel Brodarics csak a gyalogság kisebbik részéről ejt szót a második vonal és tábor kapcsán, egyértelműnek tűnik, hogy a gyalogság zöme az első vonalban állt. A magyarok 85 ágyújának helyét azonban még ennél is nehezebb kihámozni a leírásából. A majd száz évvel később író Ist-

⁵² Mohács, 150. o.

vánffy ugyan azt állította, hogy a haditanácsban vita volt erről is, s akadtak, akik úgy vélték, hogy az ágyúkat inkább az élre kellene állítani, hogy ne csak riogassák, hanem pusztítsák is az ellenséget. A csata egyik cseh szemtanúja szerint a harc kezdetén az ágyúk a gyalogság közelében voltak, így tehát arra gondolhatunk, hogy közvetlenül a gyalogság elé állították őket, ami ugyanúgy illeszkedik a korabeli lengyel gyalogság taktikájához, akárcsak a szekérvár terve. A lengyelek 1512-ben Łopusznánál a lovasság előtt, az 1514-es orszai csatában pedig a lovas csapatok közti „résekben” állították fel gyalogosaikat az ágyúkkal együtt. Kezdetben mindkét csatában csupán védekezni próbáltak, a lovasság már csak azután támadott, amikor az ellenség – a tatárok és az oroszok – rohama már összeömlött az ágyúk és a puskák tüzében. A lengyel lovasság egyik feladata Orszánál épp az volt, hogy ezek közelébe csalogassa az ellenséget, hasonlóan ahhoz, ahogyan Frangepán Kristóf lovasai is tették az 1525-ös jajcai ütközetben.

A magyar könnyűlovasok augusztus 29-én már reggeltől csatáoztak az oszmán elővéddel, a csarkadzsikkal, tehát egy részük mindenképpen az első vonalban kapott helyet. Szerepük azonban méltatlanul feledésbe merült, hiszen a magyar oldalon mind a mai napig az egyesek által „korszerűtlennek” tartott nehézlovasságot tartják a csata legfontosabb résztvevőjének. Ennek a török krónikások az okai. A szultán történetírói ugyanis ilyenek írták le az egész magyar lovasságot, és különösen sokat írtak a páncélba burkolt, feltartóztathatatlan magyar nehézlovasság miatti aggodalmakról is, az illusztrátorok meg páncélosok tömegét festették a kéziratokba, mintha könnyűlovassága nem is lett volna a keresztényeknek. Ez a kép azonban hamis. Az egyik jó példa erre Dzselaúzade Musztafa közismert leírása, miszerint *„Minden feslett erkölcsű gyaur a lándzsáját egyenesen magasra tartotta volt, mikor azonban felénk rohantak, egyszerre lebocsátották, s a ló nyakára hajolva vág-*

tattak.”⁵³ Ha ebben a mondatban a krónikás a valóságot írta le, akkor a támadók nem is lehettek nehézlovak, hiszen azokat többek között az különböztethette meg a huszároktól, hogy lándzsát szegezve is egyenesen ültek a nyeregben, s ügetésben közelítették meg az ellenséget. (Mellesleg az általuk használatos magas kápájú nyergekben bajos is lett volna előrehajolni.)

A legalaposabb leírást a saját helyéről, a második harcrendről adta a kancellár, ahol a híres magyar nehézlovak zöme összpontosult. Brodarics szerint „a második oszlopban a király sora előtt hármas sor húzódott nagyjából királyi kamarásokból és bárókból összeállítva, ezek parancsnoka Tárczay Miklós volt, serény és a király iránt páratlan hűségű férfi, ugyanott volt a két királyi udvarmester, Korlátkői Péter és a lengyel Trepka András, a cseh Slyk István is más csehekkel meg morvákkal, és ezek a király előtt, hozzá legközelebb álltak. E három sort a királyi sor követte, s ennek közepén maga a király, ... jobbján állt az esztergomi és a zágrábi főpap, mert az egrit még Bátáról visszaküldték Budára, a zágrábi és a váradi mögött a pécsi, a szerémi, mert a preláthusok közül kettő, a győri és a váci baloldalt helyezkedett el, a kancellár mögött a nyitrai, a boszniai püspök, a fehérvári prépost, mögötte pedig a királyi titkárok és kamarások; bal oldalon a király mellett üres hely maradt a nádorispán számára, aki ugyan fájós lábával alig tudta megülni a lovat, mégis hol az első, hol a második oszlopban tüsténkedett szorgalmasan. Bal felől tehát, minthogy a nádor nem volt a helyén, a király mellett néhány báró tartózkodott és az a két főpap, akiről szoltunk, a királyhoz hátulról csatlakozott Czettritz, Mayláth és Horváth királyi lovászmester. Az előkelők mögött hasonlóképpen álltak azok, akiket leghevőbb és legderekből ki-ki választott magának, ezekhez csatlakozott a király és a főemberek után a páncélos lovasok

53 Mohács, 233. o.

*gyönyörű hadteste ezer vagy valamivel több páncélossal.*⁵⁴ E leírás alapján arra következtethetünk, hogy a királyi csapat egy 50, maximum 100 lovas széles és 15–25 sor mélységű alakzatban állt fel.

Az első sorokban kaptak helyet azok a méltóságok és udvari tisztségviselők, akiknek a vagyoni helyzete lehetővé tette, hogy a legjobb felszereléssel, a magyarok között ritka páncélozott lovakon, a legjobb minőségű vértben menjenek harcba. A vagyon és a kényelmes úri élet azonban még azok közül is sokakat elszoktathatott a harchoz szükséges testgyakorlásoktól, akiknek korábban volt némi gyakorlata ebben. A harmadik sorban álló papi személyek azonban aligha rendelkeztek ilyen tapasztalatokkal. Többségük nem volt már éppen fiatal, 1526-ban csupán Perényi Ferenc váradi püspök nem töltötte be még a harmincadik évét. II. Ulászló olasz udvari orvosának 1510-es években írt leveleiből az is kiderül, hogy a főpapok és az udvari emberek egészségével sem volt minden rendben. Giovanni Manardo szerint Szalkai már 1514-ben is túltáplált volt, talán érelmeszesedésben szenvedhetett. A későbbi áldozatok közé tartozó Frangepán Mátyás gróf is komoly bajoktól szenvedett 1516-ban. Brodarics kancellárról pedig tudható, hogy 1526-ban valamiféle szembaj kínozta. Ilyen embereknek valóságos öngyilkosság volt páncélt ölteni.

A mohácsi magyar csatarend talán legérdekesebb vonása az, hogy szinte pontos tükörképét mutatja a 16. századból ismert török csatarendnek. Az oszmánok híres félhold alakú csatarendjének első vonalában is két szárny volt, de azok lovasokból álltak, ennek megfelelően elsősorban támadó feladatuk volt. Az első vonal közepén, vagy e mögött, a második vonalban kaptak helyet a szultán elit gyalogosai, a janicsárok. Ők általában a tábori ágyúk mögött foglaltak helyet, és ha a szárnyak lovassága kudarcot vallott és me-

54 Mohács, 148-149. o.

nekült, ők alkották az igazi „helytálló” csapattestet. Ha ott volt a harcban a szultán is, akkor az uralkodó mögöttük helyezkedett el személyes testőreivel, a szolakokkal, s mellette az udvari gárdalovasság egységei is felsorakoztak.

Ezzel szemben a magyarok a lovasság zömével együtt szinte minden védekezésre alkalmas gyalogos katonájukat is az első harcrendbe állították, míg a király körül, a második vonalban a támadásra vagy inkább ellentámadásra alkalmas nehézlovasság sorakozott fel, aminek a szárnyait kisebb gyalogos és könnyűlovas egységekkel biztosították.

Mіндеzek alapján úgy tűnik, több hadtörténész sem vett számot azzal, hogy a sereg közel fele gyalogos volt és ez a 12–13 000 ember túlnyomó részben nem volt sem felszerelve sem begyakorolva a támadásra, és az azzal járó kényszerrel. Így jóval logikusabbnak tűnik, hogy a magyar vezérek seregük adottságainak megfelelő módon, lőfegyverek tűzerejére is számítva, olyan csatarendet alakítottak, amit kellőképpen rugalmasnak tartottak arra, hogy eredményesen védekezhessenek, ám ha lehetőség adódik, ellentámadásra is képesek legyenek.

Ibrahim nagyvezír jövetele

Paradox módon az oszmán hadvezetés számára is katonáinak óriási tömege okozta az egyik legnagyobb gondot. A szökevények szerint az oszmán táborban híresztelték azt, hogy a szultán 300 000 emberrel vonul hadba. Ha a sereg nem is volt olyan nagy, mint amilyennek lefestették, még így is elképesztően sok emberrel vonult Magyarország ellen. Perjés Géza „csak” 150 000 főre becsülte I. Szülejmán hadát, de ez még így is egy 270–330 km hosszú menetoszlopot alkotott volna a málhás állatokkal együtt. Márpedig egy ennél rövidebb menetoszlop is nagyon sebezhetővé tette a felvonuló hadat. Épp ezért „*mivel a csa-*

patok és seregek összeszorulása és a jószágok tolongása miatt rendkívül sok baj és kár lehetett volna”, Ibrahim nagyvezír már Szófiánál elvált a szultántól, „hogy az egész ruméliai sereggel, a magas udvar némely szolgálóival és egy csapat tüfenkcsivel [puskással] egy nappal előbb járjon”.⁵⁵ A nagyvezír komoly erősítést kapott, hiszen a szultán 1000 udvari gárdalovassal, 2000 puskás janicsárral és nem kevesebb mint 100 ágyúval egészítette ki a seregét. A magyar végvárak ostromai után a szultán további 1000 puskás janicsárt küldött Ibrahim veszteségei pótlására, s Dzelalzáde Musztafa szerint a csata napjára a janicsárok létszámát már 4000-re, az ágyúk számát pedig 150-re emelték a ruméliai seregnél, pedig az már önmagában is legalább 30 000 lovas szpáhit és dzsebelit küldhetett harcba. (Tomori már július elején 35–40 000 főre becsülte ezt a Pétervárad alá érkező hadat.)

Ezt az erős, de az egész lomha seregnél mégis mozgékonyabb seregetestet eleve arra szánták, hogy szükség esetén képes legyen viszonylag gyorsan szembeszállni az ellenséggel. Miután a sereg augusztus 23-án befejezte az átkelést a Dráván, az elővéd harcba is keveredett Tomori katonáival, a magyar ágyúk hangja egészen a szultáni táborig hallatszott. A jelek szerint I. Szülejmán, habár a döntő összecsapásra és Buda elfoglalására készült, a Drávától északra egyelőre mégsem szándékozott megvetni a lábát. Ha ugyanis 1526-ban már azzal a szándékkal indult volna Magyarországra, hogy ne csak elfoglalja, hanem meg is tartsa a királyi székvárost, augusztus 23-a után valószínűleg nem pusztíttatja el a drávai átkelő kulcsát, Eszék kastélyát, és aligha szedeti szét maga mögött a hajóhidat, ami az egyetlen biztonságos összeköttetést jelenthette volna az újonnan meghódítandó területekkel.

A drávai átkelés után alakult ki az a menetrend, ami szerint a török csapatok a mohácsi mezőn is megjelentek.

⁵⁵ Mohács emlékezete, 395. o.

Legelől Báli és Hüsrev bég haladt a boszniai és szendrői szandzsák katonaságával, őket a ruméliai bégek vitézei, majd Ibrahim nagyvezír kísérei követték. A ruméliai se-regtest már nem távolodott el egy napnyi járásra a szultántól, de vasárnap is ikindi idején, azaz délután kettő és öt között érkezett meg a kiszemelt táborhelyre, ahová a szultán csak jóval később, az esti ima idején jutott el hadinépével. A rossz időjárás és a rossz utak miatt sok állat elpusztult, s az egész málhát csak augusztus 27-ére sikerült átszállítani a mocsarakon.

Augusztus 28-án, kedden a török sereg pihenőt tartott, ekkor hirdették ki, hogy a következő napon csata lesz. Másnap reggel a pécsváradi tábor közelében egy arra alkalmas mezőn Ibrahim nagyvezír saját zászlaja két oldalán harcrendbe állította a ruméliai szandzsákok katonaságát, és miután maga a szultán meg szemlélte a hadat, az a rendet tartva lassan megindult a magyarok felé. A ruméliaiak nyomában az anatóliai hadtest haladt, őket pedig a udvari zsoldos lovasság és a janicsárok 7–8000 főre tehető „mardéka” követte a szultánnal.

A nagyvezír a kora délutáni órákban, muszlim időszámítás szerint a déli és délutáni imák között érkezett csapattal a magyarok elé. Miután a parancsnokok egy dombhátról meg szemléltek a felsorakozott magyar sereget, a török krónikások szerint rögtönzött haditanácsot tartottak. Ibrahim az isztambuli palotaiskola neveltje volt, és a szultán kegyencéként került a nagyvezíri posztra. Eddig minden küldetését sikerrel oldotta meg, de nem a fegyverek ereje, hanem diplomáciai érzéke segítette ki a válságos helyzetekből. Ezzel azonban most nem sokra ment, ezért hívatta magához a határvidék tapasztalt öreg parancsnokait. Közülük a szendrői szandzsákbég, Jahjapasa-oglu Báli volt a legtekintélyesebb, s állítólag az ő tanácsára döntöttek úgy, hogy nem fognak menetből rátámadni a síkon várakozó magyarokra, inkább megállapodnak és táborot vernek, hogy a had-

test málhája ne akadályozza majd őket a későbbi harcban. Valójában a nagyvezírnek semmi oka nem volt rá, hogy a többi seregtest bevárása nélkül, pusztán a saját csapataival még aznap kockázatos harcba kezdjen a magyarokkal. Mindenesetre az óvatos Ibrahim pasa „*a hadrendező [szandzsák] bégeknek meghagyta, hogy hadosztályaikat ne engedjék eloszlani, hanem várjanak az ütközet kezdetére*” s bizonyára úgy vélte, hogy ezzel elérte célját: „*védőpajzsul szolgált a hadsereg centrumának*”.⁵⁶

Az élen álló lovasság oltalmában foglalták el állásaikat a ruméliai hadtesthez csatolt tüzérek és janicsárok. Utóbb több keresztény beszámoló is azt állította, hogy a török ágyúkat valami fából készült mesterséges akadály védelmezte, ez valószínűleg egy állópajzsokból és ágyúszekerekből összeállított „védőfal” lehetett.

A horvát bán egyik katonája, aki részt vett a csatában, azt állította, hogy ez a tüzérségi állás egy olasz mérföld, azaz nagyjából másfél-két kilométer széles volt. Egy angol követ jelentése szerint az 1596-os mezőkeresztesi csatában a szultáni tábor előtt álló, összeláncolt tábori ágyúk kb. 6 méterre álltak egymástól. Mivel az 1516-os egyiptomi hadjáratra is egy 975,39 méter hosszú láncot vittek magukkal a törökök, hogy ezzel kössék össze ágyúikat, Mohácsnál is nagyjából egykilométeres sorban állíthatták fel 150 tábori ágyújukat.

A török krónikák szövege és illusztrációi alapján arra következtethetünk, hogy az Ibrahim pasa mellé adott janicsárok minden bizonnyal az ágyúk mögött sorakoztak fel, mégpedig egymás mögött kilenc sorban. (Így azonban csak nagyjából 500 méteres lett volna az arcvonaluk, lehet tehát, hogy jóval kevesebb sor volt.) A szokások szerint a janicsárok és az összeláncolt ágyúk előtt kaphattak volna helyet a ruméliai sereghez tartozó egyéb gyalogosok, aza-

⁵⁶ Mohács, 209., 213. o.

Török janicsár
Hans Weigel fametszete

bök, martalócok, a török krónikák azonban külön nem említik részvételüket a csatában.

Sajnos a ruméliai lovasság csatarendjének szélességét már nem tudjuk ilyen pontosan megbecsülni, mivel sem azt nem tudjuk, hogy ténylegesen hányan voltak, sem azt, hogy hány vonalban és vonalanként hány soros mélységben álltak fel, ha volt egyáltalán ilyen szabályos tagolódás. Mivel Dzelálzáde Musztafa azt állította, hogy a csata reggelén Ibrahim pasa zászlaja két oldalán sorakoztatta fel a szandzsákok katonaságát, 10–11 szandzsák juthatott a nagyvezír kísérő lovasságának mindkét oldalára. Mivel később, a csata közben a bal oldali hatodik szandzsáknál, az ágyúállások végén törtek át a magyarok, a lovasság teljes arcvonalának szélessége 1,5–2 kilométer lehetett. (Ekkora lovas tömeg mindenképpen csak igen széles helyen tudott felsorakozni.)

Az azonban módosíthatott a csatarenden, hogy a szultáni napló szerint a magyar támadás idején – feltehetőleg a táborverés miatt – a ruméliai hadtest még szét volt szóródva.

A harcosok mögött ugyanis a tábori szolgák már a sátrak felütésével foglalatoskodtak, amikor Ibrahim nagyvezír utasította Báli és Hüsrev béget, hogy a vezetésük alatt lévő akindzsikból válasszák ki a legjobb vitézeket és ezekkel foglaljanak állást a csataterül kiszemelt síkság szélén. Az egyik későbbi török történetíró, a pécsi születésű Ibrahim Pecsevi, akinek az apja és nagyapja is Báli szendrői bég seregében harcolt a mohácsi csatában, viszont az állította, hogy Báli csapata már nem sokkal az indulás után elvált a ruméliaiaktól, és balra fordulva igyekezett a magyar sereget titokban megkerülve Bácsfalunál leshelyet foglalni. (Brodarics szerint délután két óra is elmúlt már, mikor felfedezték ezt a csapattestet a magyarok.) A török előőrsök, a csarkadzsik feltehetőleg ezért nem is ingerelték az előző napokhoz hasonló buzgalommal a síkságon várakozó magyarokat.

Szülejmán vezérei magabiztosak és nyugodtak voltak augusztus 29-én délután. A szultáni napló szerint azt hátrózták, hogy majd csak másnap reggel kezdődjön a harc, és senki nem tartott tőle, hogy a csata hamarabb megkezdődhet, mint ahogy ők eltervezték. Ibrahim úgy vélte, hogy a délutáni ima idején akár ott is hagyhatja a készülő táborát és elmehet megszemlélni Báli és Hüsrev lesállításait.

Hol is volt a csata?

Azok után, hogy e könyvben két fejezet is olvasható a szembenálló seregek felállításáról, furcsának tűnhet a kérdés. Nyilván meglepő a válasz is: teljes bizonyossággal mind a mai napig nem tudhatjuk. A török krónikások ugyanis nem sok tintát pazaroltak a helyszín leírására, többnyire csak azt olvashatjuk műveikben, hogy I. Szülejmán vezérei

egy dombról pillantották meg a magyar sereget, ami a tenger szélességű Duna folyó mellett sőrakozott fel. A magyar oldalon Brodarics kancellár ugyan viszonylag részletes leírást adott a helyszínről, de ez a szöveg a kutatók számára igen rejtélyesnek bizonyult.

Szerinte a magyarok mintegy fél mérföldnyire Mohács alatt vertek táborát, de *„a hely, ahol a had fősorakozott, Mohácstól egy, az ott folyó Dunától fél mérföldre volt. Ezen a helyen – mint imént írtuk – nagy és széles mezőség húzódott, melyet erdő, cserjés, víz, domb sehol sem szakított meg, mindössze balra, az említett hely és a Duna között volt egy mocsaras és iszapos víz, sűrű náddal benöve, ahol később sokan odavesztek. Velünk szemben színházi nézőtér formájára hosszán elnyúló domb húzódott, melyen túl a törökök császára ültette fel táborát, a dombról kis falucska ereszkedett alá egy templommal, ennek Földvár a neve, ott helyezkedtek el az ellenséges lövegek”.*⁵⁷

A 19. század végén az első tudományos igényű rekonstrukciók azon a feltevésen alapultak, hogy elég egy körzővel kimérni a térképen Mohács városától és a Dunától ezeket a mérföldeket, és már meg is kapjuk a magyar csatarend helyét. Ezzel az is egybevágott, hogy akkoriban még a mai Sátorhely települést tartották Földvár utódának, s feltételezték, hogy ott álltak a szultán ágyúi. Így az egymás mögött húzódó széles, párhuzamos magyar és török vonalak helyét a Mohácstól délre eső síkság legnagyobb nyílt, egybefüggő térségén, a Béga és a Borza patak medre közé helyezték el. Az ellenség vezérei pedig arról a később Törökdombnak nevezett kis magaslatról szemlélték volna a vidéket, ami a Mohács és Udvar közötti út mellett feküdt, és a néphagyomány szerint a szultán sátrát ültették fel rajta a csata idején. (Mostanra az út szélesítése és az erózió miatt már alig lehet észrevenni ezt a halmocskát, melyen

⁵⁷ Mohács, 149. o.

a szultán emlékére egykor kis épületet emeltetett az egyik budai pasa.)

Idővel azért mégiscsak szemet szúrt, hogy ezen a környéken nem lelni a Brodarics által emlegetett dombokat, így aztán felmerült, hogy a kancellár talán nem is olasz, hanem a jóval hosszabb magyar mérföldben adta meg az adatait. Művének alapos áttanulmányozása után az is kiderült, hogy a valós távolságokkal összevetve az ő mérföld adatai bizony igen pontatlanok. Az 1920-as évek gyökeres fordulatot hoztak, a kutatók most már elkezdtek tüzetesebben foglalkozni Brodarics szövegével. A régész Gergely Endre már 1924-ben felvetette, hogy Földvár falvát nem a korábban feltételezett helyen, hanem a síkságot övező dombvonulat környékén kellene keresni, Gyalókey Jenő hadtörténész már erre az elgondolásra alapozta a csata 400. évfordulójára megjelent írását. Ebben arra az újszerű felismerésre jutott, hogy I. Szülejmán serege állásainak a mohácsi mezőt délről környező dombság – az újabb irodalomban Szélestalpúnak nevezett völgy – tájékán kellett volna lenni. Így a magyar had felételezett helye a Béga pataktól délebbre, a Borza patak északi oldalára „csúszott”.

Az 1950-es évek végén újraindultak a kutatások, s hála a lelkes helyi lakosok megfigyeléseinek, előkerült az első két tömegsír. Az ezeket feltáró régész, Papp László azzal az elképzeléssel vágott neki a munkának, hogy régészeti módszerekkel véglegesítheti majd a csatatér topográfiáját. Az ő elgondolásában a Szélestalpú völgy és Majs község között feltárt, Brodarics Földvárával azonosított elpusztult faluhely kapta a kulcsszerepet. Papp klasszikus régészeti módszertannal végzett kutatásai azonban alig-alig hoztak kézzelfogható eredményeket. Az általa feltárt falu tűz általi pusztulása bizonyosra vehető, de az 1962-63-ban végzett feltáráskor konkrétan a harcokra utaló leletek onnan nem kerültek elő – a térség katonai vonatkozású leletanyagának

jelentős része ugyanis szórványlelet. A régészeti feltárások a nagyobb kiterjedésű tömegsírok felkutatása esetében sem váltották be a reményeket, mert eddig tulajdonképpen minden ilyen sír valamilyen földmunka eredményeképpen került elő. A mai mohácsi emlékpark területén feltárt sírokat Papp már megpróbálta felhasználni a csatatér újabb lokalizációjára, ő a magyar ágyúállásokkal, vagy a magyar tábor lemészárolt őrségével hozta összefüggésbe ezeket.

A csata 450. évfordulója alkalmából a Hadtörténeti Intézet szervezésében a Honvédség több hadtörténészt is elvitt egy terepbejárásra. Közülük Perjés Géza neve a legismertebb, aki elsőként összegezte a többiekétől függetlenül önálló tanulmányban elgondolásait. Ő minden eddiginél délebbre, a Borza patakon túlra helyezte a magyar állásokat. A király így a dombokhoz igen közel, az Eszékre vezető országút bal oldalán, a Szélestalpú völgygel szemben állt volna. Elődeitől eltérően Perjés a csata lefolyásában is nagy szerepet tulajdonított a terep adottságainak. Következtetései szerint ugyanis Tomori épp akkor akarta megtámadni a törököt, amikor a szultán csapatai nagy összevisszaságban próbálnak lekecmeregni a síkságot övező dombokról. Mivel I. Szülejmán hadműveleti naplójába minden alkalommal feljegyezték az esőket, úgy tűnik, hogy 1526-ban igen esős volt a nyár. Perjés feltételezte, hogy a talaj a csata napján is ázott volt, ami a magyaroknak kedvezett volna, mivel tovább nehezítette az ellenség járását az amúgy nem túl meredek domboldalon.

Ennek az elképzelésnek azonban számos támadható pontja akad. Ha a törökök valóban rohamtávolságon belül, azaz szinte a magyarok orra előtt ereszkedtek volna le széles csatarendben a síkságra, az aligha került volna el a magyar vezérek figyelmét. Csakhogy mire a délután közepén megindult a magyar támadás, a ruméliai hadtest már legalább egy-két órája tevékenykedett előttük, mégsem érte semmiféle támadás sem a lovasságát, amikor az a lej-

tőn bajlódott, de még a jóval nehezkesebben mozgó gyalogság, tüzéség és málha érkezése nem sarkallta cselekvésre a magyar sereget. Ehelyett Tomori épp akkor indult meg, amikor már az ágyúikat is felállították és kezdtek az új táborhelyen berendezkedni. Ennyi késést aligha okozott volna a magyar vezérek tanácskozása – mint azt Perjés feltételezte –, ha Tomoriék valóban arra készültek volna, hogy ők támadjanak elsőként.

Az 1990-es években meghonosodó új csatatér-kutatási módszerekkel végzett vizsgálatok nyomán is új elképzelések születtek. Négyesi Lajos arra a következtetésre jutott, hogy a sokat keresett Földvár valószínűleg egy a mai Majstól északkeletre fekvő falu nyomával azonosítható. (Arról a helyről a helybéli amatőr kutató, Szücs József már évtizedek óta gyűjtött a csatához köthető tárgyakat.) A csatához köthető, néhány fegyver- és csontvázlelet is a majsi völgy előteréből került elő, s Majstól keleti, északkeleti irányban több egykori település nyomára is rábukkantak a kutatók.

A szántáskor felszínre kerülő, vagy fémkereső segítségével felfedezett régi tárgyak értékelésével azonban sok gond van. Például Mohácson a csata emlékmúzeumában volt egy tárló a környéken talált fegyverek számára. Abban akad 17. századi régi kardmarkolat is, ami nyilván a felszabadító háborúk idején törött el a gazdája kezében, de látni egy szinte épen maradt 15. századi lovagkardot is. Hogy ez a kard már 1526 előtt is réges-rég a földben pihent, vagy féltve őrzött családi darab volt, amit a csata egyik áldoztának őse csináltatott, nem tudhatjuk.

Ilyen nagyméretű tárgyak azonban csak ritkán kerülnek elő. A hazai csatatér-kutatás úttörője, Négyesi Lajos szerint azért, mert *„ahol a döntő összecsapás zajlik, ott a csata után minden használható felszerelést összegyűjtenek a győztesek. A fegyverek és egyéb értékes tárgyak leginkább a menekülőktől származhatnak, amit a zsákmánygyűjtők nem találtak meg. Az összecsapás helyén a háború szeme*

marad vissza. Törött fegyverek, sarkantyúk, elszóródott apróbb tárgyak, és a tűzfegyverek elterjedésének korától nagyszámú ólomlövedék".⁵⁸ De még az eddig előkerült kisméretű tárgyak száma sem túl nagy, s a puszkagolyók kivételével nem lehet eldönteni, hogy harc vagy menekülés közben hagyták el őket. (Ha egy ólomgolyót kilőttek, s az becsapódott valahová, annak rendszerint nyoma marad a puha ólomban.)

Négyesi Lajos másik fontos érve a majsi völgy környéke mellett, hogy a vidék vízben gazdag, így inkább alkalmas lehetett a török tábor helyszínének, mint a Szélestalpú völgy előtere. Noha kételkedhetünk benne, hogy a terület akármelyik csermelye, patakja ki tudta-e elégíteni egy táborozó sereg vízszükségleteit, hiszen egyetlen ló napi vízadagja is 18–20 liter, mégis fel kell figyelni erre a szempontra, mert történészek nem nagyon foglalkoztak az ilyen „csip-csup” apróságokkal. Nem beszélve arról, hogy egyáltalán hol férhetett el a ruméliaiak tábora. A 17. század közepén Zrínyi Miklós egy 18 000 gyalogosból és 6000 lovasból álló tábor méretét 4560 × 1800 lábban, azaz nagyjából 1425 × 562 méterben adta meg. Ennél még a hasonló létszámú magyar sereg két tábora is nagyobb lehetett, mert a katonák több mint fele lovas volt, a lovaknak pedig több hely kellett. A feltételezhető létszám alapján egyedül a ruméliai hadtest táborának is nagyobbak kellett lennie ennél, így korántsem férhetett el akárhol. Ez pedig igencsak összekuszálja azoknak az elgondolásait, akik azzal számoltak, hogy a török sereg a dombról leereszkedve vert tábor. Minél délebbre feltételezte valaki ugyanis a magyar arcvonalat, annál kevesebb hely juthatott a ruméliaiak táborának a dombok aljában.

Még tovább növelte a kavarodást, hogy Papp és Négyesi kivételével szinte minden kutató abból indult ki, hogy a tö-

58 Négyesi Lajos: Hol volt Mohács? Élet és tudomány 59. 2004/35, 1101. o.

rök ágyúk Földvár falu előtt, a szultán hadseregének centrumában álltak, holott a török krónikák szerint ezek valójában Ibrahim hadának kellős közepén voltak felállítva, s amikor a harc kibontakozott, a ruméliei csapatokat a szultán kísérete és az anatóliai hadtest is jobbról kerülte meg, így a sokat emlegetett ágyúk tulajdonképpen a török balszárnyra kerültek. Emellett minden kutató azt feltételezte, hogy a Baranyavárról Mohácsra vezető út ugyanazon a nyomvonalon haladt, mint manapság, tehát Szülejmán hadának is erre kellett jönnie. A török kor végén készült térképvázlatok szerint viszont a 17. század végén ez az út Mohács után nem délre, a mai udvari határátkelő felé tartott, hanem Majs vagy Nyárád irányában délnyugat felé kanyarodott.

Ezzel azonban korántsem értünk a kérdések végére. Szinte minden kutató biztosra vette, hogy a török sereg még valamikor a csata előtt leereszkedett a síkságot övező dombokról. Egyetlen amatőr író akadt csak 1926-ban, aki Brodarics alapján olyan rekonstrukciót készített a csatáról, amelyen a török tábor ezeknek a domboknak a tetején kapott helyet. A lelkes, de valóban nem mindenben felkészült Halmay Barnát azonban a könyvéről írt recenziójában igen sommásan ledorongolta egy neves hadtörténész, mondván, *„ez pedig teljes lehetetlenség, mert tudnunk kell, hogy a csata nem a terasz tetején, hanem attól majdnem egyenesen északra, a Borza völgyében zajlott le, és a perem vonaláig nem is terjedt, annál kevésbé lehet azt magára a teraszra fölhelyezni.”*⁵⁹ Ezek után az vált a „szokásos” nézőponttá, hogy a Földvár falu körüli harcok mindenképpen a dombok alján, vagy jóval előttük zajlottak, Halmay elképzelése pedig feledésbe merült.

Holott Brodarics szövege mégis ezt a helyzetet tükrözi. A kancellár leírásában ugyanis nem szerepelnek nagyobb

59 Iványi Béla több jogos, de többnyire csak stilisztikai észrevételt tartalmazó könyvismertetése: *Hadtörténelmi Közlemények* 27. 1926, 384–385. o.

ellenséges csapatok a csata kezdete előtt a mohácsi síkságon. Azt írja „a nap nagyobb részét az ellenségre való vára-kozásban töltöttük; ez most nem küldött ki annyi előőrsöt ..., hanem mindaddig meghúzódott ama dombok mögött, két-ségben hagyván afelől, vajon a mieinket akarja-e azokba a szűk járatokba becsalni”, míg a dombokon „túl a törökök császára ütötte fel táborát”,⁶⁰ amiről a kutatók rögvest az előző, baranyavári török táborra gondoltak, s eszükbe sem jutott, hogy ezt talán a ruméliaiak készülő táborára is ért-hetnék. Még azt is sikerült kimagyarázni, hogy a leírás szerint miért csak a magyar támadási parancs kiadása után, azzal szinte egy időben látta meg Brodarics „az ellen-séges csapatok roppant tömegét, amint a velünk szemben magasló dombról lassan leereszkedik”.⁶¹

Miután Brodarics látta, hogy a harc kezdete után „az ellen-ség hátrálni kezdett, vagy a mieink rohamától elnyomatva, vagy azért, hogy minket az ágyúk elé csaljjon”, a magyar sereg tovább tört előre a nyomában, így később a harc „már nem azon a tágas síkságon, hanem éppen az ágyúk előtt”⁶² folyt tovább, vagyis üldözés közben a magyarok elhagyták a sík-ságot. Másutt azt írta, hogy „az ágyúk úgy helyezkedtek itt el, mint valami völgyben, ezért a mieinknek sokkal kevesebbet árthattak, mintha a síkon lettek volna, s inkább félelmet, mint kárt okoztak”.⁶³

Ez az elég homályos megfogalmazás is rengeteg talál-gatásra adott okot. Gyalóky Jenő már 1926-ban kategori-kusan kijelentette, hogy „nem szabad itt valami valóságos völgyet keresnünk, mert olyan azon a tájon [mármint az általa a csata színterének tartott területen] nincs is. Arra a hosszú és sekélyes horpadásra lehet csak gondolnunk, amely a felső terasz lábánál húzódik, s 2–3 méterrel van mélyeb-

60 Mohács, 149. o.

61 Mohács, 150. o.

62 Mohács, 150–151. o.

63 Mohács, 149. o.

*ben az előtte (északra) lévő földhullám tarajvonalánál.*⁶⁴ A kutatók később is beérték ezzel a magyarázattal. Mivel eleve kizárták a tereplépcső tetején való vizsgálódást, így fel sem merülhetett, hogy a már említett majsi völgynek van egy nem túl mély, délkeleti irányú nyúlványa is a dombvonulat tetején. Ha Ibrahim nagyvezír ágyúí és a janicsárok netán itt lettek volna, akkor a tüzérség helyzete szinte mindenben megfelelt volna a Brodarics – és Mária királyné – által leírtaknak. Így ugyanis „föld s fű”⁶⁵ rejtette volna a magyarok elől az ágyúkat, nem láthatták volna ezeket a dombok aljáról. Az ágyútűz sem árthatott volna az emelkedőn felfelé haladóknak, előttük, az ágyúállások előtt, a dombtetőn pedig elért volna a ruméliai lovasság is.

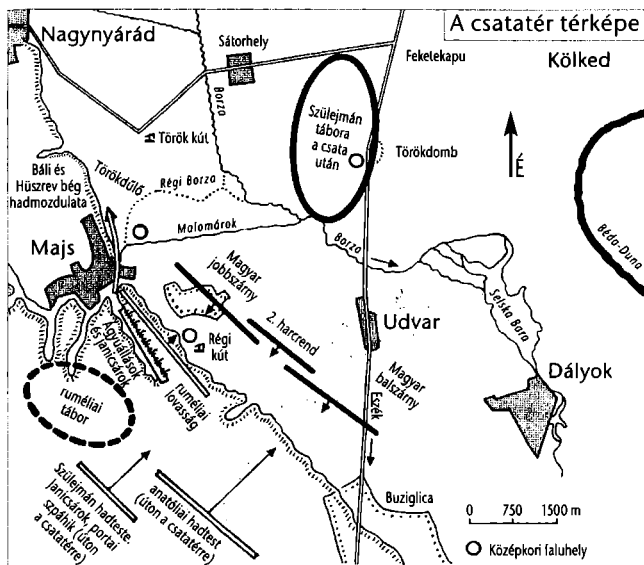
Ezzel azonban még nem tudjuk megmagyarázni a Földvár falura vonatkozó leírást. Brodarics latin szövegének ezt a részletét a sokak által használt 1903-as Szentpétery-féle fordítás úgy adja vissza, hogy „*a domb lejtőjének aljában egy kis falu feküdt templommal*”, Kulcsár Péter újabb fordításában viszont a latin szöveghez jobban igazodva az szerepel, hogy „*a dombról kis falucska ereszkedett alá egy templommal*”.⁶⁶ Ennek közelében, de nem tudni, hogy előtte vagy mögötte álltak a török ágyúk. Az észak-északkeleti irányból érkező Brodarics csak itt látta a janicsárok tömegét, akik a falun túl minden szabad területet elfoglaltak. Hogy mi volt mögöttük, csak találgatni tudjuk: a pápai követ jelentése szerint a török ágyúk egy erdőnél voltak felállítva, így talán az erdő fái és a falu házai közötti térségről esik szó a szövegben.

Ha tehát feltesszük, hogy a ruméliai sereg tábora, a janicsárok és tüzérség állásai nem a síkságon, hanem takarásában, a dombvonulat tetején voltak, mindjárt érthetőbbé válik, hogy a kancellár miért nem írt arról, hogy

64 Mohács, 314. o.

65 Mohács, 99. o.

66 Mohács, 149. o.

a török tüzérség és mátha a magyarok látótávolságán belül ereszkedett volna le a dombokról, és később csata közben miért a magyarok feje fölött szálltak el a török ágyúk lövedékei.

Természetesen felmerül a kérdés: vajon a dombok meredeksége és az eső nem akadályozta volna-e meg a magyarok rohamát. Helyszíni tapasztalataim és a korábbi irodalom alapján is úgy tűnik, hogy a domboldalak meredeksége önmagában aligha volt gátja annak, hogy a csapatok föl-alá mozogjanak rajta, hiszen a dombvonulat nagy részét még Perjés Géza sem találta erre alkalmatlannak. Arra nézve sincs adatunk, hogy a mohácsi síkon valójában esett-e az eső a csata előtti napokban. A szultáni napló ugyanis utoljára augusztus 24-én említ esőt, s nem tudhatjuk, hogy a felvonuló török seregtől több kilométerre északra is esett volna. Az meg ma már végképp kiszámíthatatlan, hogy a nyári melegben az esetleges régebbi esők után

mennyire száradhatott fel a talaj augusztus 29-én a délutáni órákra. Vagyis megítélhetetlen, hogy a csata napján volt-e sár a harcmezőn.

Tomori támad

1526. augusztus 29-én reggel a magyar sereg csatarendbe állt a Mohács melletti síkságon. A harcosok bátorítása végett a nádor és a király fedetlen fővel lovagolt végig a sorok előtt, hogy mindenki lássa, az ifjú király sem vonja ki magát a harcból, velük küzd majd a veszedelemben. Noha a régi vitézi szokások szerint a török csarkadzsik magányosan vagy kisebb csoportokban már reggeltől vívtak a magyarok bajnokaival, Brodarics szerint a magyar vezérek még is legfeljebb csak találgatni tudták az ellenfél szándékát. Délután két óra után azonban megváltozott a helyzet, amikor a magyar jobbszárnyon túl megpillantották egy ellenséges csapat lándzsáit. Tomori úgy vélekedett, hogy „*ezek vagy táborunkat megtámadni, vagy minket bekeríteni jönnek*”,⁶⁷ és a második harcrend jobbszárnyán álló, a király őrzésére rendelt lovasokat küldte ki, hogy derítsék ki, mi is történik a látóhatáron. Tomori parancsának állítólag csak vonakodva engedelmeskedett a király testőreinek parancsnoka, Ráskay Gáspár, de mivel maga a király sem utasította másra, végül mégiscsak ellovagolt embereivel. E döntés utóbb komoly szerepet játszhatott a király halálában, de valószínűleg Tomorinak akkor a király személyes testőrségén kívül valószínűleg már nem volt más mozgatható tartaléka, és az ellenség szeme láttára mégsem akarta megbontani saját csatarendjét. Ráskay csapata azonban alig néhány száz udvari huszárt számlált, így esélyük sem volt Báli és Hűszrev bég lovasaival szemben, bármennyire is vi-

⁶⁷ Mohács, 149–150. o.

tézől harcoltak a túlerővel. Vakmerő támadásuk még így is kettészakította Báli csapatát, de aztán megfordult a hadiszerencse, egyik kapitányuk, Kállay János is a törökök kezébe került. A kapitányt ugyan sikerült később kivágni az ellenség gyűrűjéből, de kemény harc után végül mégiscsak meg kellett hátrálniuk a huszároknak.

Délután három-négy óra tájban már sokak számára bizonyosnak látszott, hogy a török aznap már nem fog támadni, ezért Brodarics szerint több főember is azt javasolta a királynak, hogy térjenek vissza a táborba. A fővezérek azonban hevesen tiltakoztak, mert Tomori és Szapolyai tisztában voltak az ellenség felvonulásának rendjével és tudták, hogy valószínűleg még nem áll szemben a magyarokkal I. Szülejmán egész serege. Okkal hihették, hogy ha elhalasztják a harcot, és bevárják a szultán másnapi támadását, akkor legalább háromszoros túlerővel kell majd küzdeniük, és a jobbszárnyon túl felbukkanó ellenség látván azzal is számolhattak, hogy addigra már be is fogják keríteni a sereget. Ha viszont aznap a magyarok támadnak elsőként, tán megvívhatják addig a csatát, mielőtt még a szultán összes csapata felsorakozik ellenük.

Délután négy óra körül a király kiadta a támadási parancsot, megfújták a trombitákat, megszólaltatták a dobokat, és eldőrdültek a jeladó ágyúk is. Az akkori szokások szerint a támadás kezdetén kilőtték az összes ágyút – több csatában ennél több szerep már nem is nagyon jutott az ágyúknak –, de ezzel nem sok kárt tudtak tenni az ellenségben. Sokan hitték később, hogy a magyarok tüzérei egyszerűen rosszul céloztak, ám sokkal valószínűbb, hogy a ruméliai lovasság elővigyázatosságából már eleve lőtávolon kívül állapodott meg előttük. Ha a horvát bán katonájának, Jacomo Zaratinónak az elbeszélése igaz volt, és tényleg egy olasz mérföldre, azaz nagyjából másfél kilométerre álltak a ruméliaiak a magyaroktól, akkor ebből a távolságból aligha lehetett eltalálni a törököket. (A tábori tüzér-

ség maximális lőtávolsága – űrmérettől függően – még a 19. században sem sokkal haladta meg a másfél kilométert.)

A támadást Batthyány Ferenc horvát bán vezetésével a jobbszárny horvátországi és szlavóniai könnyűlovassága kezdte meg. Ha volt is ebben a csapatban nehézlovasság, például a bán bandériumában, a későbbi beszámolók egyértelműsítik a könnyűlovasság túlsúlyát. Brodarics leírása szerint a magyar támadás kezdetével szinte egy időben hatalmas ellenséges tömeg ereszkedett le a magyarokkal szemben lévő dombokról, I. Szülejmán naplója alapján valószínűsíthető, hogy ez valójában a ruméliai lovasság volt.

Nem tudni, hogy mennyi lovas lehetett a magyar jobbszárnyon, de a velük szemben álló, könnyűfegyverzetű ruméliai lovasok bizonyára nagy túlerőben voltak, ennek ellenére az első támadás meglepően sikeres lett. A magyarok megindulását látva állítólag az ellenfél is elsütötte ágyúit, és a lovassága is szembeszállt a támadókkal, de Batthyány vitézei kemény harcban végül megfutamították a ruméliaiakat, akik menekülés közben kénytelenek voltak kétfelé válni a saját összeláncolt ágyúik előtt, mivel a mögöttük felsorakozott janicsárok miatt nem futhattak egyenesen hátrafelé. (Később, a 17. század végén nem egyszer előfordult, hogy a menekülő lovasok egyszerűen legázolták bajtársaikat.)

Talán ez a hadmozdulat volt a csata egyik legjobban félreértett mozzanata. A csata után ugyanis több menekülő is azt állította, hogy a magyarok egy török hadicselnek estek áldozatául, és szántsándékkal „csalták” őket az ágyúk elé. A kutatók a török krónikákban is találtak hasonló részleteket. Ibrahim nagyvezír parancsnokai ugyanis azt javasolták vezérüknek, hogy az ő könnyebb fegyverzetű lovasaik inkább nyissák meg soraikat és térjenek ki a magyar nehézlovasság rohama elől, mintsem helyben állva próbálják meg feltartóztatni a támadásukat. A kétféle szöveg hagyományt összekombinálva élt tovább a török cselvetés története a történelemkönyvekben. Csak egyetlen

hadtörténész, Gyalóky Jenő gondolta végig, hogy egy ilyen mozdulat milyen ügyességet, fürgeséget kíván, és csak a kellő pillanatban, viszonylag rövid arcvonalon – és nem 2 kilométer hosszan – lehet pontosan végrehajtani. Az a látzólagos apróság is sokaknak elkerülte a figyelmét, hogy Ibrahim haditanácsáról írva a török krónikák meg sem említik az ágyúkat. Ezért az 1596. évi mezőkeresztesi csata leírásaihoz hasonlóan inkább az tűnik valószínűnek, hogy utólag mindkét oldalon egy ügyes hadicsellel próbálták megmagyarázni a történeteket. Mert ami a ruméliai futása után következett, cseppet sem vallott előre eltervezett, fondorlatos cselvetésre.

A törökök lövései ellenére ugyanis a szpáhikat üldöző magyarok és horvátok szintén eljutottak az ágyúig. Ezt az is megkönnyíthette – amit több keresztény forrás is állít –, hogy a török ágyúk ekkor még nem is voltak tüzelésre készen. A török krónikások szerint az összeláncolt ágyúkon a támadók sem tudtak áttörni, ezért inkább kitértek előlük, és a tüzérség végeinél álló szpáhikra vetették magukat. Egy másik szemtanú szerint nem minden menekülőnek sikerült kitérni a magyar roham elől, és azokat a törököket, akik a támadók és az ágyúállások közé „szorultak”, úgy vágta le a horvát bán lovasai, hogy a janicsárok és a tüzérek még csak segíteni sem tudtak nekik.

Dzselálzáde Musztafa krónikája szerint a keresztényeknek Ibrahim pasa zászlajának bal oldalán, a hatodik szandzsáknál sikerült áttörniük a szpáhik sorain. Ha Tomori képes lett volna kézben tartani a roham vezetését, most talán hátba támadhatta volna a janicsárokat, csakhogy a messés zsákmány reménye inkább a török tábor felé csalogatta a vitézeket. Egy részük el is jutott a ruméliaiak táboráig, miközben „*az előttük talált eszközöket zsákmányul ejtették, s a müszülmánok közül igen sok embert levágtak*”.⁶⁸

Mire azonban elértek idáig, a bán katonái igencsak megiritkulhattak, és soraik szétszilálódhattak. Ugyan Ibrahim seregének egy része már menekült, a futók a vereség hírért vitték a szultánnak, ám a szpáhik másik része szokás szerint idővel újrendezte sorait, s körbefogta a bán legmerészebb harcosait. (Hasonlóan alakultak az események, mint 1596-ban Mezőkeresztesnél, amikor a diadalittas keresztény had épp a szultán táborába való betörés után vesztítette el a csatát.) Számítani lehetett rá, hogy ha most nem jön erősítés, a túlerő előbb-utóbb győzedelmeskedni fog felettük.

A király megindul

Nem tudhatjuk, hogy a magyar vezérek vártak-e ekkora sikert az első rohamtól. A történetek láttán Tomori mindenestre hátraküldte a királyhoz Báthori Andrászt azzal az üzenettel, hogy *„az ellenség hátat fordít, a győzelem a miénk, az előnyomuláson a sor, és hogy támogassuk a mieinket, akik a megfuttatott ellenséget üldözik”*.⁶⁹ Mire azonban a második vonal nehézlóvassága csatlakozhatott volna a küzdőkhöz, már megkezdődött a magyar jobbszárny bomlása. Istvánffy úgy vélte, hogy a futás oka az volt, hogy addigra már eljutott a tábor elleni támadás híre a küzdőkhöz, s emiatt hátráltak meg sokan a jobbszárnyról. Báli és Hüsrev bég ugyanis nem maradt tétlen a király testőreinek megugraszta után, hanem egy akindzsi parancsnokhoz méltó módon megtámadták és kifosztották a magyar tábort. A két tábor védelmére csupán 2000 fegyverest hagytak hátra, a fegyvertelen szolgák sokasága meg könnyű prédának bizonyult, hiszen a támadás teljes készületlenségben érte a magyarokat. Gondos Illés, a király szakácsa már ura

⁶⁹ Mohács, 150. o.

vacsoráját készítette, mikor a rátörtek a rablók, s hiába próbálta magát a konyha nyárjaival védeni, levágták az öreg szakácsot. Lajos egyik udvari káplánjának nagyobb szerencséje volt, a ferences Antal doktor is keményen verekedett a király holmijának védelmében, egy csúnya sebet is kapott az arcán, ám egy kósza lóra felpattanva neki sikerült még időben kimenekülnie a táborból.

Istvánffyyn kívül viszont a többi beszámoló a magyarok megfutamodására egészen más okokat említ. Egy török fogságból szökött dalmáciai paraszt, Jurko Vladonovics szerint¹ az volt a jobbszárny futásának oka, hogy a rabok, gazdátlan lovak befogása, a halottak kifosztása elvonta a támadók figyelmét a harctól, s emiatt készületlenül érte őket a törökök tüze. Ennek a korántsem minden tekintetben szavahihető embernek – aki hazatérve azt állította, hogy a magyarok nyerték a csatát – a beszámolójára alapozta Perjés azt a feltételezését, hogy Tomori kitűnő haditerve azért szenvedett csorbát, mert a – szerinte – elhúzódo tanácskozások miatt eleve késve induló eredményes támadás után „nem mélyítették ki a sikert”.⁷⁰

Ez – Perjés véleményével ellentétben – aligha lephette meg Tomorit, aki határvidéki kapitányként biztosan jól ismerte vitézei szokásait. Csakhogy amióta a 18-19. században Európában létrejöttek a reguláris hadseregek, s szigorú fegyelem alá vetették a katonákat, alaposan átalakult a háborúról kialakított kép. Mivel a mohácsi csata résztvevőitől nem maradt fenn olyan leírás, ami bepillantást nyújthatna a kor könnyűlovasainak harci szokásaiba, engedjék meg, hogy ezúttal egy 17. századi lengyel vitéz emlékirataiból idézzük fel ezeket. A szerző az 1660-as évek elején, az oroszokkal vívott háborúban verekedett, de az általa megörökített harcok tán csak annyiban különbözhettek a korábbiaktól, hogy a lovasok időnként már pisz-

70 Perjés: A mohácsi csata, 237. o.

tolyt is süttöttek egymásra, ami Mohácsnál még nem volt szokásban.

„... vágta oda fakó tarhánon, aranyos lószerszámmal valami tejfelesszájú legényke cifra atlasz zsupánba ... felé fordulok, elállom az útját. Fialat, sima képű gyerkóc, keresztet tart a kezében és sír ... megsajnálta a legénykét, és azt is láttam, hogy egy halom muszka [orosz] rohan felém, innen is onnan is; féltem, hogy körbefognak. Nem akartam többet vesződni vele, megölni is sajnáltam ... csak a keresztet vettem el tőle, és kardlappal végighúztam a hátán. ... Élve akkor, abban a sűrű csatában, nehéz lett volna elvinni őt, hisz az egész menekülő muszka had ránk zúdult: a foglyot tartsa-e az ember, védekezzen vagy a fegyverét töltsé inkább? A kereszt, amit elvettem, nagyon szép volt; foglalatán vagy húsz aranypénz. ... Ha lett volna egy szolgalegényem, a legszebb lovakat válogathattam volna össze, mert csupa jól felszerelt lovas-tisztet vágunk ott halomra. Csakhogy a cselédség mindig akkor őrzi az urát, mikor az iszik, nem pedig mikor verekszik. Tisztnek meg nem igen illő lovat vezetni; ha nincs kire bízni, inkább nem viszi el, aki ad magára. De láttam, hogy más tiszt is viszi, amit lehet a mézszárlás után, fogtam hát én is egy szép fekete sávós oláh lovat ... Alighogy kiverekedtem magam a tumultusból, fut oda az apródom; átadom neki a lovat, hogy vigyázzon rá. Összelopkodott a zsvány mindenféle kacatot, semmire sem jó limlomot; ha pedig mellettem lett volna, szerezhetett volna atlaszokat, bársonyokat, lószerszámot, jó lovakat. Megláttam akkor távolabb a zászlónkat. Odafutok, hát alig áll körülötte hat ember; a többi zászló is mind assistentia nélkül. Aki csak él, mind szétfutott: ütnek, vágnak, üldözik a muszkát.”⁷¹

Minden bizonnyal ehhez a lengyel vitézhez hasonlóan a menekülő ruméliaiakat üldöző lovasok sem viselkedtek

71 Pasek, Jan Cryzostom: Emlékiratok. Máriabesnyő-Gödöllő, 2005, Attraktor, 93-95. o. A továbbiakban: Emlékiratok.

másként, hol verekedtek, hol meg a zsákmányt gyűjtögették. A rosszul fizetett, vagy épp fizetés nélkül katonáskodó vitézek szemében aligha volt megvetendő dolog a halottak vagy a foglyok kifosztása, épp ezért nehezen hihető, hogy akadt volna akkoriban olyan vezér, aki a terveit arra alapozta, hogy ilyesmi ügysem fog majd előfordulni.

Amit viszont Jurko Vladonovics az ellenség tűzfegyvereinek hatásáról mesélt, azt több más forrás megerősítette. Jacomo Zaratiño szerint a magyar támadás szerencsés időpontban kezdődött, mert a török ágyúk még nem voltak felkészítve, és az első lövéseket csak a nehézlövesség közeltekor tudták leadni. Bár sok beszámolóban kiemelt szerepet kapott a pusztító ágyútűz, Brodarics elég egyértelműen leírta, hogy ezek a lövések nem sok kárt tudtak tenni a király felvonuló csapatában. Ezért aztán a hazai kutatók hajlottak rá, hogy meglehetősen lebecsüljék az ágyúk jelentőségét.

A 16. század elején a várostromoknál már elengedhetetlen ágyúk a harcmezőn még igen nehezen kezelhető jószágok voltak. Machiavelli panaszkodott is rá, hogy milyen nehéz velük a rohamozó ellenséget eltalálni, hisz elég volt egy kis hiba az irányzásnál, s a lövedékek máris a támadók feje felett húztak el, vagy éppen jóval előttük a földbe fűródtak. Több száz évnyi gyakorlati tudás és komoly matematikai ismeretek felhalmozása kellett ahhoz, hogy az ágyúkból a 19. századra meglehetősen pontos fegyverek váljanak.

Az tehát, hogy a lövések kezdetben nem tettek komolyabb kárt a magyarokban, háromféle okra is visszavezethető. Az egyiket már Brodarics is említette: Tomori állítólag titkos megállapodást kötött a török sereg renegát keresztényeivel, s mivel ezek zöme a tüzérségben szolgált, szándékosan rontották el a lövéseket. De előfordulhatott az is, hogy a török tüzérek egyszerűen rosszul céloztak. 1687-ben Nagyharsánynál például több mint nyolcvan török ágyú ontotta tüzét a rohamozó keresztény gyalogosokra, a csá-

szári tisztek nagy megrökönyödésére mégsem tudtak komoly kárt tenni bennük, mert lövedékeik a fejek fölött szálltak el. Végül az is elképzelhetőnek tartható, hogy a dombtetőn húzódó sekély völgyben olyan volt az ágyúk helyzete, hogy csak a közvetlen közelükben tudtak hatékonyan működni, míg a csatamező távolabbi részeit épp a terep adottságai miatt nem tudták hatékonyan lőni.

Az első vagy a második világháború poklát megjárt katonahadtörténészek nem is nagyon tudták elképzelni, hogy harcedzett katonák pusztán az ágyúszóra megriadtak volna. Hiszen Magyarország semmivel sem maradt el más európai hatalmak mögött a lőfegyverek alkalmazása terén, 1526 előtt a magyar várakban már igen sok ágyút lehetett találni. (Még a szultánok katonái is a magyarok közvetítésével sajátították el a 15. században az összeláncolt ágyúszekerekből készült szekértábor, a tábur dzsengi használatát.) 1526-ban mégis az volt a helyzet, hogy a magyar sereg jelentős része a szó szoros értelmében aligha „szagolt puskaport”. Abban nincs is semmi meglepő, hogy a felkelő nemesek vagy a fegyverbe szólított parasztok nem voltak hozzászokva még az ágyúk dörejéhez, füstjéhez. Arra, hogy mit lehetett várni az ilyen alkalmi katonáktól, két korábbi epizód is rávilágít.

Amikor 1519-ben az országgyűlésen részt vevő nemesek szinte ostrom alá vették a budai várat, Tomori Pálnak elég volt katonái elszántságát megmutatni, s néhány ágyúval a levegőbe lövetnie, a támadók máris hanyatt-homlok menekültek a kapu elől. Hasonlóan zajlott az 1514-es parasztháborúnak az az epizódja is, amikor Sitkei Gotthárd, Pápa és Somló parancsnoka szétkergetett az Észak-Dunántúlon egy kisebb paraszthatat. Istvánffy szerint *„ravaszul, de jószágosan, hogy minél kevesebb vér folyjon, nem vasgolyókkal, hanem szalmával, zöld fűvel vagy ócska ronggyal és hasonló értéktelen holmival töltötte meg [az ágyúkat], s amikor mindkét fél kölcsönösen egymás látótávolságába ért, kilövette rá-*

juk. Erre olyan nagy rémület fogta el a félénkeket, s az ágyúk szokatlan hangjától úgy megijedtek, bár azoknak csak dörejük és füstjük volt, hogy anélkül, hogy összezsaptak volna, fegyvereiket eldobva, s megmenekülésük minden üdvét csak a futásba és a lábukba helyezve, rútul megfutottak”.⁷²

Tapasztalt katonáktól azonban nem várni ilyen viselkedést. Csakhogy figyelembe kell venni azt is, hogy Mohácsnál a horvát bán lovasainak egyszerre 150 ágyú dörejét, füstjét kellett volna elviselniük – az egyik tudósításban azt írták, hogy *„olyat még nem látott a világ”*.⁷³ (Machiavelli említett hadtudományi értekezésében többek között épp azzal érvelt az ágyúk használata ellen, hogy *„nincs még egy dolog, ami annyira akadályozná a látást, mint az a füst, amelyet a tüzéség idéz elő lövéskor”*.)⁷⁴

Az arányok érzékeltetésére érdemes megjegyezni, hogy az egyik legjelentősebb magyar végvárban, Jajcán is csupán 16 nagyobb és 3 kisebb ágyú és 4 tarack, valamint 28 működőképes szakállas puska volt 1493-ban. Azaz, ha a végvidéki harcokban használtak is lőfegyvereket, olyan dörejt, robajt, füstöt még nem nagyon tapasztaltak sem a vitézek, sem lovaik, mint ebben a csatában. A fentebb idézett lengyel emlékirat szerzője is így számolt be az ágyúk hatásáról: *„Istennek hála nem tettek nagy kárt bennünk, azon okból, hogy túl közel merészkedtünk az ágyúkhöz, s a golyók elsúvívtettek a fejünk fölött. Azért elesett bizony néhány emberünk, de azok, akik alól csak a lovat lőtték ki, mind élve menekültek meg, ... s hirtelen megsüketültek sokan, mert az ágyúkhöz olyan közel merészkedtek, hogy a nagy zaj és a lövedékek ereje megrontotta a hallásukat; nekem is több mint három hónapon által úgy zúgott a fejem, mint a méhkas”*.⁷⁵

72 A magyarok történetéből, 68–69. o.

73 Mohács, 112.

74 Machiavelli, Niccolò: A háború művészete. Fordította Majtényi Zoltán. 2001, Szukits, 97. o.

75 Emlékiratok, 109–110. o.

Azok között, akik nem szoktak hozzá mindehhez, szinte törvényszerűen kitört a pánik. Még a tűzfegyverek tömeges elterjedése után, a 16–17. században is gyakori jelenség volt, hogy a nagy egyéni szabadsághoz szokott mozgékony könnyűlovasok habozás nélkül elvágattak a veszélyesnek ítélt helyzetekből. A jobbszárny első menekülői közül kerülhettek ki azok is, akik a legkorábban viték a vereség hírére a budai udvarba. Ezért lehetséges az, hogy Burgio báró, a pápai követ szeptember 5-én írt levelében még csupán egyetlen magyar rohamról írt a csatában, aminek a végén a *„a rengeteg ellenséges ágyú látása a mieinket megdöbbsentette, és valósággal megbénította”,* és szerinte *„az egész csata nem tartott egy egész óráig”*.⁷⁶

A futók éppen útközben találkoztak a második vonal vérteseivel, akik épp az ágyúállások felé igyekeztek nekik segíteni. Brodarics szerint *„a király hadoszlopa pedig ugyanakkor előrevágtatott, már amennyire páncélos vitézek vágatni képesek”*.⁷⁷ A nehézlovasok nem is csak a páncélzatuk súlya miatt nem szoktak vágatni felvonuláskor, bár a hatalmas és drága harci lovak erejével sem ártott takarékoskodni, hanem mert a támadásuk ereje az összhangban, a gondosan elrendezett harcrendben volt. Az egymástól másfél-két méteres távolságban haladó vértések sorait alaposan összekuszálhatta a terep bármilyen egyenetlensége vagy az egyes lovak sebességének különbsége. (Amikor a vértések a harc hevében megfeledkeztek a csatarend fontosságáról, többnyire véres kudarcot vallott a rohamuk.)

Sajnos mind a mai napig nem tudni, hogy pontosan hová is igyekeztek a vértések. Az egyik török krónikás, Dzselaálzáde Musztafa ugyan azt írta, hogy a magyarok megkísérelték bekeríteni a ruméliaiakat, ám a magyar visszaemlékezések szerint a nehézlovasság így is a török

76 Mohács, 94. o.

77 Mohács, 150. o.

ágyúk és a janicsárok puskái elé került. Nehezen lehet értelmezni Brodaricsnak azt a közlését, miszerint alig tíz lépésre küzdött a király csapata az ágyúktól, mivel a kancellár szót sem ejt arról, hogy vajon az ellenséges tűz miatt, vagy esetleg a ruméliei lovasság maradékával, vagy valami más csapattal vívott közelharc miatt nem jutottak közelebb.

Az azonban bizonyosnak tűnik, hogy a törökök tüze jóval nagyobb kárt tudott tenni a vértésekben, mint az első ízben támadó magyar könnyűlovasságban. Azok ugyanis nem tartották magukat semmiféle harcrendhez, kis csoportjaik nagy rendetlenségben és igen gyorsan, sokszor vágtában rohamoztak, lovuk is apróbb volt, így összességében jóval nehezebb célpontot kínáltak. A szabályos rendben támadó nehézlovasságból viszont szinte minden harmadik megtermett vértésre jutott egy ágyú, és amikor ezeket rájuk sütötték „*micsoda zűrzavar támadt, itt egy fej repült, ott egy kar, amott egy kettétépett ló!*”⁷⁸ – mesélte később a csatáról egy cseh úr.

A tüzérségi tűz miatt végül a nehézlovak is kénytelenek voltak meghátrálni, sőt a török krónikás szerint egészen a Duna-parton maradt magyar balszárnyig húzódtak vissza. Egy cseh elbeszélő szerint ezután még kétszer újították meg a támadást az ágyúállások ellen, Brodarics viszont csak egy újabb rohamot említ, majd áttér a menekülés leírására. Okkal feltételezhető, hogy a második támadás azért nem szerepel leírásában, mert a kancellár ekkor már több társával együtt elhagyta a csatateret. Szerinte ugyanis a csata körülbelül másfél óráig tartott, csakhogy a harc a valóságban akkor még korántsem ért véget. (Igaz arra is gondolhatunk, hogy ekkora zűrzavarban még a mai emberek időérzéke is biztosan csődöt mondana, nemhogy az akkori embereké, akik különben is sokkal szabadabban bántak az idővel.)

A magyar jobbszárnyon valószínűleg a gyalogság tartott ki a legtovább. Lehet, hogy támadásuk valóban a lovassággal egy időben kezdődött, mint azt több hadtörténész is feltételezte, ám csak annyi bizonyos, hogy a csata során nem sokáig várakozhattak tétlenül, mert végül mégis az ellenség ágyúi elé kerültek, amit a kortársak alapvető hibaként értékelték. Csakhogy az összeláncolt ágyúk védelmére felállított janicsárokkal szemben még mindig a gyalogságnak volt a legtöbb esélye a sikerre. Lehetséges tehát, hogy épp azért vezényelték őket előre, mert látszott, hogy a lovasság nem bír az ottani ellenállással. Harcukról azonban keveset lehet tudni. Állítólag vagy száz szerzetes haladt a gyalogság élén, akik különböző kolostorokból érkeztek a sereghöz, s egy cseh beszámoló szerint saját zászlajuk alatt igen vitézül is verekedtek, amíg csak mindannyian el nem hullottak a harcban.

A török krónikák csak a gyalogosok pusztulásáról árulnak el egy keveset. A magyarországi török hagyományokat is ismerő Kjátib Mohammed Záim kiemelte, hogy a ruméliaiakat már-már végveszély fenyegette, amikor megérkezett az ellenség hátába küldött Báli bég csapata, és lemészárolta a magyar király gyalogságát. Bár ennek a leírásnak a hitelét utóbb több kutató is kétségbe vonta, mivel több isztambuli előkelőség írásából szinte teljesen kimaradt ez a mozzanat, más török források világosan leszögezték, hogy Báli bég lovassága a ruméliaiak ellen harcoló gyalogságot kerítette be. Kifejezetten hangsúlyos ez a részlet Ibrahim Pecsevi Magyarországon íródott krónikájában, akinek az apja, nagyapja ott harcoltak Mohácsnál Báli csapatában, így az is elképzelhető, hogy a családi emlékezet is megőrzött valamit az eseményekről, és a magyar jobbszárny pusztulását tényleg Báli katonái okozták.

Veszélyben volt-e a szultán élete?

Időközben újabb oszmán csapatok kapcsolódtak be a harcba, a menetben második helyet elfoglaló anatóliai hadtest is megérkezett a csatába, utánuk megérkezett a ruméliaiak jobbszárnyára I. Szülejmán is a kíséretével. Az újabb elleneséges csapatok érkezése mozgásba hozta az addig csupán várakozó magyar balszárnyat is. Perényi vitézei megrohanták az anatóliaiakat, és az egyik anatóliai szandzsákbég, Lütfi szerint ismételt rohamaikkal sikerült is legyőzniük az ázsiai szpáhik egy részét is, végül mégis visszanyomták őket. Egy cseh szemtanú így számolt be az ekkor kialakult helyzetről: *„a törökök három seregben harcoltak, a király támadása ugyan mind a két első harcvonalat szé úzte, s lovasaival utánuk nyomulva bennök igen nagy kárt tett és sokakat megölt, de ez a harcot nem döntötte el”*.⁷⁹ Ha hinni lehet ennek a cseh beszámolónak, Tomori ekkor még életben volt, és a menekülést javasolta a királynak. II. Lajos azonban inkább összeszedte a második vonal és a balszárny katonáinak maradékát, és ismét támadásba lendült. Ezúttal a kiszemelt célpont maga a szultán volt!

A szultáni napló szerint ekkor *„a janicsárok hadosztálya összesen háromszor-négyszer támadta meg puskatűzzel, és igyekezett visszaszorítani az alávaló gyaurokat”*⁸⁰, amivel a cseh beszámoló szerint is igen nagy károkat okozott a király csapatának. A korabeli vélekedések szerint az 1500 körül megjelenő, könnyebben kezelhető, pontosabb lövéseket lehetővé tevő új kézipuskák voltak a legveszedelmesebb fegyverek a harcmezőn. Ezeknek a körülbelül 100–120 centiméter hosszúságú, 2,5–3 kg súlyú, 13–15 mm-es kaliberű fegyvereknek a lövedékei – az elmúlt évtizedekben végzett kísérletek szerint – képesek voltak 100 méterről

79 Mohács, 123–124. o.

80 Mohács, 197. o.

több mint 9 cm-re befúródni a száraz fenyőfába. Ebből a távolságból átütötték az 1 mm-es, 30 méterről pedig már a 2 mm-es acéllemezt is, ennél vastagabb páncélt pedig ekkor még nem hordtak a vértések. A tűzfegyverek újszülött hatékonysága olyan problémát vetett fel, amire a kor nem tudott jobb megoldást a puskácsok lerohanásánál.

Erre a könnyűfegyverzetű lovasok voltak a legalkalmasabbak, mert a nehézlovasság ügetésben közelítette meg az ellenséget, és annak első soraitól csak 30–40 méterre ugratott vágta. Mivel a ló vágtaiban 10–11 métert is képes megtenni másodpercenként, a lövéseknek nagyon pontosan kellett a tüzet időzíteniük, különben még a nehézlovasság is szemvillanás alatt a nyakukon volt. Ha az első lövéseket még a távolabbi célpontra adták le, az újratöltésre már nem volt idejük, ezért több jel is arra utal, hogy már ekkoriban is szabályos sortüzeket adtak le.

A török miniatúrákon látható, hogy a janicsárok első sora még térden állva tölti a fegyverét, míg a második sor tüzel. A keresztény lovasság rohamát lehetőség szerint puskatűzzel kellett megállítaniuk, különben a janicsároknak nem sok esélye volt a hosszú lándzsákkal felszerelt vértésekkel szemben, hacsak nem valami jól megerősített állásban foglaltak helyet. A törökök ugyanis nem használtak olyan hosszú pikákat, mint amivel a nyugat-európai gyalogság nyílt mezőn is képes volt távol tartani magától a lovasokat. A janicsárok különféle szálfegyverei, a 2–3 méteres lándzsák, pallós és horgas alabárdok csak az emberember elleni harcra voltak alkalmasak, amikor a lovasok már betörték a sorok közé.

A ruméliaiak centrumában az összeláncolt ágyúk mögé állított, lóval szinte megközelíthetetlen janicsárok ezért voltak veszedelmesebb ellenfelek a magyar lovasok számára, mint a szultán kíséretében később érkező bajtársaik, akiknek már nem volt idejük elsáncolni magukat, így sokkal jobban ki lehettek szolgáltatva a király rohamának.

Ez alkalommal történhetett meg a csatának az a fontos momentuma, amit különféle megközelítésben – igaz, teljesen a jobbszárny támadásának leírásával összemosva több keresztény forrás is említ, és amiről Istvánffy írt a legbővebben: „A török testőrlovasság, mely [Istvánffy rekonstrukciója szerint] a csatát megnyitotta, hátat fordítani kényszerült, s hanyatt-homok rohanva, a janicsárokra zúdultak, akik a tartalék csatasorban várakoztak, úgyhogy közülük igen sokat a nagy erővel száguldó lovak összetiportak, mialatt a mieink nagy bátorsággal és erővel hátukba voltak. [...] És az első csatasor, a lovasság megfutamítása után, már a janicsárokat is kimozdította helyükből, s már nem messze harcoltak attól a helytől, ahol Szülejmán állott, a király odafutásával pedig mindjobban felújult a harc, de még a szultán testőrei közül is néhányat, kiket zulakokak neveznek, ugyanott lekaszaboltak.”⁸¹

A testőrlovasság jelenléte önmagában nem zárná ki, hogy ez az esemény valóban a magyar jobbszárny támadása alkalmával történt, ahogyan azt Istvánffy leírta, hiszen Ibrahim nagyvezír mellett is ott volt a szultán gárdalovasainak egy osztaga, csakhogy a török krónikások szerint Szülejmán akkor még nem tartózkodott a harctéren. Az utolsó roham leírásaiban viszont már nem kapnak szerepet az ágyúk, így vélhetőleg ezek a források mégis inkább azt az eseményt beszélik el, amit a török oldalon egyedül Kemálpaszazáde említett. Az ő krónikája szerint a csata vége felé hiába lőtték halomra a szultánt őrző janicsárok „a tigristermészetű, dühös elleniséget”, a magyarok egy része valahogy mégis áttört rajtuk, és három páncélos „ijesztő módon”⁸² a szultán előtt termett.

A keresztény források és a török krónika közti egybeesések nyilvánvalóak, így mégis inkább a csata vége felé történhetett az az utolsó kétségbeesett roham, amikor a ma-

81 A magyarok történetéből, 116–117. o.

82 Mohács, 218. o.

gyar vezérek megmaradt katonáikkal megkísérelték a szultán és kísérete elleni támadással döntésre vinni a harcot. Ezt a rohamot próbálták meg feltartóztatni a janicsárok, néhány támadó mégis eljutott a szultán féltve őrzött személyéig. I. Szülejmán nem volt gyáva ember, 1525-ben a saját kezével vágta le Isztambulban a janicsár lázadók főkolomposait, de itt már csak személyes testőreire számíthatott. A török szokások szerint ugyanis a szultánnak a csapatai mögött volt a helye, de onnan aztán nem mozdulhatott el egyikönnyen, még a lova lábára is béklyót raktak, nehogy az uralkodó esetleges menekülése pánikot keltsen katonái között. A birodalom urát a janicsárok legjavából összeválogatott szálás termetű testőrök, a szolakok állták körül. Ebben a 320 fős testőrségben csak az Oszmánok udvarában is ismert harcművészetek legkiválóbb mesterei kaphattak helyet, akiknek a janicsárok törvényei szerint *„a nyíl-lövés, a szúrás és a vágás a dolguk, valamint az, hogy ezt megtanítsák annak, aki nem tudja”*.⁸³ A díszes öltözékű csapat tagjai csupán íjjal és szablyával voltak felszerelve, s komolyabb páncélzatuk sem volt, legfeljebb egy sodronyinet viselhettek a dolmányuk alatt. Csak olyan vitézeket válogattak közéjük, akik a legtöbb harcossal ellentétben mindkét kezükkel virtuóz módon tudtak bánni az íjjal, így sosem kellett hátat fordítaniuk az uralkodónak. Ha II. Lajos utolsó rohama sikerrel jár, s a vértések tömegei átjutnak a janicsárok falán, ezek a gyalogos testőrök minden ügyességük dacára sem tudták volna megvédelmezni szultánjukat, de 3–4 lovassal azért könnyedén el tudtak bánni. Ez a maroknyi magyar vértés nem tudta megakadályozni, hogy a testőrök elpusztítsák a lovaikat, s hiába volt könnyű a mozgás a zárt európai páncélokban, a földre kerülő vitézekre a biztos halál várt a szolakok gyűrűjében.

83 A janicsárok törvényei. Fordította Fodor Pál. Budapest, 1989, 76. o. (Török-magyar Hadtörténelmi Emlékek 1.)

Szultáni testőr,
szolak európai
ábrázolása
Hans Weigel
fametszete

Ezután már általánossá vált a menekülés a harctérről, ám Dzselaáldáde Musztafa és Lütfi pasa szerint a katonák egy része még mindig szívósan harcolt tovább. Az utolsó harcképes magyar csapat – kitérve a szultán kísérete elől – az anatóliaiak ellen fordult, s oldalba támadta őket. Hiába verték vissza őket ismét, ez az elszánt csapat a végsőkig küzdve újból támadott. Ezek az utolsó rohamok teszik érthetővé azt, hogy a menekülők közül miért szorultak később sokan a magyar balszárnyhoz közeli Dunába, illetve annak mocsaras árterébe. (Az 1900-as évek vége felé a Duna kotrásakor elég sok fegyver került elő a mederből, ami egykor talán ezeké a vitézeké volt.)

A magyar balszárny gyalogságának tevékenysége nem ismert ebből az időszakból, a források hallgatnak róla, hogy részt vett volna az anatóliaiak elleni támadásokban. A horvát bán katonája, Jacomo Zaratino ugyan azt állítja, hogy a gyalogokat „a minden oldalról győzelemre törő tö-

rök lovasok lekaszabolták”,⁸⁴ és ez egybeesik a jobbszárny gyalogságának sorsáról szóló török forrásokkal, viszont ugyanez a vitéz azt is állította, hogy a külföldi zsoldosok „bataglione”-t, azaz egy nagy négyszöget formálva még jó ideig eredményesen ellenálltak az ismétlődő rohamoknak, és csak a janicsárok puskatüze tudott velük végezni. A lengyel zsoldosok olyan keményen veredtek, hogy hírük túlélte végzetüket: amikor 1528-ban Szapolyai János magyar király lengyel származású követe a nagyvezírral tárgyalt Isztambulban, a lengyel királyság erejéről szólva külön kiemelte, hogy milyen kiváló lengyel katonák harcoltak a magyarok oldalán Mohácsnál. A szultáni napló leírása mindenesetre a harc végén nagy mézárhlást sejtet, valószínűleg ekkor került fogságba a bekerített, később kivégzett hadifoglyok nagy része is. Noha I. Szülejmán a Velencei Köztársaságnak írt levelében mindössze két órára becsülte a csata időtartamát, a harcok még eltarthattak sötétedésig, s a szultán még akkor sem volt benne biztos, hogy vége a harcnak: *„A győztes szultán csaknem éjfélig lóháton maradt összes szolgálival”,* akik később ugyan leszállhattak lovaikról, *„de reggelig kezükben tartották a kantárszárát; sem a főbkek, sem a közemberek közül senkinek sem volt szabad a málhához menni”,*⁸⁵ azaz a nagy győzelem éjszakáján a szultán még mindig annyira tartott egy újabb magyar támadástól, hogy serege azon az éjszakán nem is vert táborn.

Sok magyar szakíró fel volt háborodva azon, hogy egy ilyen fontos csata csupán egy-két óráig tartott, holott Magyarország végromlása ennél nyilván többet „érdemelt” volna. Viszont kevesen ismerik a középkori csaták természetét: a híres 1525-ös páviai csata hajnali öt körül kezdődött, s hét órára a szinte győztesként harcba szálló franciák már mindent elvesztettek, még a királyuk is fogságba esett.

84 Mohács, 100. o.

85 Mohács, 197. o.

Pálosfalvi Tamás újabb vizsgálatai szerint Hunyadi híres nagy csatájában, Várnánál sem telt többé két óránál a király halála. Az igazi különbség az volt, hogy a Balkánon a magyaroknak nem volt hová menekülniük, s akik bevették magukat a megerősített táborba, azokkal másnap végeztek a szultán harcosai.

A mohácsi síkról azonban szerencsére könnyebb volt elmenekülni. A gyalogság ellenállása sokáig lekötötte a török lovasságot, majd eleredt az eső, így a futókat sem üldözték sokáig.

Mi is veszett Mohácsnál?

Egy állítólagos bécsi szemtanú szerint az első menekülőknek még arra is maradt ideje, hogy a tábor védő szekerek sorát megbontsák, s azokkal meneküljenek. A korabeli viszonyokhoz képest a magyar veszteségek így is szokatlanul nagyok lehettek. Brodarics 1526 őszén még csak 8000 főre becsülte a veszteséget, később azonban már arról írt, hogy a királyon és számos főúron kívül még vagy 500 tekintélyes nemes, legalább 3–4000 lovas, a magára hagyottan végsőkéig védekező gyalogságból pedig vagy 10 000 ember veszett oda. Ez már meghaladta a magyar sereg létszámának ötven százalékát, de a veszteségeket aligha vette bárki pontosan számba.

A kancellár által összeállított veszteséglista bizonyára tartalmazta a szultán táborában pár nappal később kivégzett körülbelül 1500–2000 hadifoglyot is, de a tábori személyzet, a harctér közvetlen közelében tartózkodók veszteségeit valószínűleg már nem. Márpedig ha hitelesnek fogadjuk el a 24 000 eltemetett magyar holttestről szóló török adatot, akkor abba a hadsereget kísérő „civiliek” veszteségeit is bele kell kalkulálnunk.

A veszteség tehát nagy volt, még ha arányaiban nem is fogható az 1396. évi nikápolyi, az 1444. évi várnai és az

1448. évi rigómezei katasztrófákhoz, amikor szinte tényleg az egész magyar sereg elpusztult a harcban. Mohács után sem volt, aki a menekülőket összeszedje, így az 1526. év egyik legnagyobb katasztrófája tán nem is maga a vereség volt, hanem az, hogy utána szétzüllött a sereg, s szinte teljesen védtelenül maradt az ország. Több száz fős lovass csapatok indultak toronyiránt hazafelé, mert nem volt, aki összegyűjtse a futókat.

Futás közben a Csele patak körüli ingoványba vezetett a király, s elesett mindkét fővezér is. Tomori levágott fejét később diadaljelként hordozták körbe a török táborban. Szapolyai György holttestét viszont sosem találták meg, pedig testvérbátyja, az új király, Szapolyai János is kerestette a harcmezőn. Szinte csodaszámba ment, hogy a köszvényes Báthori nádor egyáltalán túlélte a harcot. Estére az ő lova is kifáradt, s csak egy áldozatkész vitézének köszönhette, hogy üldözői nem tudták utolérni. Nem mindenki volt ilyen szerencsés. Tomorin kívül odaveszett a magyar főpapi kar jelentős része, Szalkai László esztergomi érsek, Perényi Ferenc váradi, Móré Fülöp pécsi, Paksy Balázs győri, Cseholy Ferenc csanádi, Palina György boszniai püspök, a bárók közül pedig Drágffy János országbíró. A király udvar fő tisztségviselői közül, akik a vértések első soraiban voltak kénytelenek farkasszemet nézni a török puskákkal, elesett Országh Ferenc, Korlátkői Péter, a lengyel származású udvarmester, Trepka András, Horváth Simon, a királyi pohárnokok vezetője, és a kamarások, Széchy Tamás, Perényi Gábor, Sárkány Ambrus, Pálóczy Antal, Frangepán Mátyás gróf, Bánffy Zsigmond, Hampó (Ernuszt) Ferenc, Batthyány János. Akadt olyan nemesi família, melynek több tagja is odaveszett, de volt olyan ősi nemzetség is, mint például a Kórógyiak, amely a mohácsi csatában veszítette el utolsó tagjait. A csata szinte lefejezte a közigazgatást, a főispánok, alispánok, tekintélyes köznemesek hiánya néhány hónapra anarchiába taszította az országot.

Mohács után

A szultán hadinaplója szerint soha Oszmán szultán ekkora győzelmet még nem aratott a magyarokon: miközben állítólag 24 000 ellenséges holttestet temettek el, a török veszteség állítólag csupán 50–60 főre rúgott. Nehezen hihető állítások ezek, hiszen a szultán tábornok sem engedte aznap éjszaka a katonáit. Nyilván attól tartott, hogy az egész sereg a ruméliaiakéhoz hasonló sorsra juthat, ha a magyarok mégis megújítják a támadásukat. Még napokig várakoztak a mohácsi mezőn Szülejmán hadai, a szultán az akindzsiknek is csak a csata utáni harmadik napon engedte meg, hogy portyázni menjenek.

Igaz, ettől kezdve nem volt megállás, jószerével az ország egész középső része lángba borult. Verancsics Antal évkönyve szerint még Somogyba, Zalába, Vasba és Sopron vármegyébe is eljutottak a portyázók. A szultán lassú menetben észak felé vonult, s I. Szülejmán szeptember 12-én bevonult a védtelenül maradt királyi várba. A vereség hírére Mária királyné az udvarral és a városi polgárokkal rögvést elhagyta Budát. A régi lakók közül csak a zsidók várták be a szultánt – állítólag az őrizetlen királyi várba zárkóztak, amíg a török előhad a környéket dúlta. Őket a szultán áttelepítette a birodalmába. I. Szülejmán nagy érdeklődéssel nézelődött a birodalom legrégebbi ellenfeleinek otthonában, meglátogatta a nyéki vadászkastélyt, de a jelek szerint esze ágában sem volt ekkor a magyar királyok székvárosát megszállni. Kifosztotta a palotákat, felgyújtatta Buda városát, és szeptember 25-én Pestnél átkelt a Duna bal partjára. Seregét két részre osztva a Duna-Tisza közét is kíméletlenül végigdúlta, október közepén – a korabeli becslések szerint – 200 000 fogollyal tért vissza birodalmába.

**Az özvegy Mária
királyné**
Karel Sichem
rézmetszete

Az ország mindezt szinte bénultan tűrte. A török támadás híre a Dunántúlon is pánikszzerű menekülést idézett elő, a vidéki emberek néhány helyen mégis megerősített táborokat építettek, s keményen ellenálltak a szultán martalócainak. A Pilisben Marótnál, a Mátrában, Bács várában és a Dél-Alföldön, a Duna mocsaraiban egyaránt elszánt ellenállásra találtak a támadók, Esztergom várát és Szabadka közelében egy hevenyészett táborát még sikerült is megvédelmezni ellenük.

Az erdélyi vajda óvatosan kitért a Tisza jobb partján dél felé tartó törökök elől, s csapataival Tokajnál várta ki a szultán távozását. Onnan hirdetett királyválasztó országgyűlést november 5-ére Székesfehérvárra, ahol a rendek egybehangzó akarattal Szapolyai Jánost választották királyukká. Mint ha csak a nagy Hunyadi Mátyás napjai tértek volna vissza, a nemesség örvendezett, hogy megszabadult a Jagellók „idegen” uralmától.

Pedig a büszke, független középkori Magyar Királyság napjai már meg voltak számlálva. Az elszigetelődött, elsze-

gényedett, védtelenné vált országot sem János király, sem a minden szépet és jót ígérő ellenkirály, Habsburg Ferdinánd nem tudta többé saját erejéből megoltalmazni. A szultán 1526. évi hadjárata minden jel szerint elérte célját, végérvényesen „*felmorzsolta és megapasztotta a magyar erőket*”.⁸⁶

Barta Gábor, Szakály Ferenc és Fodor Pál munkáiból jól ismerjük a következményeket: az ország trónviszályokba bonyolódott, s I. Szülejmán – noha a Habsburgokkal már nem bírt – az 1540-es és 50-es években könnyűszerrel meg tudta szállni az alföldi részeket, a keleti területeket pedig az Oszmánok vazallusává tette.

Ezután több mint százötven évbe tellett, míg fél Európa összefogásával sikerült végre kiszorítani az Oszmán Birodalmat Magyarországról.

Appendix: Hitek és tévhitek

Szapolyai és Frangepán hada

A mohácsi csatavesztés körül kerengő számos „legenda” egyike arról szól, hogy a csatában csak az ország hadainak kisebbik része volt jelen. Így vélekedett Nemeskürty István is, aki szerint *„Mohácsnál ugyanis mindössze annyi történt, hogy egy szedett-vedett, rosszul vezetett és begyakorlatlan sereget augusztus 29-én, egy zivatarral végződő tikkasztóan forró nyári délutánon megfutamítottak; ... A király eltűnt, nyoma veszett. Ez nagy tragédia. Mégsem vezetes, mégsem „vész”. Először is Buda elvileg védhető még. Másodsor pedig a Mohács felől Buda irányában lassan és óvatosan mozgó török hadat két oldalról két erős és intakt magyar sereg fenyegeti. Ha ez a két sereg kellő taktikával lecsap a törökre, megsemmisítő csapást mérhetne rá. Ez volt a helyzet szeptember elsején. Horvátország felől Frangepán Kristóf közeledett sebesen; vitéz és tapasztalt katona, aki Székesfehérvár környékén le is csap a törökökre. A Tisza partján, Szeged körül Zápolya János erdélyi vajda serege állt készenlétben.”*⁸⁷ Ugyan nem Nemeskürty, hanem a 17. században író Istvánffy Miklós volt tán az első, aki Mohács felé tartó 15 000-es horvát és 40 000-es erdélyi hadakat emlegetett, de sajnos ez a kiváló történetíró ez esetben bizonyosan tévedett.

A magyar sereg választott fővezére, Frangepán saját kezűleg írt leveléből tudható, hogy a csata napján még csupán 350 lovas volt mellette Zágrábban. Bár szeptember elején – Batthyány bánhoz hasonlóan – még ő is azt remélte, hogy akár 20 000 szlavón is fegyverre kel majd vele a török ellen, ennek a hadnak semmi nyoma a későbbiekben, Székesfehérvárnál is csupán 500 embere kapott

87 Nemeskürty István: *Önfia vágta sebéit*. Budapest, 1983, Magvető, 199. o.

bele a portyázó törökök utoljába. Tőle tehát túl sok félnivalója nem lehetett a szultánnak.

Jóval kevesebbet tudunk Szapolyai János hadáról. A korabeli történeti munkákban a legkülönbélebb számok szerepelnek serege nagyságáról, éppúgy találni 15- mint 40 000- ret. A vajda valóban jelentős katonaság felett rendelkezett, mert Erdélynek nagy létszámú védereje volt. A tartomány keleti határát őrző székelység ugyanis ekkor még fejeként szállt hadba, s a 16. századi becslések szerint akár 40-50 000 fegyverest is ki tudott állítani. Erdély határaitól délre azonban csak ezek fele volt harcra kötelezhető, ha pedig lakóhelyüktől nyugatra folytak a harcok – miután a határokat sosem lehetett védtelenül hagyni –, már csak minden tizedik telkes székely után kellett egy-egy zsoldost állítaniuk. Vagyis Szapolyai legfeljebb 5000 zsoldost vihetett volna magával a székelyek pénzén Mohácshoz. Hasonló nagyságú csapatokat mozgósítottak a szászok és a vármegyék is, de nem tudni, hogy időben táborba szállt-e mindenki. Ez az egyik lehetséges magyarázata annak, hogy miért állította az 1530-as években Várday Péter esztergomi érsek a pápa követének, hogy 5000-nél nem is volt több katona Szapolyaival, amikor Mohács felé igyekezett. A Ferdinánd király pártján álló érseknek nem állhatott érdekében az erdélyi sereg lekicsinylése. Hiszen amikor a csata után két királyt választott az ország, a Habsburg uralkodó hívei épp azzal igyekeztek János király jó hírét rontani, hogy bár az ő segítségével győzhetek volna a magyarok, ám ő a király vesztét akarta, s szántszándékkal maradt távol a csatától. Amennyiben az érsek mégis tévedett volna, és Szapolyai akár 15 000 embert is ki tudott hozni Erdélyből – nagyjából ekkora seregekkel háborúztak később az erdélyi fejedelmek a királyi Magyarországon –, nyilvánvaló, hogy a csata után ezzel a haddal már nem lehetett megszorogatni Szülejmán sokszorta nagyobb seregét.

Nagyon érdekes viszont, hogy a forrásokat jól ismerő Nemeskürty meg sem említette a harctér felé igyekvő cseh segélyhadat, pedig ezek is tetemes erőt képviseltek. Egy velencei kémjelentés szerint ugyanis augusztus végén több csapatban még több mint 10 000 cseh és lengyel vitéz igyekezett a király táborába. A vereség és a király halálának hírére azonban a cseh vezérek, akiket Lajos személyén kívül semmi más nem kötött a török elleni harc ügyéhez, nyomban hazaindultak katonáikkal. Joggal tarthattak tőle, hogy a trón megüresedése miatt újult erővel tör ki a belviszály, s minden katonára szükség lesz majd, ha a trónutódlásról kell döntenet Prágában.

Ezek után elég egyértelműen megállapítható, hogy az ország a legjobb esetben sem tudott volna heteken belül még egyszer akkora hadat kiállítani a török ellen, mint ami a csata után szétfutott. Így pedig a főváros, Buda védelme sem kecsegtetett volna semmi jóval. Ha Szülejmán komolyan ostrom alá veszi a királyi várat, annak felmentésére semmiféle sereg nem jöhetett volna, a régimódi falak mögött pedig még egy erősebb védősereg sem tarthatott volna ki túl sokáig.

Szándékosan késett-e az erdélyi vajda?

Szapolyai János 5000 – vagy 15 000 – embere csak akkor segíthetett volna az ország dolgán, ha még a harc kezdete előtt csatlakozni tud Lajos hadához. Ez azonban nem történt meg, s ezzel Szapolyai szinte mind a mai napig tartó vádaskodások egész sorozatát vonta magára. A nagyhatalmú erdélyi vajdáról sokan tudni vélték, hogy az ország legnagyobb birtokosaként titkon a magyar trónra pályázik, így személyét meglehetősen nagy bizalmatlanság övezte a Jagellók budai udvarában. Már 1526 tavaszán azt rebesgették, hogy Szapolyai lepaktált a törökkel, s ezek a vádak

Szapolyai János
Erhard Schön
fametszete

a vesztes csata és a király halála után tovább erősödtek, és a Szapolyai ellenében magyar királlyá választott Ferdinánd propagandájában csúcsosodtak ki. Miután János király 1529-ben valóban szövetségre lépett a szultánnal, s a Habsburgok nyomására még a pápa is kiátkozta, a törökbarát politika láttán sokan nyíltan és meggyőződéssel hirdették, hogy Szapolyai merő önzésből hagyta cserben királyát és az országot Mohácsnál.

Szapolyai védelmezői viszont az 1527-ben János király pártjára álló Brodarics kancellár beszámolójából merítettek ellenérveket. Az ő állítása szerint a király kezdetben úgy rendelkezett, hogy a vajda seregével vonuljon a tolnai táborba, de aztán mégis megmásította parancsát. Valószínűleg azért, mert Radu de la Afumați, Havasalföld vajdája – miután május közepén hódoló látogatást tett a szultánnál Drinápolyban –, titokban felajánlotta a királynak, hogy ha az erdélyi vajda egyesíti a hadát az övével, a Duna átkelve Bulgáriában együttes erővel hátba támadhatják a

szultánt. A király tanácsosai a tervet júniusban el is fogadták, és Batthyány Orbán királyi titkárt küldték a hónap végén követségbe Szapolyaihoz és a havasalföldi vajdához, hogy megtárgyalják a részleteket. Valamilyen okból utóbb mégis megmásították a szándékukat Budán, és július közepén egy újabb követet küldtek Batthyány után az erdélyi vajdához, hogy maradjon az eredeti terv és mégis jöjjön inkább Tolnára az erdélyiekkel.

Szapolyai zavarosnak találta az egymásnak ellentmondó parancsokat, és nem találta jónak a Bulgária ellen intézendő támadás tervét sem. Bár többször hadakozott már sikerrel Radu oldalán Havasalföldön, késeinek és veszélyesnek is találta a bulgáriai hadjáratot. Ami nem is csoda, hisz még Budára is eljutott időnként a híre, hogy a szorongatott román vajdák milyen készségesen segítenék a törökök támadását, ha a szultán Erdély ellen készülne. (Volt, aki még Szapolyai fejét is felkínálta Szülejmánnak.) Az erdélyi vajda elküldte hát egyik hűséges emberét, Basy Györgyöt, hogy egyértelmű parancsot kérjen a királytól, hogy merre induljon. Időközben a szultán is gyanút foghatott, mert túszként magához rendelte Radu fiát. Mire július végén a király egyértelművé tette, hogy Szapolyai induljon hozzá az útjába eső vidékek katonaságával, már az egész bulgáriai terv kútba esett.

Akármit is remélt a vajda Basy útjától, mindenképpen a követ lelkére kötötte, a király ne vállaljon csatát nélküle! Mégis csak augusztus 15-ére hívta össze az erdélyi hadakat Tordára, miközben ő maga augusztus közepén már kedvenc magyarországi birtoka, Tokaj környékén gyűjthette a katonákat. A forrásokban szereplő adatokat összefűzve úgy tűnik, hogy az erdélyi sereg egy része talán nem is a korábban feltételezett úton, a Maros völgyében hagyta el Erdélyt, hanem a Kolozsvár, Várad irányban haladt.

Ha a király meg tudja fogadni Szapolyai tanácsát, s augusztus végén ki tud térni az összecsapás elől, minden-

képpen kénytelen lett volna észak felé húzódni. A vajda csak Mohácsnál jóval északabbra tudott volna egyesülni vele. Amikorra a hadi helyzet tisztázódott, a vajda hadai igyekezhettek mihamarabb egyesülni a királyi táborral, és a csata napján már Szeged közelében álltak. Tekintettel a közel 400 kilométeres távolságra és arra, hogy az augusztusi tordai gyülekező és a csata között csupán két hét telt el, elképzelhető, hogy Szegedhez már csak az erdélyi had lovasága tudott eljutni.

Ekkorra Szapolyai számára is nyilvánvalóvá vált, hogy katonáival már nem tud a csata előtt megjelenni a király táborában. Ezért kocsira ülve legalább saját maga megpróbált eljutni Lajoshoz. Ez a furcsa epizód Brodarics elbeszélésében talán nem tűnik önmagában hitelesnek, csakhogy más cseh urakról is fennmaradt egy hasonló beszámoló. Ők katonáikat hátrahagyva Bécsből siettek gyorskocsin a magyar sereghez, így Szapolyai megkésett utazása is hitelesebbnek tűnik. Várday Pál egri püspök igazoló levele, amit azért kért a királytól, mert az nem sokkal a csata előtt feladatot adott neki és elküldte a táborból, arról tanúskodik, hogy az urak tisztában voltak vele: aki személy szerint nem lesz jelen a harcban, elveszti becsületét az emberek előtt.

Hogyan halt meg Lajos király?

Szapolyai szándékos késését azért is utólagos okoskodásnak tarthatjuk, mert a magyarok vereségéből semmi haszna nem származott volna. A király halála, ami őt a magyar koronához juttatta 1526 őszén, nem volt előrelátható, sőt még a harc után sem tűnt valószínűnek. Augusztus 29-e után I. Szülejmán még éppúgy Lajost kereste, mint Frangepán Kristóf, vagy Mária, a felesége. A mohácsi csatavesztés hírére Budáról elmenekülő királynét Neszmélyen érte utol a sziléziai Czettritz Ulrik királyi kamarás Lajos halálhírével.

A Mária mellett tartózkodó pápai követ az elsők között számolt be a kamarás tudósításáról: *„menekülés közben elérték a Duna egy kicsi ágacskájához, de mikor át akartak kelni, a király lova megbokrosodott, felágaskodott a vízben, őfelsége pedig, kinek nehéz volt már a páncél, s fáradt is volt, leesett, és belefulladt abba a patakba. Mikor Aczél István látta, hogy a felség veszedelemben van, utánaugratott, de ő is megfulladt. Vannak ugyan, akik azt állítják, hogy a király tovább is eljutott, mint addig a patakig, amelybe a kamarás szerint belefulladt, de azért sokkal hihetőbb az előbbi magyarázat, mert a csata napja óta már egy hét eltelt, s őfelségéről még mindig nem hallani semmit. Ha életben volna, akkor hírt is kapunk róla.”*⁸⁸

Ebben bizakodott Mária is, de mivel az uralkodó hetek múltával sem bukkant fel, a török had elvonulása után Sárffy Miklós győri kapitány társaságában visszaküldte Czettrit a király holttestének felkutatására. Sárffy fennmaradt levele szerint a kamarás kétségkívül igazat mondott, az ő útmutatásával könnyen meglették a király fegyvereit és lovának tetemét. A küldöttek a közelben megtalálták Lajos lengyel származású udvarmesterének, Trepkának a holttestét is, és végül egy sírhalom alatt Lajos testére is rábukkantak.

Ez volt az a momentum, ami azután rengeteg találgatásra adott okot. Ki és miért temette el a halott királyt?

A király egyik udvari papja, Szerémi György hallomásból úgy tudta, hogy az uralkodónak sikerült a két fővezérel együtt elmenekülni, de a csata utáni éjszakán az erdélyi vajda testvére, Szapolyai György dühében meggyilkolta a vereség miatt. Ennek nyomán valóságos kis ütközet alakult ki a két vezér, Szapolyai és Tomori között, amiben mindketten életüket veszítették. Szerémi szerint e szégyenletes cselekedeteket próbálták leplezni azzal, hogy Lajos

testét egy szál ingbe öltöztetve visszacsempészték a mocsár közelébe, és ott eltemették. Amikor az udvari pap elbeszélésére rátaláltak a történészek az 1840-es években, hatalmas izgalom lett úrrá az olvasóközönségen, még ásatásokat is végeztek a két vezér maradványainak felkutatására. Emiatt sokan még ma sem hisznek a király balesetéről szóló forrásoknak.

Ha valaki manapság ellátogat a Csele-patak hídjához, ahol emlékoszlop őrzi az elhunyt király emlékét, alig-alig tudja elhinni, hogy egy nyolc-tíz éves kora óta páncélviseléshez szoktatott, életerős ifjú az ott látható, csöndesen csordogáló vizecskébe fulladt volna bele. Időközben azonban a Duna elmosta a patak egykori torkolatát, és a vízszabályozás is teljesen átalakította a táj egykori vizenyős, mocsaras területeit, így a mai látvány aligha képes felidézni az esemény egykori helyszínét.

A kétkedőket az sem tudta meggyőzni, hogy több törvényszéki orvos szakértő is vállalkozott rá, hogy orvosi szemszögből vizsgálja meg a II. Lajos megtalálásáról szóló beszámolót. Kenyeres Balázs egyetemi tanár véleménye is azt támasztotta alá 1926-ban, hogy hat héttel a halál beállta után a király testének állapota igazolta, hogy a halál oka vízbefűlés volt. A király túl fontos személy volt ahhoz, hogy ne nyomoztak volna halála körülményei után, így első eltemetőinek kiléte sem maradhatott titokban. Verencsics Antal esztergomi érsek (1504–1573) történeti iratai között maradt fenn egy rövid írás, ami évkönyvszerű tömörséggel számol be a 16. század első felének eseményeiről. Eszerint a király testét eredetileg egyszerű halászhok rejtették el, hogy a török meg ne találja.

Ezt az állítást támogatja az az 1527. június 4-én kelt oklevél is, amiben az áll, hogy *„Báthory István, Magyarország nádora és a kunok bírása ezennel tanúsítjuk, hogy nemes mlatoviti Horváth Márton néhai felséges Lajos király úrnak a pecsétgyűrűjét – amelyért felséges Mária királyné úrnő*

*a Miklós mester, pécsi kanonok pecsétje alatt kelt írással őt küldte el a közelmúlt napokban azokhoz a jobbágyokhoz, akik néhai Lajos király úrnak az öltözékét a mohácsi mezőről magukkal vitték – jelenlétünkben hűségesen átszolgáltatta a királyné öfelségének, amelyet azután öfelsége a tanácsos urak jelenlétében szétvágatott.”*⁸⁹ Vagyis a király pecsétgyűrűjének felkutatása azért járt sikerrel, mert nyomára bukkantak azoknak a jobbágyoknak, akik magukhoz vették a király holttestén talált értékesebb holmikat. Joggal gondolhatjuk, hogy ezek az emberek találták meg első ízben a páncélba burkolt holttestet, amit lecsupaszítása után el is temethettek.

Noha a törökök sem hagytak egyértelmű leírásokat az esetről, abban a krónikások egyetértettek, hogy II. Lajos valamiféle mocsárba veszett. (1528-ban maga Ibrahim nagyvezír is úgy tudta, hogy a királynak valami sekély víz lett a veszte.)

A mohácsi tömegsírok

Amikor az 1950-es években Magyarország épp a harmadik világháborúra, de legalábbis egy komolyabb összecsapásra készült déli szomszédjával, Jugoszláviával, a hadsereg ismét a mohácsi síkságon akarta megállítani az ellenséget. Harckocsi-akadályokat, lövészárkokat ástak, s közben sok haszontalan régi csontra is rábukkantak. Akkor ez nem érdekelt senkit, de néhány helybéli jól megjegyezte a helyet, és megmutatta Papp László régésznek, aki 1959–60-ban feltárta az első két tömegsírt. A csata 450. évfordulója alkalmából ezek körül alakították ki a ma is látható emlékparkot, s a tereprendezési munkáknak köszönhetően

89 Prokopp Gyula: II. Lajos király pecsétgyűrűje. Vigília, 32. évf. 1967/8, 527. o.

három újabb tömegsír került elő. A becslések szerint 6–700 holttestet rejtenek a sírok, amikben a csontokon, némi német aprópénzen és az alsóruházathoz tartozó kapcsokon kívül alig találtak egyebet, ami arra utal, hogy eltemetőik a sírhatétel előtt előbb elég alaposan kifosztották az elhunytakat.

A sírok fekvése számos találgatásra adott okot: Papp László tanulmányaiban hol a magyar ágyúállásokkal, hol a magyar tábor lemészárolt őrségével vagy a menekülőkkel hozta összefüggésbe a leleteket. A sírokból feltűnően nagy számú, törzsétől elválasztott koponya került elő, és némelyiken igen súlyos sérülés nyomait írták le az antropológiai vizsgálatok.

A lefejezett holttestek arra engedtek következtetni, hogy a törökök csata utáni győzelmi ünnepének szomorú nyomaira bukkantak a régészek. A harc utáni második napon ugyanis Szülejmán díszelgő csapataitól körülvéve ünnepélyes tanácskozást tartott vezéreivel, miközben a török katonazenekarok, a mehterek játszottak a győzelem örömeire. A csatában dicsőséget szerző parancsnokokat kitüntették, a magyaroktól elnyert zászlókat fejjel lefelé a földbe szúrták, és a táborból összegyűjtött összes férfikorúnak számító foglyot, 1500–2000 embert, beleértve 13–14 éves fiúkat is, ünnepélyes keretek között lemészárolták. A kivégzetteket nem temették el rögtön, a levágott fejekből régi keleti szokás szerint győzelmi jelként gúlákat raktak, s a testeket is az enyészet prédájául hagyták a nyílt mezőn.

Papp László végül mégsem hitte el, hogy a török táborban lemészárolt szerencsétlen foglyok sírjaira bukkant rá, mert úgy vélte, hogy a sok levágott fej a sajátos török „harcmorból” eredeztethető. Ennek szerinte az volt a célja, hogy „a kiváló acélpengéjű, borotvaéles görbe karddal az ellenség fejét lecsapják”.⁹⁰ A harc hevében azonban egyáltalán nem

90 Mohács emlékezete, 465. o.

lehetett könnyű dolog levágni egy fejet. Ezzel a hóhérok még védtelen áldozatok esetén is felsültek néha. A kísérleti régészet vizsgálatai és az orvostudomány megállapításai szerint igen nagy szerencse kell hozzá, hogy a penge épp két csigolya között haladjon át, különben pedig aligha sikerülhet egy ilyen bravúros vágás. Viszont elég jól ismerjük a törökök – ma már elborzasztó – „fejgyűjtési” szokásait.

A szultán harcosai gyakorta még csata közben fejezték le megölt ellenségeiket, mert ezekkel a trófeákkal bizonyították vezéreik előtt vitézi rátermettségüket. Ezért döbönt meg a csata egyik cseh szemtanúja azon, hogy a menekülés közben látott holttestek között milyen sokaknak hiányzott a feje. Az észak-amerikai indiánok skalpgyűjtéséhez hasonló, igen régi steppei hagyományról volt szó. Így jártak el 1278-ban a dűnrkurti csata előtt a magyar király szolgálatában álló kun harcosok is, amikor a magyarokkal szövetségben álló Habsburg Rudolf lábához szórták a levágott csehek fejét. A török hadak még a 17. század végén is űzték ezt a szokást. Amikor 1687-ben a győztes nagyharsányi csata közben a keresztény csapatok behatoltak a törökök állásaiba, világosan fel lehetett ismerni a török főparancsnok helyét az összehordott fejek sokaságáról. Ezért aztán mégis inkább az tűnik valószínűnek, hogy a tömegsírokban a csata közben, már holtuk után lefejezett áldozatok, vagy az utóbb kivégzett foglyok maradványai pihennek, így Papp feltevéseivel szemben a sírok helyéből nem nagyon lehet a csata eseményeire, helyszínére következtetni.

Válogatott bibliográfia

Barta Gábor: *A Sztambulba vezető út*. Budapest, 1983, Magvető (Gyorsuló idő)

Lukinich Imre szerk.: *Mohácsi emlékkönyv, 1526*. Budapest, 1926, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Kalous, Antonín: Elfeledett források a mohácsi csatáról. Antonio Burgio pápai nuncius jelentései és azok hadtörténeti jelentősége. *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. évf. 2007. 2. sz. 603-622. o.

Katona Tamás szerk.: *Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei*. Válogatta Kiss Károly. 2. bővített kiadás. Budapest, 1979, Európa

Kosáry Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Budapest, 1978, Magvető (Gyorsuló idő)

Kulcsár Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, 1981, Gondolat (Magyar História)

Perjés Géza: *Az országút szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben*. Budapest, 1975, Magvető (Gyorsuló idő)

Perjés Géza: *Mohács*. Budapest, 1979, Gondolat

Rúzsás Lajos – Szakály Ferenc szerk.: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó

- Szabó János, B.: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”
I. rész. A magyar királyság hadserege 1526-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. évf. 2004. 2. sz. 448–450. o.
- Szabó János, B.: A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”
II. rész. A magyar hadsereg a mohácsi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. évf. 2005. 3. sz. 573–632. o.
- Szabó János, B. szerk.: *Mohács*. Budapest, 2006, Osiris
(Nemzet és emlékezet)
- Szakály Ferenc: *A mohácsi csata*. Budapest, 1975, Akadémiai
Kiadó (Sorsdöntő történelmi napok 2.)
- Varga, Szabolcs: Az 1527. évi horvát–szlavón kettős „király-
választás” története. *Századok*, 142. évf. 2008. 5. sz.
1075–1134. o.
- Zombori István szerk.: *Közép-Európa harca a török ellen
a 16. század első felében*. Budapest, 2004, Magyar Egyház-
történeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Eccle-
siastica Hungarica Alapítvány

Képjegyzék

9. oldal / II. Lajos

Hieronimus Wirix rézmetszete, 1536 k.

MNM TKcs. 2847-8.

14. oldal / A mohácsi csata emlékérmé II. Lajos és Mária
portréjával

Kristof Fuessel, 1530 után

MNM Éremtár, jelenleg az állandó történelmi kiállításon

21. oldal / I. Szülejmán

Augustino Veneziano (Musi) rézmetszete, 1531

MNM TKcs, 3915.

65. oldal / VII. Kelemen pápa

A magyar nemzet története. 5. köt. Bp., 1897. 39. o.

67. oldal / V. Károly

Barthel Beham rézmetszete után Pierre Lombard

MNM TKcs. 9099.

Az eredeti: A magyar nemzet története. 5. köt. Bp.,
1897. 114. o.

69. oldal / I. Ferdinánd

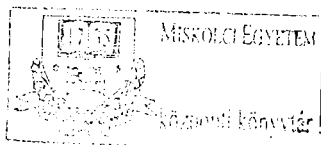
Barthel Beham rézmetszete, 1531

NMN MTKcs. 6608.

74. oldal / Török lovasok

Daniel Hopfer rézkarca

MNM MTKcs. 330/d

93. oldal / Magyar huszár a 16. század elején

(Szablya hüvelyének vésete)

MNM Fegyvertár, Ltsz. 55. 3539.

98. oldal / Könnyűfegyverzetű magyar puskás

(Radák Balázs és testvéreinek címere, 1514)

(Mohácsi emlékkönyv. Szerk. Lukinich Imre. Budapest, 1926. 95. o..)

105. oldal / Frangepán Kristóf

1518

OSZK Apponyi, H 131.

131. oldal / Török janicsár

Hans Weigel fametszete

MNM MTKcs. T. 9722.

159. oldal / Szultáni testőr, szolak európai ábrázolása

Hans Weigel fametszete

MNM MTKcs. T. 9723.

164. oldal / Az özvegy Mária királyné

Karel Sichem rézmetszete

MNM TKcs. 5610.

169. oldal / Szapolyai János

Erhard Schön fametszete

Geisberg, M.; The German Single-leaf Woodcut:

1500–1550. IV. New York, 1974. 1246

(Szakály Ferenc: Vesztőhely az út porában, 9. kép)

☆ 1895. - 04. 11 07 04

Szabad királyi város

●
Város

★
Város várral

○
Mezőváros

◇
Mezőváros várral

◆
Vár

⊕
Vár ostrom alatt

→
Magyar seregek

→
Szülejmán serege

→
Nagyvezér serege

Török portyázások területe

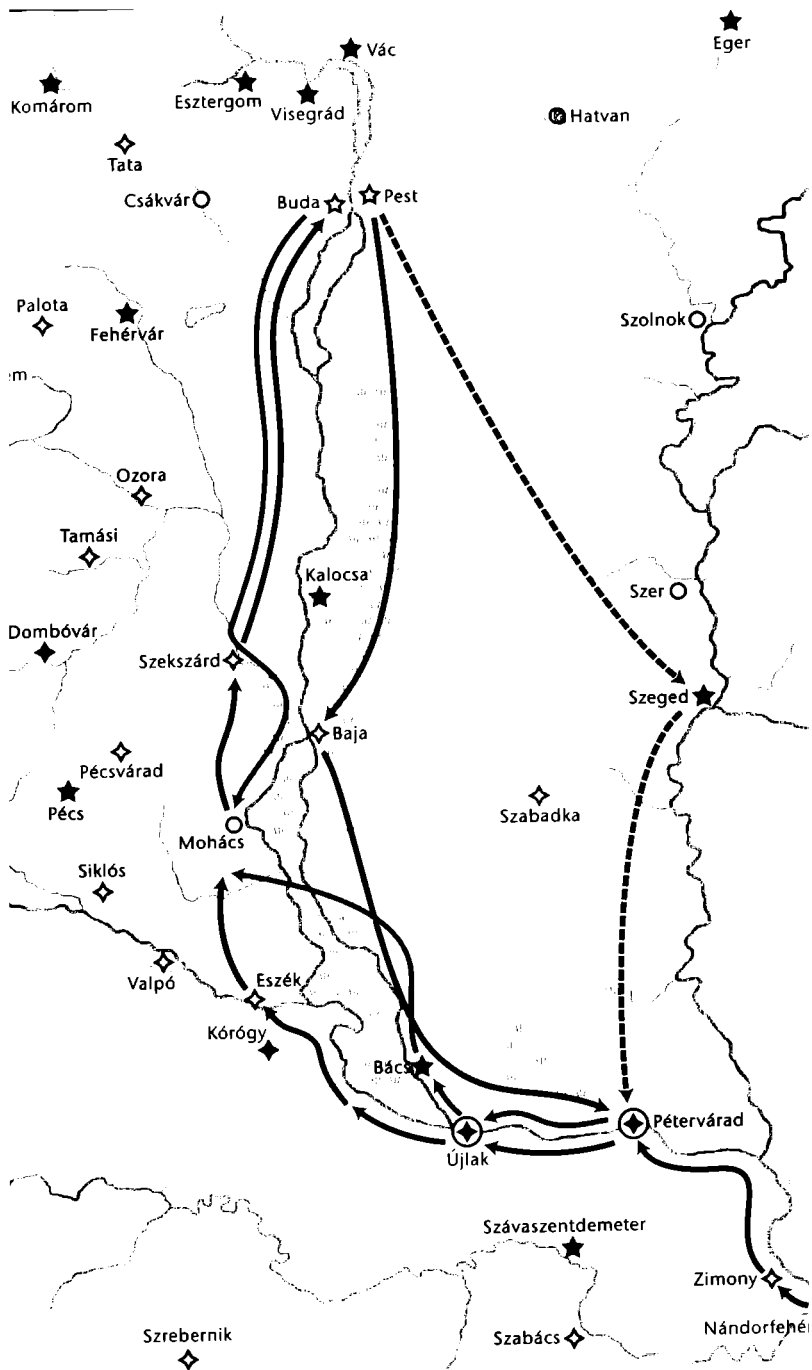
Mocsaras terület

W W W W
W W W W
W W W W
W W W W

Mocsaras terület

AZ 1526 ÉVI MAGYAR-OSZMÁN HÁBORÚ

Az 1526. évi mohácsi csata az egyik legismertebb esemény a magyar történelemben. Könyvünk bűnbakkérés helyett igyekszik érthetővé tenni az előzményeket, a 16. század eleji Magyarország és az Oszmán Birodalom helyzetét, háborúságuk természetét, valamint I. Szülejmán szultán sokat vitatott szándékait is. E kis kötet számos, rég meggyökeresedett közkeletű tévedésre, félreértésre is felhívja a figyelmet, és az eddigieknél világosabb és izgalmasabb képet ad a több mint 300 évig tartó török–magyar háborúk történetének egyik legfontosabb időszakáról, a magyar nemzeti sorstragédiák szimbólumává vált mohácsi csata valós történetéről.

A kötet szerzője, B. Szabó János hadtörténész jelenleg a Budapesti Történeti Múzeum munkatársa. Számos hadtörténeti tárgyú ismeretterjesztő könyvet írt, többek között az Erdélyi Fejedelemség hadseregéről és az Árpád-kori magyar–bizánci háborúkról, valamint a tatárjárásról.

Második, javított kiadás

e-mail: corvina@lira.hu www.corvinakiado.hu